J. Kvastin · R. Šarmaitis · P. Vihalem

AMEERIKA-INGLISE INTERVENTSIOON BALTIMAADES (1918-1920)

Eesti Riiklik Kirjastus

A-20233 T

EESTI NSV TEADUSTE AKADEEMIA POPULAARTEADUSLIK SARI

J. KRASTIN, R. ŠARMAITIS, P. VIHALEM

AMEERIKA-INGLISE INTERVENTSIOON BALTIMAADES AASTAIL 1918—1920

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1954

Käesolev kogumik käsitleb kolmes artiklis Ameerika-Inglise interventsiooni Baltimaades aastail 1918—1920. Kogumik on mõeldud laialdastele Nõukogude Eesti lugejate hulkadele.

Kaks esimest artiklit — ajalooteaduste doktori, Läti NSV Teaduste Akadeemia tegevliikme, Stalini preemia laureaadi J. Krastini artikkel «Ameerika-Inglise interventsioon Lätis aastail 1918—1920» ja R. Sarmaitise artikkel «Ameerika-inglise imperialistide interventsioon Leedus aastail 1918—1920» — kujutavad endast ettekandeid NSV Liidu Teaduste Akadeemia filosoofia- ja ajalooosakonna ja Eesti, Leedu ning Läti teaduste akadeemiate ajaloo instituutide teaduslikul sessioonil Vilniuses märtsis 1953. a. Kolmas, õigusteaduse doktori P. Vihalema artikkel käsitab mõningaid küsimusi ameerika-inglise imperialistide interventsioonist Eestis.

Ameerika-Inglise interventsiooni paljastavate kirjutiste kättesaadavaks tegemine laialdasele lugejaskonnale mitte ainult et paljastab ameerika-inglise imperialistide poliitikat minevikus teiste rahvaste allutamiseks, vaid aitab ka paremini mõista ameerika imperialistide püüdeid maailma vallutamiseks praeguses rahvusvahelises olukorras. Käesolev kogumik ei pretendeeri selle küsimuse ammendavale käsitusele, vaid kujutab enesest katset paljastada ainult mõningaid Ameerika-Inglise interventsiooni puutuvaid küsimusi Baltimaades aastail 1918—1920.

J. KRASTIN

AMEERIKA-INGLISE INTERVENTSIOON LÄTIS AASTAIL 1918—1920

Ameerika Ühendriigid on kapitalistlikus süsteemis üheks kõige kiskjalikumaks riigiks. Ameerika kapitalismi ajalugu on arvukate vallutussõdade, pärismaalaste hõimude halastamatu hävitamise, miljonite neegrite orjadeks muutmise ja teiste rahvaste röövimise ning orjastamise ajalugu.

XIX sajandil pidasid Ameerika Ühendriigid 114 sõda, mille jooksul nad oma põhiterritooriumile, mis sajandi algul oli vaid 386 000 ruutmiili, liitsid ligi 3 miljonit ruutmiili, s. o. pindala, mis riigi põhiterritooriumist on peaaegu kümme korda suurem. Need sõjad oma olemuselt kujutasid relvadeta põliselanike röövimist ja hävitamist ameerika relvastatud jõukude poolt. Ameerika Ühendriikide arengu kohta kirjutas J. V. Stalin: «Kogu see arenemisprotsess — sõltumatusest unitarismini — toimus rea vägivallaaktide, rõhumiste ja rahvuslike sõdade kaudu.»[1]

Kõik imperialismi iseloomulikud kiskjalikud jooned — kohutav ekspluateerimine ja töötava rahva laostamine, teiste maade, eriti mahajäänud maade rahvaste süstemaatiline paljaksriisumine, vallutussõjad, igasuguse demokraatliku liikumise halastamatu mahasurumine — kõik see avaldus ameerika imperialismis lausa loomalikul kujul. «Meie ees on täiesti alasti imperialism, kes ei pea isegi vajalikuks midagi endale ümber panna, pidades end niigi suurepäraseks,»[2] kirjutas V. I. Lenin ameerika imperialistide tegevuse kohta.

Ameerika monopolistid olid ühed peamised esimese imperialistliku maailmasõja õhutajad. Selle sõja tulemusena röövisid Ameerika Ühendriigid kokku kolossaalseid rikkusi ja jõudsid oma imperialistlikest võistlejaist kaugele ette.

[1] J. V. Stalin, Teosed, 4. kd. Tallinn, 1948, lk. 64.
[2] В. И. Ленин, Соч., т. 31, стр. 416.

V. I. Lenin näitas, et ameerika imperialistid esimeses maailmasõjas «... rikastusid kõige rohkem. Nad tegid oma maksualusteks kõik, isegi kõige rikkamad maad. Nad röövisid kokku sadu miljardeid dollareid. Ja igal dollaril on näha räpaste tegude jäljed: Inglismaa ja tema «liitlaste», Saksamaa ja tema vasallide vahel sõlmitud räpaste salalepingute, kokkuröövitud saagi jaotamise lepingute, tööliste rõhumise ja sotsialistide-internatsionalistide jälitamise alal üksteise «abistamise» lepingute jäljed»[3].

Teise maailmasõja käigus ja pärast selle lõppu teenisid ameerika imperialistid rahva vere arvel veel suuremaid rikkusi kui esimeses maailmasõjas. Soovides alal hoida ja laiendada sõjas enda kätte kistud positsioone, lasksid ameerika magnaadid käiku kogu oma majandusliku ja sõjalise võimsuse. Pidades jahti maksimaalsele kapitalistlikule kasumile, valmistavad ameerika imperialistid ette uut, kolmandat maailmasõda, sidudes selle sõjaga oma jaburaid lootusi maailmavalitsemise kättevõitmiseks.

Ameerika agressioon leiab otsustavat vastupanu demokraatia- ja sotsialismileeri poolt, mille eesotsas on Nõukogude Liit. Väsimatult paljastab Nõukogude Liit kogu maailma ees ameerika imperialistide kiskjalikke plaane ning kaitseb ühes kogu demokraatia- ja sotsialismileeriga rahvaste vabadust ja sõltumatust. Teostades järjekindlalt rahvuspoliitikat, peab Nõukogude Liit otsustavat võitlust uue maailmasõja ameeriklastest õhutajate vastu.

Pöörase vihaga tungivad ameerika sõjaõhutajad demokraatiajõududele kallale, juurutavad metsikut fašistlikku režiimi mitte ainult Ameerika Ühendriikides, vaid ka reas teistes neist sõltuvates maades. Ameerika relvastatud jõud, paigutatud paljudesse kohtadesse väljapoole Ameerika Ühendriikide piire, täidavad karistussalkade ja sandarmivägede osa kasvava demokraatliku liikumise mahasurumiseks. «Ameerika imperialism esineb nüüd», ütles G. M. Malenkov partei XIX kongressil, «mitte üksnes agressorina, vaid ka maailma sandarmina, kes püüab lämmatada vabadust kõikjal, kus vähegi võimalik, ja juurutada fašismi.»[4]

Erilise vaenulikkusega suhtuvad ameerika imperialistid Nõukogude Liitu, kes seisab rahu eest peetava võitluse

[3] В. И. Ленин, Соч., т. 28, стр. 46.

[4] G. Malenkov, Aruandekõne ÜK(b)P Keskkomitee tööst partei XIX kongressile. Tallinn, 1952, lk. 23.

eesotsas. Kogu maailma ees oma rahuarmastava poliitikaga esineva Nõukogude sotsialistliku riigi tekkimise esimestest päevadest alates pidasid ameerika imperialistid niihästi avalikku kui ka salajast sõda Nõukogude vabariigi vastu, lootes kukutada nõukogude võimu ja muuta Venemaa oma asumaaks.

Juba kodanlik-demokraatliku Veebruarirevolutsiooni ajal, mil Vene töölised ja talupojad kukutasid tsaari isevalitsuse, püüdsid Ameerika Ühendriikide imperialistid ära kasutada kontrrevolutsioonilise kodanluse võimuletulekut Venemaa orjastamiseks. Ameerika Ühendriikide valitsus tunnustas esimesena kodanlikku Ajutist Valitsust ning läkitas Venemaale diplomaatilise esinduse, raudteetranspordi-alase missiooni ja teisi missioone, et haarata Vene majanduse juhtivad positsioonid enda kätte. Ameerika Ühendriikide valitsus andis kontrrevolutsioonilisele Ajutisele Valitsusele laene imperialistliku sõja jätkamiseks. Suur osa nendest laenudest oli suunatud revolutsioonilise liikumise mahasurumiseks.

Soovides kasvavat revolutsioonilist liikumist Venemaal verre uputada, nõudis Ameerika Ühendriikide saadik Francis surmanuhtluse sisseseadmist niihästi rindel kui ka tagalas. Ta abistas ka kontrrevolutsioonilist kindralit Kornilovit, kui see 3. septembril 1917. aastal Saksa vägedele üle andis Riia, mis oli üheks suuremaks revolutsioonilise keskuseks Baltimaades ning sulges juurdepääsu revolutsiooni hällile — Petrogradile.

Ameerika ja teiste imperialistide võitlus Venemaa vastu tugevnes eriti pärast Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni, mis pani aluse maailma lõhenemisele kaheks leeriks — sotsialismileeriks ja kapitalismileeriks, ning mis avaldas teiste maade rahvastele määratu suurt revolutsioneerivat mõju. Juba Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni esimestest päevadest peale alustas kapitalistlik maailm võitlust elu ja surma peale maailma esimese sotsialistliku ühiskonna vastu.

Kuid olles seotud imperialistliku sõjaga, ei saanud peamiste kapitalistlike riikide imperialistid kohe välja astuda Nõukogudemaa vastu.

Alles pärast seda, kui Entente oli purustanud Saksamaa, mobiliseerisid ameerika-inglise-prantsuse imperialistid kõik oma vabad jõud ning suunasid need Nõukogude Venemaa vastu. Nad ei võtnud vastu Nõukogude Venemaa rahuette-

panekuid, vaid organiseerisid näljablokaadi noore sotsialistliku vabariigi vastu ning inspireerisid ja toetasid aktiivselt kontrrevolutsioonilisi vandenõusid tema territooriumil. Ameerika Ühendriikide president Wilson oli Nõukogude Venemaa vastu suunatud relvastatud rahvusvahelise interventsiooni üheks peamiseks initsiaatoriks ja innustajaks. Inglise-ameerika imperialistid saatsid oma relvastatud jõud Nõukogude vabariigi vastu ning peale selle relvastasid, varustasid ja igati toetasid vene rahva kõige õelamate vaenlaste — purumonarhistide Koltšaki, Denikini, Judenitši, Wrangeli jt. jõuke.

Ameerika-inglise imperialistid tegid kõik võimaliku, et tükeldada Nõukogude Venemaa üksikuteks osadeks, taastada Venemaal kodanluse ja mõisnike võim ning muuta ta oma kolooniaks. Nagu näitab kaart, pealkirjaga «Venemaa kavatsetavad piirid», mille Ameerika Ühendriikide riigidepartemang valmistas oma «rahu»konverentsi-delegatsioonile, tegid ameerika imperialistid ettepaneku ära kiskuda Venemaa küljest Baltimaad, Valgevene, Ukraina, Siber, Kaukaasia ja Kesk-Aasia [5].

Ameerika imperialistide röövellik programm leidis kõige otsesema väljenduse tuntud «Wilsoni 14 punkti» 6-ndas punktis, mis avaldati veebruaris 1918. «14 punkti» kommentaarides öeldi, et «Nõukogude riigist tuleb ära kiskuda Leedu, Läti ja Eesti ning võimalikult ka Ukraina», ja et «Kaukaasia küsimust tuleb arvatavasti vaadelda kui üht osa Türgi impeeriumi probleemist». Mis puutub Kesk-Aasiasse, siis, nagu märgiti kommentaarides, «tuleb tema peale anda protektoraadi alusel teostatavaks valitsemiseks mingisugune piiratud mandaat». Suur-Vene ja Siberi poole peaks Wilsoni ja tema käsilaste arvates «rahukonverents pöörduma läkitusega, milles tehtaks ettepanek moodustada valitsus, kes oleks küllaldaselt esinduslik nende territooriumide nimel välja astuma» [6].

Oma agressiivsetes plaanides, mis olid suunatud Nõukogude Venemaa vastu, pöörasid inglise-ameerika imperialistid erilist tähelepanu Balti mere äärsetele maadele — Leedule, Lätile ja Eestile. Nad püüdsid Baltimaid muuta sõjalise kallaletungi platsdarmiks Nõukogude Venemaa

[5] А. Лейт, Агрессия империалистических держав в Латвии (1917—1920 гг.), Рига, 1952, стр. 94.

[6] В. Корионов, Американский империализм — злейший враг народов, Госполитиздат, 1951, стр. 16.

vastu. Ühtlasi olid nad huvitatud Baltimaade ekspluateerimisest asumaadena.

1918. aasta lõpul, kui Punaarmee hakkas Saksa okupatsioonivägesid Ukrainast ja Baltimaadest välja kihutama ja kui Baltimaades algas võimas revolutsiooniline liikumine, saatsid inglise-ameerika intervendid Baltimaade sadamatesse oma sõjalaevad, et revolutsioonilist liikumist maha suruda. 9. detsembril 1918. aastal saabus Liepaja sadamasse Inglise eskaader admiral Sinclairi juhtimisel. Kolm päeva hiljem ilmusid Inglise sõjalaevad Tallinna reidile ja 18. detsembril sõitis Inglise eskaader Riia sadamasse. Kõik tähtsamad sadamad Balti mere kaldail muutusid mereväebaasideks inglise-ameerika imperialistidele, kes relvastatud jõuga maha surusid Baltimaade töötajate võitlust nõukogude võimu loomise eest.

Punaarmee hoogsa pealetungi ja areneva revolutsioonilise liikumise tulemusel taastati Eestimaa territooriumi suuremal osal 1918. a. lõpul nõukogude võim. Kuid eesti kontrrevolutsioonilisel kodanlusel õnnestus Inglise eskaadri abiga hoida Tallinnat, ta meresadamat ja Eesti läänepoolset osa enda käes. Selle territooriumi muutsid ameerika-inglise imperialistid platsdarmiks, et ette valmistada pealetungi Nõukogude Eestile, seejärel aga ka Nõukogude Lätile ja Petrogradile. Interventsiooni ettevalmistust juhtis esialgu inglise admiral Sinclair, hiljem aga Entente'i sõjaline missioon kindral Gough'iga eesotsas. Interventsiooni organiseeriti eesti kodanluse rahvusliku lipu all, sest et ameerika-inglise imperialistid ei söandanud ette võtta avalikku interventsiooni, olles sunnitud arvestama Eesti töötajate meeleolu ning kartes omaenda sõdurite ja madruste revolutsioonilisi väljaastumisi. Ameerika-inglise imperialistid saatsid eesti, vene ja läti valgekaartlastele relvastust, mundreid ja varustust, värbasid Rootsis, Soomes ja Taanis palgasõdureid ning saatsid neid Eestisse. Ameerika suurtöösturi ja Nõukogude Venemaa õelaima vaenlase, Ameerika Ühendriikide tulevase presidendi Herbert Hooveri ettepanekul määrasid ameerika-inglise imperialistid interventsiooni teostamiseks Baltimaades krediiti 10 miljoni naelsterlingi ulatuses.[7]

Interventsiooni ettevalmistamiseks Baltimaades ja seal platsdarmi loomiseks pealetungiks Nõukogude Venemaa

[7] Eesti NSV ajalugu. Tallinn, 1952, lk. 308.

vastu moodustasid Entente'i riigid erilise komitee, eesotsas Hooveriga. See komitee tegi ettepaneku saata Baltimaadesse sõjaline missioon, kes tegeleks relvastuse ja varustuse ning valgekaartlike jõukude organiseerimise küsimustega ning ühtlasi annaks konsultatsiooni Eesti, Läti ja Leedu valitsustele. Selle varjatud interventsiooni organiseerimise abinõude kohta kirjutas J. V. Stalin: «Milleks imperialismile «ohtlik» avalik interventsioon, mis nõuab pealegi suuri ohvreid, kui on võimalik organiseerida natsionalismi sildi taha varjatud ja «täiesti ohutut» interventsiooni teiste kulul, «väikerahvaste» kulul?» [8]

Valge-eestlaste ajutisel kodanlikul valitsusel, keda ameerika-inglise imperialistide poolt heldelt finantseeriti, õnnestus luua kulakutest, kodanlaste pojukestest, balti sakslastest ja vene valgekaartlastest uued sõjaväeüksused. 1919. aasta jaanuari algul hakkasid Eestisse jõudma Soomest, Rootsist ja Taanist Inglise-Ameerika rahadega värvatud valgekaartlikud salgad. Sel viisil koondasid inglise-ameerika imperialistid valge-Eesti territooriumile kiires korras jõuke mitmesugustest rahvustest.

Samal ajal kasutasid inglise-ameerika imperialistid interventsiooni otstarbeks ka sõjas lüüa saanud Saksamaa okupatsioonivägesid. 11. novembril 1918, Compiègne'i vaherahu sõlmimisel Saksamaaga, kohustas Entente vaherahutingimuste 12. artiklis Saksamaad jätma oma relvastatud jõudusid tema poolt okupeeritud Vene territooriumile kuni vastava korralduseni. Saksa okupatsioonivägedele panid Ameerika Ühendriigid ja teised imperialistlikud riigid suuri lootusi: nende vägede abiga lootsid nad lämmatada revolutsioonilist liikumist Baltimaades ja laiendada interventsiooni Nõukogude Venemaale. Sel eesmärgil ütles Wilson Pariisis rahulepingu sõjaliste artiklite arutamisel sõjaekspertidele, et ei ole vaja Saksamaad ülemäära desarmeerida, et Saksamaal tuleb võib-olla kokku puutuda «bolševistliku hädaohuga» idas.

Vaherahutingimuste kohaselt jäeti Baltimaadesse kogu 6. Saksa armee, kuhu kuulus üle 75 000 sõduri ja ohvitseri. Ameerika-inglise imperialistid tunnistasid avalikult, et need relvastatud jõud jäeti Baltimaadele võitluseks revolutsioonilise liikumise vastu. Peale selle oli vaherahutingimuste 16. artiklis ette nähtud Ameerika-Inglise täien-

[8] J. V. Stalin, Teosed, 4. kd., lk. 240.

davate interventsioonivägede viimine Venemaa territooriumile. Selle artikli kohaselt saadeti, nagu juba märgitud, Balti mere sadamatesse Inglise eskaader, Eestis, Lätis ja Leedus loodi valgekaartlikud jõugud ning nende juhtimiseks määrati ameerika-inglise sõjaväelised instruktorid.

Kõikidest nendest sammudest võttis «jõudumööda» osa ka imperialistlik Prantsusmaa, kuid juhtiv osa kuulus Ameerika Ühendriikide ja Inglismaa imperialistidele. Asi seisis selles, et vastavalt Inglismaa ja Prantsusmaa vahel sõlmitud kokkuleppele «mõjusfääride» jaotamise kohta Venemaal pidid Baltimaad, Venemaa põhjaosa, Kaukaasia, Kubanimaa ja Donimaa idapoolne osa kuuluma Inglismaa «mõjusfääri», Poola, Ukraina, Krimm ja Donimaa läänepoolne osa aga Prantsusmaa «mõjusfääri».

Läti kodanlus esines avalikult oma rahva õelaima vaenlasena. Pärast Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni pingutas ta kõiki oma jõude, et Lätit Venemaast lahti kiskuda, varjates seda läti rahva huvide reetmise poliitikat «rahvaste enesemääramise» nõudmisega. Veel 12. veebruaril 1915. a. nimetas läti kodanlik ajaleht «Dzimtenes Vestnesis» neid, kes mõtlevad Läti eraldumisele Venemaast, hullumeelseteks. Kuid juba 1917. aastal, kui läti töörahva hulgad hakkasid visalt võitlema imperialistliku sõja lõpetamise eest, nõukogude võimu eest, kapitali võimu hävitamise eest, muutis läti kodanlus kiiresti oma seisukohta. See osa läti kodanlusest, kes oli Läti okupeerimata osas ja Peterburis, lõi kontrrevolutsioonilise organisatsiooni «Rahvusnõukogu», mis astus ühendusse inglise-ameerika imperialistidega ja salaja valmistas ette Läti lahtilöömist Venemaast. Sel eesmärgil saatis ta Meijerovici ja teised kontrrevolutsionäärid, imperialistlike riikide käsilased, illegaalselt Saksamaale ja Londonisse, et rahuläbirääkimistel iga hinna eest saavutada Läti lahtikiskumine Venemaast. Samal eesmärgil külastas «Rahvusnõukogu» delegatsioon 8. jaanuaril 1918 Ameerika saadikut Peterburis Francist ja järgmisel päeval ka Inglise missiooni.

Tol ajal Nõukogude Venemaal elavad läti kodanlikud natsionalistid said alatuiks äraostetavaiks ameerika-inglise imperialistide teenriteks. Rikkaliku tasu eest täitsid nad oma peremeeste poolt antud mitmesuguseid salaluure- ja diversiooniülesandeid. Nii sai Läti ajutise «Rahvusnõukogu» välisasjade osakonna sekretär J. Seskis 28. veeb-

ruaril 1918 Suurbritannia esindajalt Lindley'lt 200 000 rubla; sama aasta aprillis said Seskis ja Meijerovic Prantsuse saatkonnalt 100 000 rubla.

Läti kodanlikud natsionalistid J. Zālit (pärastine kodanliku Läti relvastatud jõudude minister), Z. Meijerovic (pärastine Läti välisminister) ja J. Seskis olid ühtlasi segatud ka spioonide-diplomaatide Lockharti ja Reilly poolt organiseeritud Nõukogude-vastasesse vandenõusse ning plaanide väljatöötamisse V. I. Lenini, J. V. Stalini ja J. M. Sverdlovi mõrvamiseks.[9]

Ka see osa läti kodanlusest, kes oli okupeeritud Läti aladel, muutus samuti imperialistlike riikide otseseks agendiks. Juba 1917. a. detsembris pöördus ta truualamliku kirjaga Baieri printsi Leopoldi poole, keda saksa imperialistid kavatsesid teha Läti «kuningaks». 18. novembril 1918 loodi Entente'i ja Saksa okupatsioonivägede juhatuse ettepanekul ning otsesel toetusel neile kuulekas marionetlik Läti kodanlik valitsus, nn. «Rahvanõukogu», mille juhiks pandi kulaklike talupoegade liidu liider Karlis Ulmanis. Selle müüdava kodanliku valitsuse abil ja selle katte all röövisid Entente ja imperialistlik Saksamaa Lätit ning püüdsid teda muuta pealetungi platsdarmiks Nõukogude Venemaa vastu. Esialgu sai Ulmanise valitsus toetust imperialistlikult Saksamaalt. Kuni 1918. a. detsembrini sai ta Saksa volinikult Lätis Winningilt pool miljonit marka. Hiljem, kui Ulmanise valitsus Punaarmee pealetungi ajal Riiale põgenes Liepajasse, sai ta saksa imperialistidelt veel 3 miljonit marka. Põhiliselt elas Ulmanise valitsus siiski inglise-ameerika interventide arvel. Oma rahasid Läti kodanlikul valitsusel ei olnud. Väljalastud siselaen 10 miljoni rubla suuruses kukkus läbi, sest elanikkond ei soovinud Ulmanise valitsust toetada.

7. detsembril 1918 sõlmis Saksa volinik Winning Ulmanise valitsusega lepingu, mille põhjal Ulmanise valitsus kohustus organiseerima Saksa okupatsioonivägedele abiks Läti sõjaväeosasid. Viimased pidid minema Saksa armee koosseisu ning saama relvi ja varustust saksa arsenalidest. Kuid ka Läti sõjaväe organiseerimine kukkus läbi. Rahval polnud mingisugust soovi toetada Ulmanise marionetlikku valitsust ei raha ega inimestega. Moodustati kõi-

[9] А. Лейт, Агрессия империалистических держав в Латвии (1917—1920 гг.), стр. 45—46.

gest seitse roodu, millest neli olid «mitteusaldatavad» ning läksid Punaarmee poole üle. Ulmanise valitsus osutus eraldatuks rahvahulkadest, kes kannatamatusega ootasid Punaarmee tulekut, et tema abiga kehtestada Lätis nõukogude võim.

Läti menševikud ja esseerid etendasid välismaiste interventide ja läti kontrrevolutsioonilise kodanluse teenrite alatut osa. Koos kodanlusega ja balti parunitega palusid nad intervente jätta Saksa okupatsiooniväed Lätisse ja lõpetada nende ärasaatmine Saksamaale. Nende inimeste kohta ütles V. I. Lenin: «... Wilsoni valitsus puistati üle telegrammidega, milles paluti, et Saksa väed jäetaks Poolasse, Ukrainasse, Eesti- ja Liivimaale, sest olgugi et nad on saksa imperialismi vaenlased, kuid need sõjaväed teevad nende tööd: nad suruvad maha bolševikke. Laske neil ära minna alles siis, kui ilmuvad Entente'i-sõbralikud «vabastusväed», et bolševikke lämmatada»[10].

Vaatamata ameerika-inglise interventide ja läti kodanluse ühistele pingutustele Baltimaades 1918. aastal hoogsalt arenema hakanud revolutsioonilise liikumise mahasurumiseks, see neil ei õnnestunud. 1918. aasta sügiseks olid Läti bolševikud endaga kaasa tõmmanud juba laiu töörahva hulki. Samal ajal oli Riias loodud põrandaalune tööliste saadikute nõukogu, ja 17. novembril toimus tööliste koosolek, millest võttis osa kuni 3000 inimest, kaasa arvamata neid rahvahulki, kes olid kogunenud tänavale Töölismaja juurde. Koosolek nõudis võimu üleminekut nõukogudele. Novembri lõpus Dobeli linnas tööliste saadikute valimiste puhul toimunud massilisel koosolekul otsustati saata tervitus Nõukogude valitsusele ja Karl Liebknechtile.

Samal ajal kui läti töölisklass võitles Läti vabaduse ja sõltumatuse eest, püüdis kodanlus koos menševikkude ja esseeridega «rahvaste enesemääramise» sildi all Lätit ära kiskuda Nõukogude Venemaa küljest ja anda ta välismaise kodanluse võimu alla.

Samal ajal muutus olukord ärevaks ka Saksa okupatsioonivägedes, kellele ameerika-inglise intervendid panid nii suuri lootusi. Saksa sõdurite hulgas kasvas rahulolematus sõja pärast ning algasid väljaastumised juhtiva koosseisu vastu. Osa saksa sõdureid, kelle hulgas Riia,

[10] В. И. Ленин, Соч., том 28, стр. 129.

Tukumsi ja teiste Läti linnade bolševistlikud organisatsioonid tegid edukat sõjavastast propagandat, hakkas aru saama, et neid sunnitakse sõdima imperialistliku kodanluse rikastamise huvides.

Olukord Saksa väeosades muutus veelgi teravamaks, kui sõdurid said teada novembrirevolutsioonist Saksamaal. Mõnedes Saksa väeosades lakkasid sõdurid ohvitseridele allumast ja valisid sõdurite komiteed. Oli juhtumeid, kus saksa sõdurid müüsid ära relvad ja lahinguvarustuse bolševikele.

Punaarmee jätkas okupatsioonivägede väljaajamist Baltimaadest. Pärast Narva vabastamist liikus Punaarmee, toetatuna kohaliku elanikkonna poolt, kiiresti edasi mööda Läti territooriumi, vabastades ühe asustatud punkti teise järel. Punaarmee lähenedes korraldas kohalik elanikkond ülestõuse ja aitas Saksa okupatsioonivägesid välja ajada. Rujiene ja Mazsalce piirkonnas, Saksa okupatsioonivägede tagalas, tegutsesid partisanisalgad, teostades kallaletunge Punaarmee poolt kitsikusse aetud okupantidele ja valgekaartlastele.

Saksa okupatsiooniarmee väejuhatus, mis nüüd oli pandud Inglise-Ameerika kontrolli alla, saatis ühe delegatsiooni teise järel Punaarmee esindajate juurde palvega peatada pealetung, seni kuni Saksa armee pole evakueeritud. Ta tahtis võita aega röövitud varanduse väljavedamiseks ning Põhjakorpuse laialijooksnud osade organiseerimiseks, et peatada Punaarmee pealetung ning säilitada kas või teatud osa Baltimaadest platsdarmina uueks pealetungiks Nõukogude Venemaa vastu. Sellest olid äärmiselt huvitatud ka inglise-ameerika imperialistid.

23. detsembril 1918 kutsus Inglise eskaadri esindaja enda juurde laevale Saksa armee väejuhatuse ja Saksa voliniku Winningi ning soovitas neile Saksa okupatsioonivägede taganemine ning nende Saksamaale saatmine seisma panna. Kuid Winning vastas, et see on võimatu, sest vägede ärasaatmise seismapanek võiks tema arvates välja kutsuda ärevust sõjaväeosades ning olukorda veelgi halvendada.

Ameerika-inglise interventidel polnud ka lootust teiste võitlusvõimeliste sõjaväeosade kiireks organiseerimiseks Lätis. Sakslased olid küll veel enne Entente'iga vaherahu sõlmimist otsustanud vene valgekaartlastest formeerida

erilise korpuse võitluseks Punaarmee vastu ja pealetungiks Nõukogude Venemaale. Kuid novembrirevolutsioon Saksamaal ning Punaarmee üleminek pealetungile takistasid korpuse organiseerimise lõpuleviimist. Tema üksikud, läti küttide löökide all segiaetud osad taganesid paanikas. Lõplikult peksti nad Punaarmee poolt laiali võitlustes Pihkva all ning nende riismed läksid Valga juures üle valge-Eesti territooriumile, kus nad seejärel astusid Judenitši valgekaartlikesse jõukudesse. Detsembris kurtis Rodzjanko oma ettekandes inglise admiralile Sinclairile, et sakslased on vene valgekaartlasi relvadega ja rahaga halvasti varustanud, ning palus inglise-ameerika intervente suurendada temale antavaid summasid.

Ameerika-inglise imperialistide jõupingutustel hoida Lätit 1918. a. lõpul enda käes polnud edu. Punaarmee löökide all taganesid Saksa okupatsiooniväed kiiresti. Punaarmee lähenemisel Riiale tõusis üks läti sõdurite rood üles ja keeldus ründavate läti küttide vastu välja astumast. Ülestõusnud sõdurite roodu kallal õiendasid inglise intervendid saksa kohaliku landesveeri abil metsikult arveid. Riia sadamas olev Inglise ristleja laskis ülestõusnud roodu pihta 17 kahuripauku. Olles kahuritule tõttu sunnitud relvad ära andma, väljusid ülestõusnud sõdurid kasarmutest, lauldes Läti revolutsioonilist hümni. Inglise-ameerika timukad piinasid ja tapsid väljaastumise juhte kõige metsikumal viisil. Nad ähvardasid Lätis töölisliikumise verre uputada. Nad tegid teatavaks, et iga ülestõus surutakse sõjalaevade kahurite abil maha.[11]

Et Riiat enda käes hoida, otsustasid välismaised intervendid formeerida saksa ja teistest valgekaartlastest «rauddiviisi», mis pidi Saksa taganevaid vägesid asendama. Kuid ka selle abinõuga ei saavutatud soovitud tagajärgi. «Rauddiviisi» õnnestus koguda vaid 500 meest, kes Läti saatust muidugi ei saanud otsustada.

3. jaanuaril 1919. a. vallutas Punaarmee Riia. Kui läti kütid Riiale lähenesid, korraldasid töölised seal ülestõusu okupantide ja valgekaartlaste vastu. Ülestõusu laine liikus edasi ja ülestõusnute abiga vallutasid läti punased kütid varsti Jelgava, Tukumsi ja Talsi linna. Interventide kätte jäi ainult Liepaja linn temaga külgnevate Aizputi ja Grobini maakondadega. Lätis taastati nõukogude võim.

[11] «Известия ВЦИК», 5. jaanuarist 1919.

13. jaanuaril toimunud esimene Läti tööliste, maatameeste ja küttide nõukogude kongress tervitas töötajaid maa vabastamise puhul välismaiste interventide ja kodanluse ikkest. Kongress märkis, et läti rahva võit interventide üle avas tee vabale ja vabatahtlikule liidule suure vene rahvaga ja tema poolt loodud Vene Nõukogude Föderatiivse Sotsialistliku Vabariigiga.

Valge-Läti marionetlik valitsus ja menševikud pöördusid inglise admirali Sinclairi poole kaebustega, et sakslased sõdivad halvasti, ja palusid inglise-ameerika interv ente Ententе'i vägesid Lätti tuua. Hirmutatud Nõukogude Venemaa edust, püüdsid ameerika-inglise intervendid Punaarmee liikumist diplomaatilisel teel seisma panna. Lasti käiku silmakirjalik ettepanek rahukonverentsi kokkukutsumisest Printsi saartel.[12] Jaanuaris 1909. a. esinesid Ameerika Ühendriikide president Wilson ja Inglise peaminister Lloyd George Pariisis toimuval kümne riigi nõukogu nõupidamisel ettepanekuga alustada bolševikega rahuläbirääkimisi. Kümnenõukogu kiitis selle ettepaneku heaks.

Selle üleskutsega püüdsid Wilson ja Lloyd George esiteks — peatada Punaarmee pealetungi, et võita aega ja organiseerida kontrrevolutsioonilisi jõude, ning teiseks — näidata ennast rahuloojatena. Wilsoni ja teiste silmakirjalikkus paljastus täielikult juba sellega, et pärast Nõukogude valitsuse nõusolekut ilmuda nõupidamisele loobusid Ameerika Ühendriigid, Inglismaa ja Prantsusmaa selle kokkukutsumisest.

Tegeldes demagoogiliste rahupasundamistega, rõhutas Lloyd George samal ajal konkreetsete abinõude tarvituselevõtmise vajadust interventsiooni organiseerimiseks. Juba 4. jaanuaril 1919. a. kirjutas ameerika ajaleht «New York Times», et Ameerika Ühendriigid, Inglismaa ja Prantsusmaa on esitanud Saksa sõjavägede ülemjuhatajale ultimaatumi nõudmisega, et Saksa sõjaväed mitte ainult ei takistaks Punaarmee edaspidist pealetungi, vaid ka uuesti hõivaks rea linnu Baltimail.

Selle teate avaldas «New York Times» järgmisel päeval pärast seda, kui Riia töölised koos läti küttidega olid Riia Saksa okupatsioonivägedest vabastanud. Riia vabastamine okupantidest tekitas inglise-ameerika interventides metsikut raevu.

---

[12] Vt. «История дипломатии», т. III, М.-Л., 1945, стр. 59.

Ka Saksa, Entente'i ega Läti valgekaartlikud jõud ei suutnud inglise-ameerika interventide anastuslikke plaane Baltimaades teostada. Seepärast hakkasid Entente'i «rahuloojad» Wilson, Lloyd George ja Clemenceau Baltimaade teistkordseks hõivamiseks organiseerima teisi relvastatud jõude. Entente, kes oli hirmul revolutsioonilise liikumise läände nihkumise pärast, otsustas muuta Baltimaad «sanitaarkordoniks», mis eraldaks Lääne-Euroopat Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni revolutsioonilise mõju eest ja oleks ühtlasi platsdarmiks sõjalise interventsiooni teostamisel Nõukogude Venemaa vastu.

Entente ei olnud oma relvastatud jõududele kuigi kindel, kuna ta sõjaväeüksustes esines revolutsioonilisi väljaastumisi. Churchilli tunnistuse järgi sai Briti sõjaministeerium 1918. aasta algul ainuüksi ühe nädala jooksul mitmelt poolt üle 30 teadaande Inglise sõjaväeüksustes toimuvate rahutuste kohta.[13]

Tööliste ja soldatite revolutsiooniline liikumine Entente'i maades ja tohutu sümpaatia, mille osaks Nõukogude Venemaa sai kogu maailma töötajate hulgas, sundisid inglise-ameerika imperialiste Nõukogude-vastast agressiivset tegevust maskeerima, esitama seda kui «korra alalhoiu» vahendit ja «abi» andmist vene rahvale ning Baltimaadele. Kuna Entente ei olnud oma vägedele kindel, otsustas ta, organiseerides kombineeritud pealetungi Nõukogude Venemaa vastu, kaasa tõmmata ristisõtta bolševismi vastu ka Saksamaa. See oli seda kergem teha, et Saksamaa ise oli huvitatud sõjakäigust noore Nõukogude vabariigi vastu. Saksamaa ei tahtnud mõteldagi Baltimaade kaotamisest. Võidetud, kuid mitte lõplikult purustatud imperialistlik Saksamaa mõtles Entente'i kavalusega üle trumbata. Ta tahtis kõigepealt tagasi saada Baltimaad, seal kindlustuda ja siis oma armee edasi viia Nõukogude Venemaale, ühineda Denikini, Judenitši ja Koltšaki vägedega, taastada tsarism ja lõpuks restaureeritud mõisniklik-kapitalistliku Venemaa abiga purustada Inglismaa.

Nende kaugeleulatuvate imperialistlikkude plaanide tõttu Saksamaa mitte ainult et nõustus osa võtma Nõukogude-vastasest interventsioonist, vaid pakkus ise Entente'ile oma abi ja hakkas Saksamaa territooriumil

[13] W. Strauss. Padomju Latvija un starptautiskā kontrrevolucija. Moskva, 1932, lk. 49.

looma nn. «Põhja-armeed» sissetungiks Baltimaadele. «Isegi Entente'i poolt teotatud ja porri tallatud Saksa valitsus,» kirjutas sel puhul J. V. Stalin — «isegi tema, kaotanud elementaarsemagi eneseväärtusetunde, mangus enesele välja õiguse osa võtta ristisõjast sotsialismi vastu... sama Entente'i huvides!»[14]

Ergutatud Entente'i poolt, asus Saksa Scheidemann-Noske valitsus elanikkonna põhjakihtide hulgast Põhja-armee jaoks vabatahtlikke värbama. Saksamaal asutati vabatahtlike värbamiseks eriline, sõjaministeeriumiga seotud büroo «Baltenland», millel olid oma osakonnad Berliinis, Breslaus, Danzigis, Lübeckis, Münchenis, Stuttgardis ja mõnes teises kohas. «Põhja-armee» staap asus Ida-Preisimaal Bernsteini linnas. «Põhja-armee» koosseisu kuulusid 6., 3. ja 10. tagavarakorpus. 6. tagavarakorpus paigutati Liepajasse ja tema ümbruskonda ning oli määratud sissetungiks Lätti; 3. korpus pidi peale tungima Nõukogude Leedule, aga 10. korpus oli paigutatud Poola piirile «Põhja-armee» parema tiiva katteks poolakate vastu; tema staap asus Grodnos.

6. korpuse etteotsa seati tuntud timukas kindral von der Goltz, kes Soome revolutsiooni verre uputas. See korpus koosnes balti landesveerist, «rauddiviisist», tagavaradiviisist ja Kuramaa brigaadist. 16. märtsil 1919. a. oli Goltzi korpusel, kaasa arvatud ka reservid, 34 pataljoni ja 12 ratsaväe-eskadroni, kuhu kuulusid 12 000—14 000 täiesti lahinguvõimelist jalaväelast, 610 kuulipildurit, 1150 ratsaväelast ja 8 kahurit; arvel olev isikuline koosseis ulatus 28 000 meheni.

Läti marionetlik Ulmanise valitsus, põgenedes 1918. a. detsembri lõpul koos okupatsioonivägedega Liepajasse, andis enda täiesti inglise-ameerika imperialistide hoole alla. Ulmanisel ei olnud oma armeed; värvatud 7-st roodust põgenes Liepajasse ainult 3 roodu, mis koosnesid kulakute poegadest ja läti üliõpilastest-korporantidest, kes ühes Ulmanise valitsusega põgenesid Liepajasse. Ulmanise valitsus anus Entente'ilt ja Saksamaalt uusi väeosi Läti hõivamiseks. «Peaaegu iga päev,» kirjutas Winning, «juba enne Ulmanise valitsuse Liepajasse põgenemist, käisid minu juures ministrid Ulmanis ja Walter ning palusid hoolitseda maa parema kaitse eest. Samuti käisid

[14] J. V. Stalin, Teosed, 4. kd., lk. 240.

minu juures iga päev läti sotsialistid, püüdes mind samas asjas mõjutada. Sellal, kui ma andsin Läti valitsusele mõista, et kõik on lõpetatud ja et Riia linna on võimatu hoida, lubas Läti valitsus kõigile saksa sõduritele, kes osa võtavad võitlusest bolševike vastu, anda õiguse Läti kodakondsusele. Koostati vastav leping, millele 29. detsembril Läti ministrid Ulmanis, Paeglis, Zālit ja mina alla kirjutasime.»[15]

Ulmanise reeturlik müüdav valitsus, sõlmides Winningiga lepingu, lubas kõigile saksa sõduritele, kes sõjast Nõukogude Läti vastu osa võtavad, anda õiguse Läti kodakondsusele ja maa saamisele. Sisuliselt tähendas see Läti koloniseerimist, millest balti parunid juba ammu unistasid. Seda Ulmanise valitsuse lubadust reklameeriti laialdaselt Saksamaal vabatahtlike värbamisel «Põhjaarmeesse».

Liepajasse jõudnud, palusid omakorda teised valitsuse liikmed jällegi tungivalt Winningit pöörduda Saksa valitsuse poole sõjalise abi saamiseks. «Liibavis,» kirjutab Winning, «ümbritsesid mind jällegi nii balti sakslased kui lätlased, nii konservatiivid kui demokraadid, samuti sotsialistid, palvega, et ma veel kord pöörduksin Saksa valitsuse poole sõjalise abi väljakauplemiseks. Nüüd oli Läti valitsus valmis pidama tõsiseid läbirääkimisi saksa sõdurite kiire paigutamise kohta Lätti, pakkudes neile maad ja kodanikuõigusi.»[16]

Liepajasse põgenesid koos inglise-ameerika interventidega ja kodanlike natsionalistidega ka niisugused ägedad sotsiaaldemokraadid-menševikud, nagu Cielēns, kes alles 1918. aastal tegeles sõdurite värbamisega Koltšaki armeesse. Sinna põgenes ka sotsiaaldemokraat-menševik Menders, kes sõitis koos Winningiga Saksamaale, et värvata kontrrevolutsioonilisi jõuke nõukogude võimu mahasurumiseks Lätis. Sotsiaaldemokraadid-menševikud olid kontrrevolutsioonilises kodanlikus valitsuses vastutavatel kohtadel.

Liepajas hakkas Ulmanise valitsus lagunema. Ulmanis, Goldmann ja Paeglis sõitsid ära Kopenhaagenisse, kus nad mangusid abi Inglise-Ameerika saatkondadelt. Čakste

[15] «Vorwärts», nr. 455, 6. septembrist 1919 (Winningi kirjad).

[16] Winning, Am Ausgang der deutschen Ostpolitik. Berlin, 1921, lk. 38.

põgenes Stokholmi, saksa parunite esindajad lahkusid «valitsuse» koosseisust. Kuigi inglise-ameerika interventid oma teenrit Ulmanist relvastuse ja laskemoonaga regulaarselt varustasid, ei saanud ta Läti valgekaartlikke üksusi formeerida. Elanikkond ignoreeris mobilisatsioonikäske, ei ilmunud mobilisatsioonipunktidesse, ja Entente'i relvad jäid peaaegu kasutamata. 1919. aasta märtsis oli Läti valgekaartlike sõjaväeosade arvuline koosseis Kurzeme (Kuramaa) rindel üks pataljon, kuhu kuulus 400 meest. Ta koosnes üliõpilastest-korporantidest ja muust kodanlikust noorusest, kulakute poegadest ja läti kodanlusest pärinevatest ohvitseridest, kes olid teeninud tsaariarmees. Läti valgekaartlaste pataljon kuulus balti-saksa landesveeri koosseisu, kus oli üle 3000 bandiidi.[17]

Läti kodanlus, läbi kukkunud sõjaväeüksuste formeerimisega Lätis Liepaja rajoonis, asus ameerika interventide mahitusel värbama vabatahtlikke valgekaartlasi Rootsis. Valgekaartlaste värbamise loa eest lubas läti kodanlus reetliku Ulmanise valitsuse nimel rootsi kaupmeestele müüa Läti metsa. Samasugune Läti mahamüümise leping valgekaartlaste värbamise õiguse eest sõlmiti läti kodanluse poolt pastor Romani ja kapten Zemitani isikus kodanliku Eesti valitsejatega. Õiguse eest läbi viia sõjalist mobilisatsiooni eesti valgekaartlaste poolt hõivatud Läti valdades ja organiseerida valge-Eesti armee koosseisus läti valgekaartlikke üksusi lubas läti kodanlus anda valge-Eestile mõned metsarikkad vallad. 1919. aasta märtsi lõpuni õnnestus läti kodanlusel sundusliku mobilisatsiooni teel luua valge-eestlaste poolt hõivatud Läti valdades üks jalaväepolk, mis kiiruga rindele saadeti.

Läti kodanlus müütas laiaulatuslikult Läti riiki. Meresadamad lubas ta Inglismaale, maa ja õiguse Läti kodakondsuse peale — saksa valgekaartlastele ja teistele kontrrevolutsionääridele, kes võitlusest Nõukogude Läti vastu osa võtsid, metsad Rootsile, osa Läti valdu — valge-Eestile. Peale selle lubati Liepaja sadama kasutamise õigus valge-Leedule — selle eest, et viimane andis osa Saksamaalt saadud laenu Lätile.

Niisiis organiseeriti ameerika-inglise imperialistide vahetul juhtimisel saksa valgekaartlastest, balti-saksa landesveerist, leedu valgekaartlastest ja osalt läti valgekaartlas-

[17] W. Strauss, Padomju Latvija un starptautiskā kontrrevolucija, lk. 69.

test kontrrevolutsiooniline «Põhja-armee», kelle sihiks oli pärast sissetungi Nõukogude Leedusse ja Nõukogude Lätti tungida ka Nõukogude Venemaale. Baltimaade kirdeosas, Eesti territooriumil, organiseerisid inglise-ameerika imperialistid eesti, rootsi, soome ja läti valgekaartlastest umbes 20 000-mehelise armee. Vene valgekaartlasi oli valge-Eesti sõjaväes umbes 4000—5000 meest.

Inglise-ameerika kontrrevolutsiooniliste jõudude ülemjuhatajaks oli marssal Foch. Tema sai juhtnööre vahetult Pariisis asuvalt «liitlaste» juhtivalt kolmikult — Wilsonilt, Lloyd George'ilt ja Clemenceault.

Valmistades ette verist sõjakäiku Baltimaade vastu, saatsid inglise-ameerika intervendid kohapeale oma sõjalisi instruktoreid, ohvitsere ja missioone interventsiooni ettevalmistamise juhtimiseks ja selle läbiviimiseks. 10. veebruaril 1919 tegi Ameerika Ühendriikide riigisekretär Lansing Wilsonile ettepaneku saata Baltimaadele Ameerika Ühendriikide missioon ja palus vastavate kulude katteks määrata 15 000 dollarit. 12. märtsil 1919 kinnitas Ameerika rahuläbirääkimiste komisjon Balti missiooni koosseisu, eesotsas kolonel Warwick Greene'iga.[18]

Peale Ameerika Ühendriikide sõjalise missiooni saadeti Baltimaadele 23. märtsil 1919. a. moodustatud Entente'i sõjaline missioon, eesotsas kindral Gough'iga, ja Briti majanduslik missioon, eesotsas kolonel Tallensiga. Lätis, nagu paljudes teistes Vene kubermangudes, töötas veel nn. ameerika abi organisatsioon (ARA), juhitud reaktsionäär Hooveri poolt. «Abi» andmise maski all saatsid Ameerika Ühendriigid Nõukogude Venemaale spioone ja diversante, kes arendasid aktiivselt Nõukogude-vastast õõnestustööd ja spionaaži. Lätis juhtisid ARA kontrrevolutsioonilist tööd ameerika paadunud reaktsionäärid — kolonel Ryan ja spioon Gade. Nende poolt juhitud ARA missioon koosnes 55-st inimesest. ARA varustas toiduainetega ka teiste, Nõukogude Venemaa vastu võitlevate maade valgekaartlikke jõuke. Nii varustati rikkalikult toiduainetega ka timmukas von der Goltzi 6. korpust, kes oli Entente'i poolt saadetud Lätti nõukogude võimu maha suruma. Ameerika pankur Hoover, Nõukogude Venemaa õel vaenlane, lülitas ARA koosseisu ka reaktsioonilise juudi sionistliku organisatsiooni «Joint», mille liikmed, juutidele abi andmise sildi

[18] Vt. P. Vihalem, Andmed ameerika imperialistide interventsioonist Balti riikides. «Eesti Bolševik», 1952, nr. 9, lk. 58.

all, aitasid ameerika-inglise interventidel pidada võitlust Nõukogude Venemaa vastu.

Oma agressiivsete plaanide läbiviimiseks organiseerisid ameerika intervendid Lätis ka rea teisi reaktsioonilisi organisatsioone, nagu «Ameerika Rist» ja «Põhja-Ameerika Noorte Meeste Ühing». Need avasid oma klubisid mitmes Läti linnas — Daugavpilsis, Rezeknes, Zilupes. Need ameerika reaktsioonilised organisatsioonid tegelesid spionaaži ja Nõukogude-vastase õõnestustegevusega.[19]

Kevade lähenemisel alustas «Põhja-armee» inglise-ameerika interventide näpunäidete kohaselt ristisõda Nõukogude Baltimaade vastu. 3. tagavarakorpus liikus Nõukogude Leedu vastu, von der Goltzi 6. korpus aga Nõukogude Läti vastu. 3. märtsil 1919 õnnestus Goltzil, pärast ägedaid võitlusi Nõukogude Läti Punaarmee väeosade vastu, hõivata Ventspils-Talsi rajoon.

Röövellikus ristisõjas Läti vastu kasutasid inglise-ameerika ja saksa intervendid kõige elajalikumaid sõjapidamisviise. 8. mail 1919 kirjutas Läti Nõukogude valitsuse endine juht P. Stučka Saksa välisministeeriumile saadetud radiogrammis: «Scheidemann-Hindenburgi valitsus peab metsikut, röövellikku sõda läti rahva vastu, iga päev saabub Kuramaa rindele Saksa regulaarvägesid, Saksa valgekaartlik, imperialistlik sõjavägi, mille eesotsas sammuvad balti parunid, võtavad tarvitusele kõige metsikumaid sõjapidamisviise, kasutavad gaase, pilluvad lennukitelt Riia tänavatele pomme, Saksa ristlejailt tulistatakse rahulikke rannaäärseid asulaid.»[20]

Inglise-Ameerika röövellikku sõjakäiku saatis kõikjal metsik arveteõiendamine rahuliku nõukogude elanikkonnaga. Sageli lasti inimesi maha ilma valikuta, perekondade kaupa, lasti maha isegi rauku, naisi ja lapsi. Tuli ette juhtumeid, kus valgekaartlased põletasid punaarmeelasi ja nõukogude töötajaid elusalt. Valge terrori märatsemine haaras eriti Talsi maakonda, kus iga nõukogude teenistuja või punaarmeelase kinnipüüdmise eest anti 100 rubla.

Noor, veel mitte küllalt tugev Nõukogude Läti elas sel ajal üle raskeid päevi. Tema loomise momendil oli maa

[19] К. Граудин и А. Лейт, Американские империалисты — злейшие враги латышского народа. «Большевик Советской Латвии», 1952, № 12, стр. 67.

[20] «Известия ВЦИК», от 10 мая 1919 г.

rüüstatud ja laastatud okupatsiooni ja valgekaartlaste sõjaväeüksuste poolt. 525 000-st inimesest, kes elasid sõja eel Riias, jäi järele vaid 212 000. Nõukogude võimul tuli võidelda kontrrevolutsiooni vastu ja ehitada uut elu nälja ning laose tingimustes.

Hoolimata neist erakordselt rasketest tingimustest suutis Nõukogude Läti oma olemasolu viie kuu kestel kommunistliku partei juhtimisel väga palju ära teha. Esimeses järjekorras hoolitses ta raske toitlustamisolukorra parandamise eest, pidades võitlust viljavarjamise ja spekulatsiooni vastu, ning varustas kindlaksmääratud hindade alusel töötajaid normeeritud toiduainetega. Nõukogude Venemaa, arvestades Läti rasket olukorda, tuli läti rahvale appi. 30. detsembril 1918. aastal otsustas VNFSV Rahvakomissaride Nõukogu anda Nõukogude Läti valitsusele 20 miljoni rublalise laenu. Maikuul 1919 otsustas Üle-venemaaline Kesktäitevkomitee anda Nõukogude Lätile uue laenu. VNFSV valitsus eraldas oma kasinatest varudest toiduaineid ja tööstuskaupu, mis kiires korras saadeti Läti nälgivale elanikkonnale ja Punaarmeele. Tunduvat abi osutas Nõukogude Ukraina, saates Nõukogude Lätile vilja, tangaineid, liha, suhkrut, rasvaineid ja teisi toiduaineid.

Nõukogude võim asus energiliselt taastama sõjas hävitatud tööstust. Ainuüksi Riias taastati umbes 100 tööstuslikku ettevõtet, kusjuures tööliste arv kasvas kolmelt tuhandelt kaheteistkümne tuhandeni. Tunduvalt laiaulatuslikumaks muutus töö ka teistel rahvamajandusaladel. Nõukogude Venemaa osutas tohutut abi Läti tööstuse taastamisel. Ta võttis tarvitusele abinõud Nõukogude Läti vabrikute ja tehaste varustamiseks toorainetega ning töötas välja abinõud esimese maailmasõja ajal väljaveetud vabrikute sisseseadete reevakueerimiseks.

Nõukogude võim seadis sisse 8-tunnilise tööpäeva, kuulutas välja sõna- ja trükivabaduse, kindlustas töötajaile õiguse haridusele, tasuta arstiabile ning haigustoetusele. Kogu maa natsionaliseeriti; mõisnikelt konfiskeeriti mõisad kogu põllumajandusliku inventariga. Natsionaliseeriti ka pangad ja suured tööstusettevõtted.

Läti rahvas avaldas erakordset kangelaslikkust võitluses Nõukogude Lätile pealetungiva sisemise kui ka välise kontrrevolutsiooni vastu. Rasketes nälja- ja puuduseoludes võitlesid ennastsalgavalt punased läti kütid hambuni rel-

vastatud Entente'i vägede vastu, tekitades neile raskeid kaotusi. Punased läti kütid kaitsesid mehiselt iga jalatäit maad igast küljest pealetungivate inglise-ameerika jõukude vastu. Samal ajal, kui Goltzi korpus tungis Liepajast Riia peale, tungisid teiselt poolt peale inglise-ameerika imperialistide juhtimisel valge-Eesti üksused. Pärast nõukogude võimu mahasurumist Eestis 1919. aasta jaanuaris paiskasid inglise-ameerika intervendid Tartu suunas Nõukogude Läti vastu 9750 jala- ja 250 ratsaväelast 140 kuulipildujaga ning 36 suurtükiga. Rujiene-Mõisaküla suunda paisati 540 jala- ja 90 ratsaväelast 9 kuulipildujaga. Niisiis tekkis Liepajani välja tunginud Läti Punaarmee tagalas rinne valge-eestlastest ning soome ja rootsi valgekaartlastest, keda rikkalikult varustasid ning juhtisid inglise-ameerika imperialistid. Nõukogude Läti oli sunnitud paiskama Vidzeme (Liivimaa) rindele Entente'i valge-Eesti vägede vastu tunduva osa oma jõududest, sel ajal kui neid kõige enam oli vaja Kurzeme (Kuramaa) rindel võitluses Goltzi korpuse vastu.

18. jaanuaril 1919 algas valge-eestlaste pealetung Nõukogude Läti Punaarmee vastu kolmest suunast: Valgale, Võrule ja Petserile. Valge-eestlased, paisates ligi 10 000 tääki 6000 läti küti vastu, ähvardasid läbi murda Läti Punaarmee tagalas asuvat Pskovi—Valga raudteeliini.

Läti Punaarmeel tuli võidelda mitte ainult inglise-ameerika palgasulastega Kuramaa ja valge-eestlaste rinnetel, vaid ka suurte valge-Poola ja -Leedu üksustega. 1919. aasta aprillis, pärast nõukogude võimu mahasurumist Leedus inglise-ameerika interventide poolt, põrkasid läti kütid kagus kokku suurte Entente'i saksa-poola-leedu relvastatud jõukudega, kes tõsiselt ohustasid raudteid, mis ühendavad Lätit Nõukogude Venemaaga.

Rahvusvahelise ja sisemise kontrrevolutsiooni jõudude poolt igast küljest ahistatud Nõukogude Läti Punaarmee jätkas mehiselt võitlust inglise-ameerika interventide vastu. Kuid vastase suur arvuline ülekaal ja üleolek relvastuses — 40 000 läti küti vastu panid inglise-ameerika imperialistid välja 80 000 valgekaartlast — otsustasid võitluse käigu interventide kasuks. Nõukogude Läti võis Kurzemes ühele kilomeetrile rindel välja panna vaid 76 sõdurit, samal ajal kui kindral Goltz pani sama pikale rindelõigule 235 sõdurit.

Von der Goltzi saksa sõjaväed valmistusid Entente'i

ettepanekul pealetungiks Riiale. Kuid kindral Goltz, jälgides saksa imperialistide anastuslikke plaane, hakkas eelkõige endale kindlat tagalat looma. Pärast Saksamaa lüüasaamist imperialistlikus sõjas hakkas Ulmanise marionetlik valitsus avalikult väljendama oma sümpaatiat tugevamale ja kiskjalikumale inglise-ameerika peremehele. Inglismaa ja Ameerika poolehoiu võitmine oli läti kodanlusele kasulikum ses mõttes, et juhul kui Lätis nõukogude võim maha surutakse, saaks läti kodanlus võimaluse kasutada sakslastest balti parunite maid. Neis tingimusis kindral von der Goltz kahtles, kas Läti kodanlik valitsus täidab tema poolt allakirjutatud lepingut maa ja läti kodakondsuse andmise kohta saksa valgekaartlastele — Nõukogude Läti vastasest võitlusest osavõtjatele. Goltz sai aru, et Ulmanise valitsus, kes roomas inglise-ameerika imperialistide ees, võib teda takistada teostamast Saksamaa imperialistlikke kavatsusi Baltimaade Saksamaaga liitmise suhtes. Läti maad olid muide maiuspalaks saksa maaomanikele, ning Goltzi korpuse juures töötas juba komisjon Baltimaade koloniseerimiseks sakslastega. Selle komisjoni eesotsas oli parun Manteuffel. Kõiki neid asjaolusid kaaludes kukutas von der Goltz koos saksa parunitega landesveeri abil Ulmanise valitsuse ning moodustas ministrite kabineti, ägeda reaktsionääriga, saksasõbraliku pastor Niedraga eesotsas. Ulmanise kabineti liikmed põgenesid Liepaja sadamas seisvale aurikule «Saraatov», kus nad kaua aega olid Inglise kaitse all.

Saksamaa plaane ette aimates avaldas Inglismaa protesti, keeldus Niedra valitsust tunnustamast ning nõudis Ulmanise valitsuse taastamist. Ameerika Ühendriigid oma esindaja, kolonel Greene'i kaudu asusid lepitavale seisukohale. Tunnustamata Niedra valitsust, soovitasid Ameerika Ühendriigid, et vältida lõhet nõukogudevastaste jõudude vahel, läti kodanlusel leppida sakslastega ning moodustada kompromisskabineti. Kuid inglise intervendid ei rahunenud ning 4. mail 1919 esitas Suurbritannia välisminister Balfour vaherahukomisjoni kaudu Saksamaale noodi, milles nõudis, et Goltz tagandataks 6. korpuse komandöri kohalt, Saksa okupatsioonivägesid aga loetaks Läti abivägedeks. Selle korralduse täitmata jätmise puhul ähvardas Inglismaa rakendada Liepaja suhtes mereblokaadi.[21]

[21] Sp. P a e g l e, Kā Latvijas valsts tapa. Riga, 1932, lk. 283.

Juba 1919. a. aprilli lõpus, seoses Inglismaa väljaastumisega von der Goltzi vastu, saabus Liepajasse komisjon Saksa sõjaministri Noskega eesotsas. Komisjon korjas materjale Goltzi tegevuse õigustamiseks. 6. mail saatis Saksa valitsus Balfouri noodile vastuse, milles vaidles vastu sellele, nagu oleks Goltz ja tema korpus osa võtnud Ulmanise kabineti kukutamisest, keeldus Goltzi ära kutsumast ning Saksa vägesid abivägedena Läti valitsuse käsutusse andmast. Kui lätlased, märgiti noodis, jäävad oma nõudmiste juurde kindlaks, siis peab Saksamaa oma väed Baltimaadest ära kutsuma.[22]

Goltzi korpuse ärakutsumine oleks inglise-ameerika interventidele tähendanud kontrrevolutsioonilise rinde tunduvat nõrgenemist. Inglismaa ja Ameerika Ühendriikidel endal polnud märkimisväärseid jõude Kurzeme rindel, Liepaja blokeerimine merelt poleks aga andnud olulisi tulemusi. Seepärast inglise-ameerika imperialistid, kes igatsesid Baltimaad enda kätte haarata ja seda Nõukogude Venemaa vastase pealetungi platsdarmiks muuta, olid nõus kasutama kindral Goltzi jõuke. Samal ajal tugevdasid inglise-ameerika agressorid Vidzeme rindel ja Eestis interventsioonivägesid, kes samuti tungisid peale Nõukogude Lätile ning pidid juhul, kui Goltzi korpus tungib Inglismaa poolt okupeeritud Eestisse, tõkestama talle tee ning sundima teda alistuma inglise-ameerika interventidele.

Intervendid määrasid pealetungi Riiale 12. maiks. Kuid ootamatu sündmus takistas Goltzi teostamast seda plaani ning ähvardas pealetungi määramata ajaks edasi lükata. Asi seisis selles, et Ulmanise pooldajad rööviside ära äsja ametisse asunud marionetliku valitsuse juhi Niedra. Alles 17. mail õnnestus Niedral põgeneda ning Liepajasse tagasi pöörduda, mille järel pealetung Riiale määrati 22. maiks.

Kindlaksmääratud päeval alustasid Goltzi jõugud uuesti pealetungi. Entente'i käsul tungisid samaaegselt peale Vidzeme rindel eesti ja soome valgekaartlased, Leedu suunast aga valge-Leedu pataljonid ja Poola diviis. Pärast ägedaid lahinguid läks interventidel korda läbi murda

---

[22] W. Strauss, Padomju Latvija un starptautiskā kontrrevolucija, lk. 97.

Punaarmee rinne Riia lähedal. Läti kütid olid vaenlase jõudude suure ülekaalu tõttu sunnitud linna maha jätma, pealegi olid valge-Eesti väed põhja poolt rinde läbi murdnud ning vallutasid 25. mail Pskovi. Inglise-ameerika intervendid kavatsesid sisse piirata ja hävitada Läti Punaarmee, kuid läti kütid ajasid need ümberpiiramise plaanid nurja. Osutades kangelaslikku vastupanu interventide jõukudele, taandusid nad lahingutega täies korras, tulid välja ümberpiiramisest ja pärast seda võtsid aktiivselt osa teistel kodusõjarinnetel Nõukogude Venemaal. Nõukogude Läti Punaarmee pidas kangelaslikus võitluses pikemat aega kinni rahvusvahelise kontrrevolutsiooni suuri jõude, takistades neid kallale tungimast Nõukogude Venemaale ja Petrogradile, ning aitas sellega kaasa revolutsiooni võidule teistel kodusõjarinnetel.

Riia vallutamine interventide poolt tõi kaasa metsiku arveteõiendamise töötava elanikkonnaga. Inglise-ameerika palgasulased, nende hulgas ka läti valgekaartlikud üksused, üles kihutatud oma komandöri Balodise poolt (hiljem kodanliku Läti sõjaminister), tapsid ja piinasid surnuks Riia vallutamisel üle 10 000 töötaja. Vanglad olid tungil täis raudadesse needitud inimestest, kellede hulgas oli ka palju rauku ja lapsi. Areteeritute mahalaskmine toimus 60—70 inimese kaupa.

Esimese kümne päeva jooksul lasti maha igaüks, kes ette juhtus. Riia linna esimesest haiglast veeti kõik kommunistid välja luhale ja tapeti. Teises linnahaiglas tapeti 40 haiget ja teenistujat. Lasti maha kõik Tarbijateühisuse «Produkti» kaupluste teenistujad, mõned isegi koos perekondadega. Nädalate viisi vedelesid prügiaukudes ja kraavides lõhkikistud laibad. Linna keskusest koristati 12 koormat lahingus langenute ja karistussalkade poolt tapetute laipu, mis 23. mai õhtul visati Matteuse kalmistu äärde, kus nad vedelesid matmata veel 4 päeva. Mahalaskmised toimusid suuremalt osalt päeval, kusjuures surmamõistetud ise pidid endale haua kaevama.

Sellele elajalikule arveteõiendamisele innustasid oma palgasulaseid inglise-ameerika imperialistid. Ameerika Ühendriikide ametliku esindajana Baltimaades tegutses Greene, kes pidas otsest sidet von der Goltziga. Veel enne pealetungi Riiale, 20. aprillil, Greene'i kohtumisel Goltziga, nõudis Ühendriikide esindaja oma valitsuse nimel julma arveteõiendamist Baltimaade töötajatega. Eriti elajalikult

õiendasid arveid «balti landesveeri» jõugud, mis koosnesid peaasjalikult balti sakslastest.

Pärast Riia hõivamist interventide poolt lugesid inglise imperialistid sakslaste missiooni Lätis lõpetatuks ning tegid neile ettepaneku asuda kindlaksmääratud demarkatsiooniliinile ja mitte edasi liikuda. Veidi teistsugusel seisukohal oli Nõukogude Venemaa õel vaenlane, Ameerika Ühendriikide esindaja Greene. Ta arvas, et landesveer on Läti Niedra kodanliku valitsuse sõjaliseks jõuks, mispärast tal olevat õigus haarata enda kätte Vidzemest kogu Läti osa, ja et saksa jõugud tuleb endiselt jätta interventsiooni etteotsa.

Arvestades Greene'i seisukohta, mis oli sakslastele soodne, jätkas Goltz Saksa valitsuse nõusolekul edasitungi Vidzemes, eesmärgiga teostada Saksamaa anastuslikud plaanid. Et pealetungi tõelist sihti varjata, saadeti Vidzemesse vaid landesveeri jõud. Kuid valge-Eesti ja valge-Läti väed tungisid sel ajal juba Eesti suunast Vidzeme Läti osasse, hõivates Valmiera ja Cēsise linna. Cēsise juures toimus lahing, kus eesti ja läti valgekaartlased said lüüa ning sakslased hõivasid linna.

Greene'i poliitika saksa valgekaartlike väeosade suhtes ei leidnud Inglismaa poolt toetust ning pärast lahingut Cēsise juures otsustati Pariisis küsimus inglaste kasuks. Greene kutsuti ära, ning Entente'i sõjalise missiooni täisvolilise esindaja kohale Soomes ja Baltimaades, millisel kohal oli Greene, määrati inglise kindral Gough. 13. juunil 1919 tegi Gough Goltzile ettepaneku saata oma väed Saksamaale tagasi ning anda Ulmanisele võimalus moodustada valitsus. 19. juunil saatis Entente'i kontrrevolutsiooniliste jõukude ülemjuhataja marssal Foch Saksa valitsusele telegrammi, milles tegi ettepaneku tarvitusele võtta abinõud, et Goltzi sõjaväed lõpetaksid sõjategevuse eestlaste vastu ning et Saksa väed viivitamatult lahkuksid Ventspilsist, Liepajast ning üldse kõigist kohtadest, mis varem kuulusid tsaari-Venemaa koosseisu.

Imperialistlik Inglismaa aimas Saksamaa plaane ette ega tahtnud talle anda võimalust kindlustumiseks Baltimaadel. Maailmasõjas lüüa saanud, kuid mitte veel hävitatud saksa imperialismi ja Entente'i imperialistlike maade huvid põrkasid Baltimaades kokku. Saksamaa oli sunnitud andma formaalse nõusoleku oma vägede väljaviimiseks Baltimaadest, kuid oma lubadust ta tegelikult ei täitnud.

Saksa valitsus soovitas Goltzile minna oma korpusega Läti sõjaväe koosseisu ning püüda Baltimaad Läti valgekaartliku valitsuse lipu all okupeerida.

Pärast seda lõpetas Goltz Saksa valitsuse teadmisel läbirääkimised kindral Gough'iga ning valmistus pealetungiks. Et näidata seda Saksa väeosade pealetungi valge-Läti pealetungina, anti vägede ülemjuhatus fiktiivselt Niedra kabineti sõjaministri Vankinsi kätte, ning Läti «teenistusse» läks ka nn. «rauddiviis».

20. ja 21. juunil saavutasid sakslased võitlustes eesti ja läti valgekaartlastega osalist edu ning liikusid veidi edasi. Kuid 22. juunil läksid eesti valgekaartlased üle pealetungile ning lõid sakslased Cēsisest välja. Järgmistel päevadel said sakslased samuti lüüa ning taganesid. Balti merelt tulistasid sakslasi Inglise sõjalaevad. Goltz veendus, et mäng on läbi, ning tegi ameerika missiooni kaudu vaherahuettepaneku. 3. juulil kirjutati Strazdmuižas Jugla järve ääres alla vaherahu, mille järgi Saksa väed kohustusid hiljemalt 5. juuliks Riiast lahkuma. Linnast pidi lahkuma ka landesveer. Riiga võisid minna vaid läti valgekaartlased. Saksa väed ühes Niedra «kabineti» liikmetega läksid Kurzemesse. Juba enne seda hoiatas Entente Saksamaad, et rahulepingule Saksamaaga ei kirjutata alla seni, kuni Saksa väed pole Liepajast lahkunud. Selle tulemusena lahkusid Saksa väed 23. juunil Liepajast, taandudes Grobinisse ja Priekulisse (Kurzeme). Kokku kogunes Kurzemesse Saksa vägesid ilma landesveerita ja ilma ühe tagavaradiviisita ligemale 35 000 meest.[23]

Riia tsiviilkuberneri ülesanded võttis endale Inglismaa esindaja kolonel Tallens, sõjaväelise kuberneri kohused aga Ameerika kolonel Dawley, kes jätkasid verist arveteõiendamist Läti pealinna töötava elanikkonna kallal. Kogu maal määratsesid karistusekspeditsioonid. Kulakute pojukesed, relvastatud inglise ja ameerika relvadega ja organiseeritud kodanlikeks natsionalistlikeks üksusteks, õiendasid arveid revolutsiooniliste töölistega ja talupoegadega. Hiljem kujunes nendest karistussalkadest kodanliku valitsuse pea Ulmanise juhtimisel relvastatud fašistlik organisatsioon «Aissargs».

Inglise imperialistid ruttasid kindlustama oma posit-

---

[23] W. Strauss, Padomju Latvija un starptautiskā kontrrevolucija, lk. 130.

siooni Nõukogude Venemaa küljest ära kistud Baltimaades. Entente'i ettepanekul tulid 8. juulil 1919 Riiga tagasi Ulmanise valitsuse jäänused, kes olid end varjanud Liepaja sadamas, ühel Inglise transportlaeval. Inglise-ameerika intervendid uuendasid mõnevõrra Ulmanise kabinetti, andes selles kaks ministrikohta kohalikele reaktsioonilistele sakslastele ja ühe koha — juudi kodanlusele.

Rakendanud Ulmanise müüdava valitsuse oma teenistusse, hakkasid inglise-ameerika anastajad kõrge hinna eest relvastama valge-lätlaste üksusi, kes oleksid võinud asendada Goltzi jõuke ja välja astuda Nõukogude Venemaa vastu. Läti kodanlik armee oli Läti oma vaid nimeliselt. Teda varustasid relvade ja riietega Entente'i imperialistlikud riigid. Lätisse saabusid üksteise järel Inglise laevad, mis tõid vintpüsse, kergeid ja raskeid suurtükke, kuulipildujaid, laskemoona ja riidevarustust.[24] Palju relvi ja riidevarustust saatis Lätisse ka prantsuse kodanlus. Inglased arvasid valge-Läti armee koosseisu ka umbes 3000-mehelise landesveeri, kuid selle etteotsa seati inglise kolonel Alexander. Selle inglise intervendi hingel on palju hukatud läti tööliste ja talupoegade elusid.

Relvastus ja mitmesugused kaubad müüdi 25—50% kallimalt, kui need maksid Ameerika ja Inglise turgudel. Seejuures ei olnud väikestel riikidel kaupade vaba valiku õigust. Et vajalikke kaupu saada, pidid nad kõrge hinna eest võtma ka palju täiesti mittevajalikku rämpsu.

Entente'i sõjaline ja muu «abi» orjastas Baltimaad paljudeks aastateks. See «abi» suurendas nende sõltuvust ameerika-inglise imperialistidest, sundis neile peale suured üle jõu käivad võlad. Entente'i «abi» kodanlikule Ulmanise valitsusele läks läti rahvale maksma vähemalt 150 miljonit latti.[25] Läti rahvas kandis kuni oma vabanemiseni 1940. aastal oma õlgadel seda üle jõu käivat võlakoormat.

Saksa vägede tagasitõmbumine Kurzemesse ei tähendanud sugugi, et imperialistlik Saksamaa oleks loobunud oma anastuslikest plaanidest Baltimaade suhtes. 5. juulist kuni 8. oktoobrini 1919. aastal valmistasid sakslased salaja ette uut sõjakäiku, et vallutada Baltimaid ja ühineda vene valgekaartlike jõukudega. Saksa armee arvu-

[24] W. Strauss, Padomju Latvija un starptautiskā kontrrevolucija, lk. 135.

[25] А. Лейт, Агрессия империалистических держав в Латвии (1917—1920 гг.), стр. 69.

line koosseis oli 1919. aasta oktoobris ligi 51 000 meest 100 kahuri, 600 kuulipilduja ja 10 soomusautoga. Neist 30 000 olid Saksamaalt värvatud sakslased, ülejäänud — mitmesugused kohalikud vene ja saksa valgekaartlased.

Uue sõjakäigu maskeerimiseks, et näidata seda mitte kui sakslaste, vaid kui vene valgekaartlike üksuste väljaastumist, seati Saksa armee etteotsa endine tsaariarmee ohvitser Bermondt-Avalov, avantürist ja pogrommimees. Faktiliseks armee juhatajaks oli saksa major Bischof. Bermondt-Avalovi armee sai rahalist toetust Saksamaalt ja ameerika pankureilt.

8. oktoobril 1919. aastal alustasid sakslased koos vene valgekaartlastega pealetungi Riiale, hõivasid Riia linna Tornkalni rajooni ja peatusid Daugava vasakul kaldal. Läti kodanlus pöördus abipalvega Entente'i, valge-Eesti kodanliku valitsuse ja panide-Poola poole. Kaheksa Inglise ja Prantsuse sõjalaeva prantsuse admiral Brisseni juhatuse all jõudsid kiiresti Balti merre ning tulistasid sakslasi Daugava jõe suudmest ning Riia lahest, toetades pealetungile asunud läti ja eesti valgekaartlasi kahuritulega. Sakslased said uuesti lüüa ning läti valgekaartlike vägede poolt jälitatuna taandusid Kuramaale.

1919. a. novembris sõlmiti Entente'i vahendusel vaherahu valge-Läti ja Saksa väejuhatuse vahel tingimusel, et Saksa väed lahkuvad Baltimaadest ning annavad relvastuse valge-Läti valitsusele. 1919. a. detsembris lahkusid Bermondt-Avalovi kontrrevolutsioonilised väeosad Lätist.

Süüdlasteks sõjalises interventsioonis ja sõltumatu Läti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi elajalikus mahasurumises 1919. a. olid ameerika-inglise imperialistid koos oma kuulekate teenritega — läti kodanlike natsionalistidega.

Läti reaktsioonilise kodanluse jõud olid tühised. Mais 1919 moodustasid nad mõlemal rindel — Kurzemes (kindral Goltzi vägedes) ja Vidzemes (valge-Eesti sõjaväeosades) kokku kõigest umbes 5500 sõdurit ja ohvitseri. Nende jõududega ja sisemise kontrrevolutsiooniga üldse oleks Nõukogude Läti kiiresti toime tulnud. Ilma välismaiste okupatsioonivägede toetuseta poleks läti kodanlus võinud peadki tõsta. Ulmanise valitsus püsis võimul vaid tuginedes välismaise kodanluse tääkidele, ilma milleta ta poleks võinud päevagi püsida.

Ulmanise kodanlik valitsus teenis hoolsalt ameerika-

inglise intervente, aidates neil organiseerida kallaletunge Nõukogude Venemaale ja saata Läti kaudu Venemaale diversante ning spioone. Nii telegrafeeris 1919. a. detsembris ameerika esindaja ja spioon Gade Ameerika Ühendriikide riigisekretärile, et «Läti valitsus osutab meeleldi Ameerika Ühendriikidele teene, lubades Liibavis maabuda 150 välismaalasel, garanteerib nende saatmise bolševike rindele ja tagab nende rindest ülemineku».[26] See oleks maksnud umbes 4 naelsterlingit iga inimese kohta, kusjuures Läti valitsus eelistas selle raha asemel saada jahu.

Intervendid ja kodanlikud natsionalistid kiskusid Läti lahti Venemaa küljest, kellega ta oli sajandeid seotud nii poliitiliselt kui ka majanduslikult. Igakülgset abi selles avaldasid neile Läti sotsiaaldemokraadid-menševikud, juudi kodanlikud natsionalistid — sionistid ja bundistid. Nemad aitasid organiseerida valgekaartlikke jõuke, nemad palusid Saksa esindajat Winningit jätta Lätisse Saksa vägesid võitluseks pealetungiva Punaarmee vastu, nemad sõitsid koos Winningiga Saksamaale värbama valgekaartlasi pealetungiks Nõukogude Lätile ja Venemaale, nemad aitasid toime panna verise arveteõiendamise läti töörahva kallal.

Röövimiste ja interventsiooni varjamiseks Baltimaades lavastati «Läti enesemääramise» komöödia. Kogu «enesemääramine» seisis selles, et intervendid määrasid läti kodanlike natsionalistide hulgast endile kuuleka marionetliku Läti valitsuse. Ei saksa ega inglise-ameerika intervendid ei tahtnud Baltimaile mingit tõelist iseseisvust anda. Winning, kes oli 1918. aastal Baltimaades imperialistliku Saksamaa esindajaks, propageeris korduvalt oma eespoolmainitud raamatus «Am Ausgang der deutschen Ostpolitik» seda, et väikestele rahvustele ei tule anda iseseisvust, ja toetas avalikult Baltimaade muutmist Saksamaa koloniaks.

Ka Ententei leeri interventidel olid samasugused vaated. Nad teatasid Baltimaade marionetlikele valitsustele avalikult, et ärgu nad unistagugi oma maade iseseisvusest. J. Seskis, olles 1919. aastal valge-Läti valitsuse esindajaks Prantsusmaal, kirjutas 23. juulil 1919. aastal oma päevi-

---

[26] А. Лейт, Агрессия империалистических держав в Латвии (1917—1920 гг.), стр. 60.

kusse, et ta käis prantsuse ametniku Carri juures, kes muuseas temale ütles, et mingit otsust Läti iseseisvuse kohta veel ei ole ega tulegi.[27] Kõneluses Seskisega 29. juulil teatas ameerika major Taylor temale, et «Baltimaade küsimust» rahukonverentsil lõplikult ei lahendata ja et Balti riigid Ameerika Ühendriikidelt iseseisvust ei saa.[28]

Inglise-ameerika imperialistid lootsid sel ajal veel seda, et nad koos vene valgekaartlastega suudavad nõukogude võimu Venemaal maha suruda, vana Venemaa restaureerida ja selle oma asumaaks muuta. Kuid Venemaalt Prantsusmaale ja Inglismaale põgenenud vene valgekaartlased, kes pretendeerisid sellele, et nad on Venemaa esindajad, ei tahtnud iseseisvate Balti vabariikide loomisest kuuldagi. Et oma Baltimaades asuvaid teenreid mitte täiesti eemale tõugata, tunnustasid inglise-ameerika intervendid 1919. a. augustis Baltimaade valitsusi de facto ning lubasid üles tõsta küsimuse nende de jure tunnustamisest hiljem, arutlustel Rahvasteliidus, restaureeritud vana Venemaa osavõtul.

Laiad töötajate hulgad ei tahtnud aga tsaarirežiimi taastamisest ja balti parunite võimust kuuldagi ning nõudsid sõja lõpetamist Nõukogude Venemaaga, kes juba 1919. a. tegi Lätile ettepaneku alustada rahuläbirääkimisi. Läti kommunistlik partei, töötades rasketes põrandaalustes tingimustes, mobiliseeris rahvahulki võitluseks rahu eest ja nõudis viivitamatut rahu sõlmimist kodanliku Läti ning Nõukogude Venemaa vahel. Samal ajal paljastas ta inglise-ameerika interventide agressiivseid plaane, mis olid suunatud Baltimaade kasutamisele platsdarmina võitluses Nõukogude Venemaa vastu. Arvestades Punaarmee võite, masside revolutsioonilist meeleolu ja Läti rasket majanduslikku olukorda, ning hoolimata Entente'i keelust, läti kodanlus, kuigi ta Nõukogude Venemaa suhtes oli häälestatud vaenulikult, asus rahuläbirääkimistele Nõukogude Venemaaga.

29. septembril 1919. a. kirjutas Seskis oma päevikusse, et ta oli ameeriklase Pears'i juures, kes talle ütles: «Kui teie sõlmite rahu bolševikega, siis katkestavad ameeriklased teiega diplomaatilised suhted.»[29] 13. oktoobril oli

[27] J. Seskis. Latvijas valsts izcelšanās. Riga, 1938, lk. 344.
[28] Sealsamas, lk. 345.
[29] Sealsamas, lk. 360.

Seskis, nagu tema päevikust nähtub, Bartelot' juures. Kui viimane kuulis, et lätlased on vastu võtnud bolševike ettepaneku alustada rahuläbirääkimisi, hüppas ta püsti ja karjus: «Kui teie sõlmite bolševikega rahu, siis ärge oodake Entente'ilt mingit abi.»[30] Aga Prantsusmaa esindaja Baltimaade komisjonis Cameraire ütles Seskisele: «Las bolševikud parem ajavad teid teie maalt minema, ainult ärge nendega rahu sõlmige.»[31]

Esitatud väljavõtted J. Seskise päevikust kõnelevad ameerika-inglise interventide elajalikust vihast Nõukogudemaa ja tema rahupoliitika vastu. Hoolimata kõigist imperialistide salasepitsustest lõppesid rahuläbirääkimised Läti ja Nõukogude Venemaa vahel edukalt ja juba 11. augustil 1920 kirjutati rahulepingule alla. Nõukogude Venemaa sõlmis rahu ka teiste Balti riikidega.

Rahu sõlmimine Balti riikidega tähistas Nõukogude Venemaa suurt võitu rahvusvahelise kontrrevolutsiooni üle, võitu ameerika-inglise interventide üle. Detsembris 1919 märkis V. I. Lenin VK(b)P VIII ülevenemaalisel konverentsil, et imperialistide plaanid piirata Nõukogude Venemaad väikeriikide rõngaga, mida luuakse ja toetatakse bolševismi vastu võitlemise eesmärkidel, pöörduvad Entente'i vastu. «Kõigis nendes riikides eksisteerivad kodanlikud valitsused, kelle koosseisu kuuluvad peaaegu alati kodanlikud kokkuleplased, inimesed, kes astuvad bolševike vastu välja oma klassiseisundi tõttu... kuid ometi läks meil korda pöörata neid kodanlasi ja kokkuleplasi enda poole. See näib uskumatuna, kuid see on nimelt nii, sest igaüks neist riikidest on pärast möödunud imperialistlikku sõda paratamatult kahevahel küsimuses, kas neil on praegu mõtet võidelda bolševike vastu, kui teiseks võimupretendendiks Venemaal, pretendendiks, kes annab alust pidada teda sõjidseks, on ainult Koltšak või Denikin, s. o. vana imperialistliku Venemaa esindajad, et aga Koltšak või Denikin on siin vana Venemaa esindajaiks, selles pole kahtlust. Järelikult me saime võimaluse toetuda teisele mõrale imperialismi leeris.»[32]

Ameerika-inglise imperialistid, vallutanud 1919. aastal Baltimaad, surusid seal sõjalise jõuga maha nõukogude võimu, likvideerisid läti, leedu ja eesti rahva sõltumatuse

[30] J. Seskis, Latvijas valsts izcelšanās, lk. 366.
[31] Sealsamas, lk. 382.
[32] V. I. Lenin, Teosed, 30. kd. Tallinn, 1954, lk. 151—152.

ning vabaduse. Vabade ja sõltumatute nõukogude sotsialistlike vabariikide asemele moodustasid nad neist täielikult sõltuvad Balti kodanlikud vabariigid, eesotsas müüdava, imperialistide ees lömitava kohaliku kodanlusega. Võitluses interventide vastu kaitses läti rahvas kangelaslikult oma vabadust ja sõltumatust, oma vaba Läti Nõukogude Sotsialistlikku Vabariiki, mis oli astunud vabatahtlikku liitu Venemaa Nõukogude Föderatiivse Sotsialistliku Vabariigiga.

Läti rahvas ei lakanud võitlemast oma vabastamise eest välismaise ja «oma» rahvusliku kodanluse ikkest ka mitte kodanliku Läti eksisteerimise aastatel. Kodanliku Läti kahekümneaastase olemasolu jooksul ei kaotanud ta lootust taastada Lätis nõukogude võimu. Ja see unistus täitus. 1940. a. kukutas läti rahvas suure vene rahva abiga vihatud Ulmanise fašistliku valitsuse ja kehtestas nõukogude võimu.

Koos suure vene rahvaga võitles läti rahvas Suure Isamaasõja aastail oma kodumaa vabastamise eest hitlerlikest fašistlikest röövvallutajatest ja nüüd, nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu rahvaste vennalikus peres, ehitab edukalt kommunismi vabas Nõukogude Lätis.

R. ŠARMAITIS

AMEERIKA-INGLISE IMPERIALISTIDE INTERVENTSIOON LEEDUS AASTAIL 1918—1920

Ameerika imperialism on praegu peamiseks agressiivseks jõuks kogu maailmas. Kuulutanud avalikult välja agressiivse suuna maailmavalitsemise kehtestamiseks, teostavad ameerika imperialistid kõikjal agressiivsete blokkide kokkuklopsimise, relvastuse võidujooksu laiendamise, uue maailmasõja vallapäästmise poliitikat. Kuid sõjaõhutajad Ameerika Ühendriikide valitsevatest ringkondadest mõistavad, et ei ole kerge ajada uuele tapatalgule rahvaid, kes alles hiljuti kogesid veriste sõjasündmuste kogu raskust. Seepärast on nad sunnitud oma agressiivset tegevust varjama demagoogiliste rahuarmastavate fraasidega. See demagoogia on ameerika agressiivse poliitika iseloomustavaks jooneks.

NLKP Keskkomitee aruandekõnes partei XIX kongressile märgiti, et «oleks ohtlik alahinnata tänapäeva agressorite variserliku rahumaskeeringu kahjulikkust»[1].

Ameerika imperialistide rahuarmastava fraseoloogia valelikkus on teada meie maa rahvastele, sealhulgas ka leedu rahvale, juba Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ajast. Käesoleva artikli eesmärgiks on näidata inglise-ameerika imperialistide osa, mida nad etendasid 1918. a. — 1920. a. Nõukogude Leedu vastu suunatud välismaise interventsiooni organisaatoritena, töötajate revolutsioonilise liikumise kägistajatena.

*

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon jaotas maailma kahte süsteemi — sotsialistlikuks ja kapitalistlikuks süsteemiks, avades inimkonna ajaloos uue ajastu — kommunismiajastu. «See,» nagu märkis J. V. Stalin, «oli rahvus-

[1] G. Malenkov, Aruandekõne ÜK(b)P Keskkomitee tööst partei XIX kongressile. Tallinn, 1953, lk. 23.

vahelise ulatusega pööre, sest esmakordselt oli kapitali rahvusvaheline rinne läbi murtud, esmakordselt oli praktiliselt päevakorrale tõstetud kapitalismi kukutamise küsimus. Seega muutus Oktoobrirevolutsioon rahvuslikust, vene jõust rahvusvaheliseks jõuks ja vene töölised rahvusvahelise proletariaadi mahajäänud väesalgast tema eelväeks, kes äratas oma ennastsalgava võitlusega Lääne töölisi ja Ida rõhutud maid.»[2]

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni üheks suurimaks saavutuseks on rahvusküsimuse lahendamine. Oktoobrirevolutsioon purustas rahvuslik-koloniaalse rõhumise ahelad ja vabastas endise tsaari-Venemaa orjastatud rahvad, koondas kõikide rahvuste töölised ja talupojad proletaarse internatsionalismi lipu all suure vene rahva ümber, mobiliseeris nad võitlusse kommunismi ülesehitamise eest.

Kõik meie maa rahvad, sealhulgas ka leedu rahvas, võtsid teate Oktoobrivõidu kohta entusiasmiga vastu. Leedu rahvas vaevles sel ajal Saksa okupatsiooni ikke all.

Juba 1915. aastal okupeerisid keiserliku Saksamaa väed Leedu territooriumi. Saksa militarism kehtestas julma terrorirežiimi. Vene-Saksa rinde kaevikute ja traataedadega revolutsioonilisest Venemaast isoleeritud Leedu töötajad ei saanud Oktoobripäevil võitlusega otseselt kaasa minna. Kuid imperialistliku sõja raskuste kasvamisel, okupantide ja kohalike kurnajate ekspluateerimise, röövimise ja vägivalla suurenemisel kasvas ka töötajate tuline vihkamine oma orjastajate vastu.

Okupandid röövisid leedu rahvast lausa avalikult. Leedu kodanliku valitsuse komisjoni arvestuse järgi, mis tehti 1919. a. septembris, riisusid sakslased leedu talupoegadelt kolme ja poole okupatsiooniaasta jooksul 620 581 tonni teravilja.[3] Saksa okupatsiooni aastail vähenes hobuste arv Leedus 38% võrra, veiste arv — 47,7%, lammaste arv — 30%, sigade arv 44% võrra. Aastail 1916—1917 jäi umbes 35% varem haritud maast sööti, haritud maadel langes viljakus märgatavalt.[4] Saksa anastajad raiusid maha kuni 20% Leedu metsadest,[5] põletasid maha 1200 küla, kus asus

[2] J. V. Stalin, Teosed, 5. kd. Tallinn, 1948, lk. 172.
[3] Leedu NSV Riiklik Keskarhiiv, fond nr. 465, nim. 1, 1919.—1920. a., sü. 38, l. 266.
[4] Sealsamas, 1923. a., sü. 312, l. 745.
[5] Sealsamas.

14 270 majapidamist, peale selle 2000 üksiktalu ja 50 alevikku. Kokku põletati 57 080 ehitust[6]. Saksa imperialistid kavatsesid okupeeritud Leedu territooriumil teostada ulatuslikku koloniseerimist, pakkudes Leedut preisi junkrutele ja Saksa armee soldatitele. Sel eesmärgil haaras Saksa sõjaväejuhatus ainuüksi endisel Kaunase kubermangu territooriumil 1100 mõisat.[7] Ilma okupantide loata ei tohtinud talupoeg jahu jahvatada, põrsast tappa; Saksa sõjavägede juhatuse korraldusel pidi ta lõviosa jahust ja lihast andma okupatsioonivõimudele.

Leedu kommunistliku ajalehe «Tiesa» kirjasaatja kirjeldab olukorda Leedus Saksa okupatsiooni perioodil 1918. a. kevadel järgmiselt: «Aastast aastasse laostub majandus ja inimeste arv väheneb, kuna paljusid tapab nälg ja sunnitöö. Möödunud (s. o. 1917. — *R. S.*) aastal jäi palju talupoegade põlde külvamata, enamikus mõisatest valitseb tühjus. Sellel aastal jäi inventari ja seemne puudumisel veelgi rohkem põlde külvamata. Kogu Leedu elanikkond on oma linnades ja maakondades arvele võetud ja lahkumine ilma loata on keelatud. Elanikkonna suhted kohalike võimudega on sellised nagu orjadel isandatega... Töölisorganisatsioonid on kogu maal suletud.»[8]

Keiserlike okupantide sotsiaalseks toeks Leedus oli linnakodanlus, olid kulakud ja mõisnikud, kes otsisid okupantidelt tuge, eriti seoses areneva revolutsiooniga Venemaal.

Saksa okupatsioonivõimude kontrolli all kokku kutsutud leedu konverentsil, mis koosnes kodanluse ja kulakluse esindajatest, loodi 1917. a. septembris 20-liikmeline Leedu tariba (riiginõukogu). Tema eesmärgiks oli abistada keiserlikku Saksamaad Leedu okupatsiooni vormistamisel. Tariba oli saksa imperialistide kuulekaks ja ustavaks abiliseks.

Kulakud olid külavanemateks ja teisteks okupatsioonivägede käsilasteks, mistõttu nad sageli vabastati igasugustest kohustustest. Rekvisitsiooni all said kõige rohkem kannatada kehvikud ja keskmikud. Kulakud, kasutades külakehvistu rasket olukorda, ekspluateerisid halastamatult põllutöölisi, sundides neid ainult toidu eest töö-

---

[6] K. Sruoga, Wirtschaft der Republik Litauen und ihre Notenemission, Kaunas, 1930, lk. 16—17.

[7] Leedu NSV Riiklik Keskarhiiv, fond 465, nim. 1, 1919.—1920. a., sü. 38, l. 267 ja 272.

[8] Ajaleht «Tiesa», nr. 21, 18. maist 1918.

tama. Need töölised, kes keeldusid kulakuorjusse minemast, saadeti kulakutest külavanemate ettepanekul okupantide poolt Saksamaale sunnitööle.

Terrorirežiim, röövimised ja kulaklik ekspluateerimine süvendasid töötajate võitlust okupantide ja ekspluateerijate — kulakute, mõisnike ja linnakodanluse vastu.

Leedu oli agraarmaaks, kus 75% elanikkonnast tegeles põllumajandusega ja elas maal.[9] Leedu tööstus enne esimest maailmasõda oli peamiselt väiketööstus. 1911. aastal oli Kaunase kubermangus vabrikuinspektsioonile allutatud vabrikuid ja tehaseid 160 (s. o. ettevõtteid, kus töötas vähemalt 15 inimest masinal ja vähemalt 30 töölist masinata), vabrikuinspektsioonile mitteallutatud ettevõtteid aga 2014. Kõikides nendes 2174 ettevõttes kokku töötas 1911. aastal 10 212 töölist.[10] Vilniuse kubermangus oli 1910. aastal 1803 ettevõtet 13 608 töölisega.[11] Märkimisväärse osa Leedu töötajaist moodustasid käsitöölised. 1910. aastal töötas käsitöö alal Vilniuse kubermangus 44 664 inimest[12], Kaunase kubermangus 1911. aastal aga 37 699 meistrit, töölist ja õpilast.[13]

Esimese maailmasõja perioodil toimusid Leedu tööstuses järsud muutused. Üks kolmandik Leedu tööstusettevõtteist evakueeriti sõja algul Sise-Venemaale. Saksa okupatsiooni ajal rüüstati kohalejäänud ettevõtetest 40%, enamik ülejäänutest aga suleti.[14] Tööstusettevõtete peaaegu täieliku laostumise tulemusena jäi enamik peamiste tööalade töölisi 1911. aastal tööta. Suur tööpuudus valitses ka käsitööliste ja kaubandusala töötajate hulgas. Tuhanded linnaelanikud läksid jala maale, et osta siin üks-kaks puuda teravilja. Leedu linnades valitses äärmine viletsus, inimesed surid lausa nälga. Okupatsiooniaja jooksul vähenes Vilniuse elanikkond ühe kolmandiku võrra.[15]

---

[9] Vt. А. Моравский, Экономическое положение Литвы и Белоруссии, Москва, 1918, стр. 4.

[10] Vt. «Памятная книжка Ковенской губернии». 1913 год, III отдел, стр. 9.

[11] Vt. «Обзор Виленской губернии за 1910 год», Вильна, 1911.

[12] Sealsamas.

[13] Vt. «Памятная книжка Ковенской губернии». 1913 год, III отдел, стр. 8.

[14] Vt. ajaleht «Mlot» (Leedu ja Valgevene KP KK häälekandja poola keeles), nr. 46/58, 1. märtsist 1919.

[15] Marxi-Engelsi-Lenini-Stalini Instituudi Leedu filiaali materjalid.

Linnaproletariaadil oli paljude aastate klassivõitluse kogemusi «oma» kodanluse vastu, samuti võttis ta koos kogu Venemaa proletariaadiga osa poliitilisest võitlusest tsarismi vastu juba XIX sajandi lõpul, eriti aga 1905.—1907. aasta kodanlik-demokraatliku revolutsiooni perioodil. Kõik see võimaldas Leedu linnaproletariaadil, hoolimata tema arvulisest vähesusest, etendada Leedus 1918.—1919. aasta revolutsioonilistes sündmustes, mis toimusid kommunistliku partei juhtimisel, otsustavat osa.

Märkimisväärseks revolutsioonilisek jõuks oli väga raskes olukorras olev maaproletariaat ja külakehvistu.

Endistes Vilniuse ja Kaunase kubermangudes ning endise Suvalkija kubermangu kuues maakonnas oli sadade tuhandete talupoegade käes ainult pool maast. Teine pool kuulus käputäiele mõisnikele (umbes 40% kogu maast) ja riigile (umbes 10% kogu maast). 408 suurmõisniku käes, kellest igaühel oli üle tuhande tiinu maad, oli kokku 1,26 miljonit tiinu ehk ligi 20% kogu maast.

Üle poole Leedu talupoegadest olid vähese maaga talupojad. Ametlike statistiliste andmete järgi kuulus Kaunase kubermangus 1. jaanuaril 1912. aastal 52,6% kõikidest majapidamistest vähese maaga talupoegadele, kellest igaühel oli alla 10 tiinu maad. Keskmikele, kellel oli 10—19 tiinu maad, kuulus samas Kaunase kubermangus kõikidest majapidamistest 24,5%, kulakutele aga, kellel oli üle 20 tiinu, — 22,9% kõikidest majapidamistest. Ametlike statistiliste andmete järgi oli 1912. aastal 23,5% kõikidest Kaunase kubermangu majapidamistest ja 20,3% Vilniuse kubermangu majapidamistest hobuseta. 31,1% Kaunase kubermangu ja 56,5% Vilniuse kubermangu majapidamistest omasid ainult ühe hobuse. Peale selle oli kogu Kaunase kubermangu maaelanikkonnast maatuid 17,9% ehk arvuliselt 216 564 inimest. Suvalkija kubermangu kuues leedu maakonnas moodustasid maata talupojad 1901. aastal 22,9% kogu maaelanikkonnast. Maatute koguarv Kaunase kubermangus, Vilniuse kubermangu viies maakonnas ja Suvalkija kubermangu kuues leedu maakonnas ulatus enne esimest maailmasõda 426 000 inimeseni.[16] Märkimisväärse arvu maatutest moodustasid põllutöölised.

Leedu proletariaadil oli suurearvulise külakehvistu näol

[16] Kõik statistilised andmed on võetud teosest: A. Rimka, Leedu majandus, Kaunas, 1922 (leedu keeles).

ustav liitlane revolutsioonis. Leedu linna- ja maaproletariaat, küla- ja linnakehvistu olid proletaarse revolutsiooni peamisteks liikumapanevateks jõududeks 1918.—1919. a. Leedus.

Võitlust sotsialistliku revolutsiooni võidu eest Leedus raskendasid okupatsioonitingimused. Töölised ja külakehvikud pidid likvideerima mitte ainult kodanliku omanduse ja mõisnike maavalduse, vaid ka maalt minema kihutama saksa okupandid. See kindlustas feodaalide-mõisnike ja välismaiste imperialistide ikke all kannatava Leedu elanikkonna rõhutud enamuse poolehoiu sotsialistlikule revolutsioonile.

Töölisklassi sotsialistlik võitlus kodanluse kukutamise ja proletariaadi diktatuuri kehtestamise eest, talurahva demokraatlik liikumine mõisamaade enda valdusesse saamiseks ja rahvuslik vabadusliikumine saksa okupantide vastu sulasid kokku ühtseks revolutsioonilisèks liikumiseks. Seepärast võttiski rahva revolutsioonilisest võitlusest aktiivselt osa ka kesktalurahvas, kes oli huvitatud niihästi feodalismiigandite likvideerimisest kui ka välismaiste imperialistide ikke kukutamisest ja rahvusliku vabaduse kättevõitmisest.

Oktoobrirevolutsiooni suured ideed panid liikuma ja innustasid Leedu töörahva laiu hulki võitluseks nõukogude võimu eest. Alguses kandis see võitlus sageli stiihilist iseloomu. See ilmnes nälgivate naiste väljaastumistes Vilniuses, nälgivate töötute kallaletungides saksa vooridele, mis vedasid Leedust välja vilja ja teisi põllumajandussaadusi. 1918. aastal kasvab linnades streikijate arv, sagenevad külakehvistu väljaastumised külakurnajate — saksa käsilaste — külavanemate vastu, eriti vihatud okupatsioonivõimude esindajate vastu. Kasvab samuti «metsavendade» — stiihiliselt formeeruvatest relvastatud partisanisalkadest osavõtjate hulk, kellede arv juba 1917. aastal ulatus endises Kaunase kubermangus okupantide arvestuse järgi 20 000 meheni. Need olid saksa sõjavangistusest põgenenud tsaariarmee soldatid ja kohalikud töölised ning talupojad, kes olid sunnitud okupantide ja kulakute jälitamiste eest ning sunnitöödele väljasaatmisest kõrvalehoidumiseks varjama end metsades. «Metsavendade» väljaastumised, mis olid suunatud saksa sandarmite ründamisele, ekspluateerijatele — kulakutele ja mõisnikele kättemaksmisele, üha sagenesid. 1918. aastal teatasid ajalehed relvastatud väljaastumistest Ukrinais, Žagarés, Skaistgiryses,

Vabalninkases, Gruzdžiais, Panevėžyses, Vilkijas ja paljudes teistes kohtades.

Leedu töötajate stiihiliselt arenevat võitlust juhtis 1918. aastal loodud kommunistlik partei.

Bolševike partei Keskkomitee suunas Leedu bolševike tegevust ideeliselt ja organisatsiooniliselt. Juba 1917. a. loodi kohalike parteiorganisatsioonide juurde Petrogradis, Kroonlinnas, Moskvas, Nižni-Novgorodis, Tuulas, Voronežis, Harkovis, Jekaterinoslavis, Rostovis Doni ääres, Tallinnas, Irkutskis ja mujal Leedu bolševike sektsioonid, kuhu koondusid Leedu revolutsioonilised sotsiaaldemokraadid, kes viibisid seal esimese maailmasõja ajal. 10. (23.) oktoobril 1917. aastal kinnitas bolševike partei Keskkomitee partei Keskkomitee juures asuva Leedu sektsioonide Ajutise Keskbüroo, eesotsas V. Mickevičius-Kapsukasega (1880—1935). Leedu sektsioonide Keskbüroo peatähelepanu oli suunatud põrandaaluste bolševistlike organisatsioonide loomisele Leedus. Sel eesmärgil saatis Büroo pärast Bresti rahu Leedusse agitatsiooni-propaganda ja organisatoorsele tööle bolševike partei liikmeid — leedulasi. Keskbüroo andis leedu keeles välja ajalehti «Tiesa» ja «Komunistas», lendlehti, brošüüre, sealhulgas ka V. I. Lenini töid, ja saatis neid Leedusse. Oktoobrirevolutsiooni ideid propageeriv kirjandus leidis Leedus kõige sügavamat poolehoidu.

Esimesed kommunistlikud organisatsioonid, mis tekkisid Vilniuses, Kaunases, Suvalkijas, Žemaitijas, Panevėžyses, Šiauliais, Žeimelis ja paljudes teistes kohtades, olid loodud Saksa okupatsiooni tingimustes ja eksisteerisid põranda-all. Nende organisaatoreiks olid leedu rahva parimad pojad — bolševike partei liikmed, revolutsioonilised leedu sotsiaaldemokraadid revolutsioonilise meelsusega tööliste, talupoegade ja intelligentsi hulgast. Nende hulgas olid Karolis Požéla, Pranas Eidukevičius, Simanas Gribas, Julius Zonelis, Edvardas Titškus jt.

1.—3. oktoobrini 1918. aastal toimus Vilniuses Leedu põrandaaluse Kommunistliku Partei I kongress, mis ühendas kõik põrandaalused kommunistlikud organisatsioonid, määras ära partei edaspidise töö programmi ja valis juhtiva organi — Keskkomitee.

Noor Leedu Kommunistlik Partei kasvas kiiresti, tema autoriteet laiades töörahva hulkades tugevnes. Leedu kommunistid mobiliseerisid Leedu töötajaid võitlusele

saksa okupantide ja nende käsilaste — leedu kodanlike natsionalistide vastu, võitlusele tööliste ja talupoegade sotsiaalse ja rahvusliku vabastamise eest, nõukogude võimu eest Leedus.

1918.—1919. aastate revolutsioonilised sündmused Leedus olid Venemaa ääremaadele laienenud Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni otseseks jätkuks. «Keskuses alustatud revolutsioon,» kirjutas J. V. Stalin 1918. aasta novembris, «ei võinud kauaks tema kitsa territooriumi raamidesse jääda. Võitnud keskuses, pidi ta paratamatult laienema ääremaadele. Ja tõepoolest valgus revolutsioonilaine otsekohe pöörde esimestest päevadest põhjast üle kogu Venemaa, haarates ühe ääremaa teise järel.»[17]

Okupeeritud maade kommunistlike organisatsioonide konverentsil, mis toimus 1918. aasta oktoobris Moskvas, rõhutas Leedu esindaja Pranas Eidukevičius (1869—1926) Vene revolutsiooni mõju okupeeritud Leedu töötajate meeleolule: «1917. aastal, kui puhkes revolutsioon Venemaal, nägid Leedu töölised oma päästmist Idas... Revolutsioon Venemaal andis töölistele lootust ja julgust.»[18]

Üks Leedu Kommunistliku Partei organisaatoreid Karolis Požéla (1896—1926), kes 1918. aasta märtsi algul saabus Tartust tagasi oma kodumaale, Žeimeli valda, kirjutas oma mälestustes, et töölised ja väiketalupojad otsisid kinnitavaid jutustusi rõõmustavate teadete kohta, mis saabusid revolutsiooniliselt Venemaalt. «On see tõsi, et bolševikud on needsamad töölised? Et Venemaal on mõisnikud minema aetud, et maad antakse üle töölistele ja talupoegadele?» Teated tööliste võidu kohta Venemaal äratasid neis kõige suurema soovi — vabaneda kulakute ikke, alt. Nad mitte ainult et ootasid bolševike tulekut, vaid olid ka veendunud, et nemad ise, üksinda, saavad kulakutest jagu, kui ainult sakslased end ära koristavad. «Kui sakslasi poleks olnud, oleksime me peremeestest jagu saanud,» rääkisid sulased.[19]

Sotsialistliku revolutsiooni arengus rahvuslikes piirkondades etendas eriti tähtsat osa «Venemaa rahvaste õiguste deklaratsioon», mis avaldati Nõukogude valitsuse poolt

[17] J. V. Stalin, Teosed, 4. kd. Tallinn, 1948, lk. 154.

[18] Marxi-Engelsi-Lenini-Stalini Instituudi Leedu filiaali materjalid, 1918. a.

[19] Karolis Požélos atsiminimai (Karolis Požéla mälestused). Tilže, 1928, lk. 4—5.

1917. a. novembris. See ajalooline dokument avas Oktoobrirevolutsiooni suure vabastusliku tähtsuse kõikidele Venemaa rahvastele, kuulutas meie maa rahvaste vahel välja vennaliku sõpruse, mis on rajatud rahvaste vastastikusele usaldusele ja võrdõiguslikkusele.

Isegi meie vaenlased olid sunnitud tunnistama «Deklaratsiooni» ja nõukogude võimu esimeste dekreetide — rahu- ja maadekreedi revolutsioneerivat mõju okupeeritud Leedu elanikkonnale. Kodanlik publitsist Kazis Ralys (Vargovaikis) märkis oma 25. novembril 1917. a. kirjutatud ja 8. jaanuaril 1918. a. natsionalistlikus ajalehes «Lietuvos aidas» nr. 4 (52) avaldatud artiklis järgmist: «Vene revolutsioon avaldas meie külas sügavat mõju. Kõikide rahvaste enesemääramisõigus, mida vene revolutsionäärid tunnustavad, kutsus koguni venelaste verivaenlaste hulgas sümpaatiat esile. «Kuigi ka varem leidus inimesi, kes ootasid venelaste tagasitulekut, siis praegu tõepoolest on, mida oodata», rääkisid nad». Leedu külas hakkas valitsema «üldine venesõbralik meeleolu», tunnistab edasi seesama Vargovaikis.

Klerikaalne ajaleht «Vienybė» kirjutas 1918. aastal nr. 22-s järgmist: «Idast tulev laine tõi bolševike seisukohti ka meie juurde... Kõigepealt kerkib üles maaküsimus.»

Kodanlik kirjanik J. Tumas-Vaižgantas kirjutas ajalehes «Lietuvos aidas» nr. 85, 10. septembrist 1918 hirmuga: «Me saame oma maalt selliseid teateid, mida ei tahaks uskuda... Aga just maal levivad mõnel pool kuuldused: «Varsti läheme mõisate ja kirikumõisate vastu»» (see on kirikuõpetajate maade vastu. — *R. Š.*).

Tuhanded leedu töölised ja talupojad, kes evakueerusid esimese maailmasõja algul Sise-Venemaale, võtsid Suurest Sotsialistlikust Oktoobrirevolutsioonist aktiivselt osa. Pärast Bresti rahu (1918. a. märtsis) võitlesid paljud neist, olles tagasi pöördunud kodupaikadesse, Oktoobrirevolutsiooni ideede teostamise eest Leedus.

Oktoobrirevolutsiooni elavate tunnistajate poolt toodud bolševistlike ideede mõjust oli sunnitud kõnelema ka okupatsioonivõimude poolt väljaantav ajaleht «Dabartis». Märkides, et sotsialistide mõju Leedus oli märgata ka enne sõda, konstateeris ta selle mõju tunduvat kasvu 1918. aastal. «Veel rohkem toitu sellele teravale sotsialistlikule liikumisele», jätkas ajaleht, «andsid sajad tuhanded inimesed, kes pöördusid tagasi Nõukogude vabariigist. Sajad

tuhanded tulid tagasi väsinult, väljakurnatult, ilma varanduseta, innustatuna ainult bolševistlikest ideedest — nendele ei jätnud bolševike edusammud mõju avaldamata.»[20] Korrespondentsis Kupiškisest, mis avaldati 26. oktoobril 1918. a. samas ajalehes, teatati, et seal leidub selliseid bolševikke, kelle üle Lenin ise võiks rõõmu tunda.

Pärast kodanlikku novembrirevolutsiooni Saksamaal ei olnud okupantide režiim enam suuteline peatama revolutsiooni esiletungivaid sisemisi jõude. Üldine revolutsiooniline tõus Baltikumi rahvaste hulgas leidis märkimist J. V. Stalini artiklis «Vahesein»: «Okupeeritud piirkonnis on juba ilmsiks tulnud revolutsiooni esimesed tunnused. Streigid Eestis, meeleavaldused Lätis, üldstreik Ukrainas, üldine revolutsiooniline käärimine Soomes, Poolas ja Lätis — kõik need on esimesed pääsukesed. Pikematagi on selge, et revolutsioon ja nõukogude valitsused neis piirkonnis on lähema aja küsimus.»[21] Artiklis püstitati ülesanne luua endistel okupeeritud territooriumidel viivitamatult nõukogude valitsused.

Küsimus nõukogude valitsuse loomisest Leedus oli seda aktuaalsem, et Lääne imperialistid valmistasid ette uut Leedu okupatsiooni. Nende plaanide ülesandeks oli «...kägistada ülemaailmne bolševism, kägistada tema peamine rakuke — Venemaa Nõukogude Vabariik»[22]. Inglise-Ameerika imperialismi sõjalised jõud tungisid peale põhjast ja lõunast, Kaug-Idast ja läänest. Baltimaad pidid olema platsdarmiks kallaletungil Nõukogude Venemaa vastu. Siin, Baltimaadel, valmistusid inglise-ameerika imperialistid maale saatma suurt interventsioonivägede dessanti. «Leedu on tähtis, võib-olla isegi kõige tähtsam punkt läände tungiva bolševismi vastu», kirjutas prantsuse imperialistide häälekandja «Temps» juba 7. jaanuaril 1919. aastal, Londoni «Times» aga osutas otseselt vajadusele kasutada Baltimaade rajooni interventsiooniks Nõukogude Venemaa vastu. «Parimaks juurdepääsuks Petrogradile», kirjutas ajaleht 17. aprillil 1919. aastal, «on Balti meri..., aga Petrograd — see on Moskva võti.»

Kohalik kontrrevolutsiooniline kodanlus, kartes valmivat revolutsiooni Leedus, hakkas kiiresti ümber orientee-

[20] Ajaleht «Dabartis», nr. 153, 3. oktoobrist 1918.
[21] J. V. Stalin, Teosed, 4. kd., lk. 163.
[22] В. И. Ленин, Соч., т. 28, стр. 142.

ruma, asudes esimeses maailmasõjas kaotuse osaliseks saanud keiserliku Saksamaa poolelt inglise-ameerika interventide poolele. Leedu kodanlikud natsionalistid igast värvist, värvingust ja rahvusest püüdsid 1918.—1919. aastal liitlastelt igati kannuseid ja usaldust teenida. Leedu kodanlus tahtis oma klassiülesandeid teostada inglise-ameerika imperialistide anastuslike, interventsionistlike plaanide abil.

Nii kujunes leedu kodanluse ja välismaiste imperialistide ühine rinne sotsialistliku revolutsiooni vastu Nõukogude Venemaal ja revolutsioonilise liikumise vastu Leedus.

Revolutsiooni lämmatamise plaan Ameerika Ühendriikide ja Entente'i relvastatud jõudude abil seadis leedu rahva rahvuslikud huvid tõsisesse ohtu.

Leedu Kommunistliku Partei Keskkomitee paljastas ajalehes «Tiesa» nr. 54, 1918. aasta 17. detsembril avaldatud üleskutses leedu rahva ees kodanlike natsionalistide reeturlikud sepitsused. «Seltsimehed töölised! Olge valvel!» õeldi üleskutses. «Pärast ebaõnnestunud katset rasvase suutäie ja soojade kohtade eest müüa Leedu saksa röövlitele valmistuvad need lurjused (kodanlikud natsionalistid. — *R. Š.*) nüüd teda müüma samal viisil inglise ja ameerika röövlitele, püüdes ära hoida tööliste revolutsiooni võitu Leedus, püüdes teid takistada haaramast võimu enda kätte. Nad kutsuvad juba avalikult inglise ja ameerika röövvägesid Leedusse.»

Ainult nõukogude revolutsioon võis leedu rahva päästa Ameerika Ühendriikide, Inglismaa ja Prantsusmaa imperialistide poolt ettevalmistatavast uuest okupatsioonist. 1918. aasta novembris hakkasid Leedu töölised ja talupojad kommunistide juhtimisel looma esimesi tööliste ja maatameeste saadikute nõukogusid.

Üha laienev võitlus nõukogude võimu eest tõi esile edasilükkamatu ülesande luua keskne Leedu Nõukogude valitsus, mis oleks ühendanud enda ümber kõik kohalikud nõukogud. Leedu Kommunistliku Partei Keskkomitee põrandaalusel koosolekul Vilniuses 8. detsembril 1918. aastal võeti vastu otsus Leedu ajutise revolutsioonilise töölis-talupoegade valitsuse moodustamise kohta, eesotsas V. Mickevičius-Kapsukasega.

1918. aasta detsembris viidi kommunistliku partei juhtimisel kõikides Leedu peamistes keskustes — Vilniuses,

Kaunases, Šiauliais, Panevėžyses ja paljudes teistes kohtades läbi tööliste ja talupoegade saadikute nõukogude valimised. Valimiste tulemused, hoolimata kodanlike natsionalistide klaperjahist ja saksa okupantide terrorist, näitasid kõikjal kommunistliku partei tohutu suurt mõju: Kaunase, Šiauliai ja Panevėžyse nõukogudesse valitud saadikuist moodustasid valdava enamiku kommunistid. Ainult Vilniuses, kus aastakümneid tegutsesid mitmesugused väikekodanlikud parteid, pettes tööliste mahajäänud kihte, said kommunistid Tööliste Nõukogus veidi vähem kui poole kohtadest (92 kohta 202-st). Kuid ka siin võtsid revolutsiooniliste tööliste poolt toetatud kommunistid juhtimise nõukogus enda kätte.

Täites töötajate tahet, andis Leedu ajutine revolutsiooniline töölis-talupoegade valitsus 16. detsembril 1918 välja manifesti, milles ta teatas saksa okupantide ja nende poolt toetatud kohalike kodanlike natsionalistide võimu kukutamisest ja kogu võimu üleminekust Leedu tööliste, maatameeste ja vähese maaga talupoegade saadikute nõukogudele. Manifestis, seejärel aga ka reas dekreetides, teatas Leedu töölis-talupoegade valitsus vabrikute, tehaste, pankade ning suurte majade natsionaliseerimisest ja kuulutas maa, metsad, veekogud, maapõuevarad, raudteed ja sidevahendid üldrahvalikuks omandiks. Tühistati tööliste ja külakehvikute võlad kapitalistidele, mõisnikele, kulakuile ja vaimulikele. Need aktid, mis olid suunatud kapitalistliku omanduse muutmisele ühiskondlikuks, üldrahvalikuks omanduseks, andsid hävitava löögi leedu kodanlusele, purustasid tema majandusliku võimu ja lõid tingimused töötajate ekspluateerimise hävitamiseks. Need aktid tulenesid 1918.—1919. a. Leedu revolutsiooni sotsialistlikust iseloomust. Nii oli pandud alus sotsialistlike majandusvormide arenemisele.

Nõukogude võimu organite loomise teadaanne leidis kogu Leedu töötajate poolt laialdast toetust. Leedu Kommunistliku Partei üleskutsel läksid 20 000 Vilniuse töötajat 16. detsembril 1918. aastal demonstratsioonile nõukogude võimu toetamiseks loosungite all: «Kogu võim tööliste nõukogude'e!», «Maha keiserlik Tariba!». Samal päeval kuulutati Vilniuses välja ka poliitiline üldstreik saksa okupantide vastu. Üldstreigid ja massilised demonstratsioonid toimusid nendel päevadel ka Kaunases, Šiauliais, Panevėžyses ja paljudes teistes kohtades. Kõikjal ter-

vitasid Leedu töötajad üksmeelselt nõukogude võimu loomist.

VNFSV valitsus ja kommunistlik partei jälgisid teraselt revolutsioonilise võitluse arenemist Leedus ja aitasid leedu rahvast igati. Kui Moskvasse saabus otseühenduse teel Dvinskist V. Mickevičius-Kapsukas'e teade tööliste saadikute nõukogude loomisest Vilniuses ja teistes linnades ning töötajate üldisest toetusest nõukogude võimule, teatasid V. I. Lenin ja J. V. Stalin 18. detsembril 1918. aastal otseühenduse kaudu Leedu ajutisele revolutsioonilisele töölisvalitsusele:

«Teade on vastu võetud. Me oleme kõik väga rõõmsad Teie teadete üle. Võtke vastu tervitus. Vabastage kiiremini Vilnius.»[23]

22. detsembril 1918 võttis Vene NFSV Rahvakomissaride Nõukogu vastu dekreedi Leedu ajutise revolutsioonilise töölisvalitsuse tunnustamisest, eesotsas V. Mickevičius-Kapsukas'ega. Järgmisel päeval kinnitati see dekreet Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee poolt. Viimase otsuses on öeldud: «Proletariaadi ja talurahva hulkade revolutsioonilise võitlusega Eestis, Lätis ja Leedus nõukogude vabariigi loomise fakti ees seistes kinnitab Kesktäitevkomitee uuesti, et nende maade endine kuulumine vana tsaari-impeeriumi külge ei pane neile mingisuguseid kohustusi, ja Kesktäitevkomitee avaldab ühtlasi kindlat veendumust, et ainult nüüd, täieliku enesemääramise vabaduse ja võimu töölisklassi kätte ülemineku pinnal, luuakse kõigi endise Vene impeeriumi territooriumi asustavate rahvuste töörahva vaba, vabatahtlik ja vankumatu liit . . .»[24]

Revolutsioonilised sündmused Leedus said valgustuse J. V. Stalini artiklis «Asjad arenevad», mis avaldati 22. detsembril 1918 ajalehes «Žizn Natsionalnostei». Artiklis «Asjad arenevad» kirjutas J. V. Stalin: «Revolutsioonitulekahju Leedus lõõmab kasvava jõuga. Vilno on juba tööliste ja maatameeste saadikute nõukogu käes. Suurejoonelised meeleavaldused, mis toimusid neil päevil Vilnos, desorganiseerisid lõplikult keiserliku Tariba. Vilno Nõukogu tuline tervitus Rahvakomissaride Nõukogule ja Punaarmeele räägib küllalt selgesti Leedu vabadusliiku-

[23] «Ленинский сборник», т. XXXIV, стр. 69.
[24] J. V. Stalin, Teosed, 4. kd., lk. 414 (Märkused p. 48).

mise iseloomust. Nõukogud Kovnos, Savlis ja teistes linnades, nõukogud valdades ja külades otse võllatõmbajakindrali Hoffmanni nina all — kõik see annab tunnistust nõukogude revolutsiooni löögijõust. Vileikas moodustatud Leedu töölisvalitsus oma leegitseva manifestiga loob kahtlemata kindla keskuse Leedu revolutsiooniliste jõudude ühendamiseks. Leedu punased kütid viivad oma kodumaale vabaduse. Leedu töölisvalitsuse tunnustamine Venemaa Nõukogude valitsuse poolt kinnitab neis usku lõpliku võidu saabumisse.»[25]

1919. aasta algul oli nõukogude võim kehtestatud Leedu territooriumi suuremas osas. See oli Leedu töötajate ajalooline võit, mis visas ja verises võitluses välismaiste imperialistide ja kohaliku kodanluse vastu saavutati nõukogude rahvaste, esijoones suure vene rahva ennastsalgava abiga. Leedu rahva sügav tänutunne osutatud abi eest väljendus «Tervituses Venemaa Nõukogude Vabariigile», mis oli saadetud Leedu ajutise töölisvalitsuse esimehe V. Mickevičius-Kapsukas'e poolt 1919. aasta alguses.

«Vabastatud Vilniusest — öeldi tervituses — saadab Leedu ajutine tööliste ja talupoegade valitsus Vene Sotsialistlikule Vabariigile oma südamliku tervituse ja tänab selle vennaliku abi eest, mis töölis-talupoegade Venemaa osutas Leedu proletariaadile ja kehvtalurahvale.

Me oleme sügavalt veendunud selles, et Leedu proletariaat võitluses oma vabastamise eest sammub käsikäes Venemaa ja kogu maailma proletariaadiga ja, vabastanud end lõplikult põlisest mõisnike ja kapitalistide ikkest, ühineb ühtsesse rahvuste vahel vahet tegematusse töövendlusesse, kaotab kõik riiklikud piirid ja loob ülemaailmse sotsialistliku föderatiivse nõukogude vabariigi.

Elagu vennalik Vene Nõukogude Föderatiivne Sotsialistlik Vabariik!

Elagu sotsialistliku maailmarevolutsiooni juht seltsimees Lenin!»[26]

Võitlus interventide ja kodanlike natsionalistide vastu näitas Leedu töötajaile, et ainult kõikide nõukogude rahvaste ühtsus ja tihe liit on kõikide nende, sealhulgas ka leedu rahva, vabaduse ja iseseisvuse pandiks.

Nõukogude Leedu töötajad hakkasid 1918.—1919. aastal

---

[25] J. V. Stalin, Teosed, 4. kd., lk. 176—177.
[26] Ajakiri «Komunistas», nr. 12, 17. jaanuarist 1919.

kommunistliku partei ja Nõukogude valitsuse juhtimisel rajama alust sotsialistliku ülesehitustöö mitmesugustel aladel, kasutades seejuures Nõukogude Venemaa töötajate kogemusi.

Kuid edukalt alustatud revolutsioonilised ümberkorraldused Nõukogude Leedus katkestati noorele Nõukogude vabariigile kallale tunginud välismaiste interventide ja sisemiste kontrrevolutsiooniliste jõudude poolt.

Leedu ja teiste rahvuslike rajoonide täielikult purustatud natsionalistlik kodanlus pöördus abisaamiseks Lääne imperialistide, kogu maailma kõikide rahvuste põliste rõhujate ja ekspluateerijate poole. «Nii algas välismaise vahelesegamise ja ääremaade okupeerimise ajajärk, mis veel kord paljastas «rahvuslike» ja piirkondlike «valitsuste» kontrrevolutsioonilise iseloomu.»[27]

Rahvuslik kodanlus astus sellel perioodil silmakirjalikult välja võitlusloosungiga «Vabaduse eest». Kuid töötajatele oli selge, kõneleb J. V. Stalin, et «... rahvuslik kodanlus ei taotle «oma rahva» vabastamist rahvuslikust rõhumisest, vaid vabadust temast kasusid välja pigistada, vabadust oma eesõigusi ja kapitale säilitada»[28].

Leedu kodanlikud natsionalistid läksid iga reaktsioonilise jõuga kaasa, kui see vaid aitas neil säilitada oma klassi võimu. Kuni 1915. aastani võitlesid nad koos tsarismiga revolutsioonilise liikumise vastu Leedus, Saksa keiserliku okupatsiooni perioodil läksid üle saksa imperialistide teenistusse ja pärast viimase sõjalist kokkuvarisemist ning seoses sotsialistliku revolutsiooni hoogsa arenemisega koondasid kõik oma lootused ameerika-inglise imperialistide interventsioonile.

Pärast Saksa keisri kukutamist 1918. aasta novembris pöördus Smetona Tariba Ameerika Ühendriikide poole palvega okupeerida Leedu. 14. novembril 1918. aastal saatis Tariba Ameerika Ühendriikide valitsusele memorandumi, milles ta palus:

«1) Saata sõjaväeline missioon abiks rahvusliku miilitsa või armee loomiseks elementidest, kes moodustasid endise Vene armee;

2) et Ameerika Ühendriigid okupeeriksid ajutiselt Leedu

[27] J. V. Stalin, Teosed, 4. kd., lk. 157.
[28] Sealsamas.

TRÜ Raamatukogu

Ameerika sõjavägede poolt, kui liitlased otsustavad saata Leedusse okupatsiooniväed.»[29]

Kuid oodates Entente'i vägede saabumist, püüdsid Leedus valitsemisele pretendeerivad kodanlased säilitada saksa okupantide võimu. Kodanliku valitsuse peaminister A. Valdemaras, jutuajamises ajalehe «Novaja Eera» kirjasaatjaga, mis avaldati 18. detsembril 1918, tunnistas täiesti avalikult: «Küsimus Entente'i vahelesegamisest on meie poolt otsustatud jaatavalt. Senini, kuni liitlased ei võta maad üle, peavad Saksa okupatsiooniväed, vastavalt vaherahu 14. punktile, jääma Leedusse.»

Kuid saksa imperialistide jõud olid revolutsiooni poolt õõnestatud. Hoolimata nende püüdest säilitada vallutatud territooriumid varises okupatsioonirežiim revolutsiooniliste masside võitluse tulemusel ometi kokku. Seda nägid väga hästi ka kodanlikud natsionalistid. Hirmust revolutsiooni ees olid nad valmis müüma maa ükskõik missugusele agressorile, et vaid säilitada oma klassivõimu. Nendel päevadel kirjutas kodanlik natsionalist, sotsialistideljaudininklaste partei liige J. Vileišis: «Tuletame meelde, et on tingimata vaja kinni pidada meie poliitikast ja viivitamatult luua sidemed inglaste ning Entente'iga. Ei tasu loota Saksa vägedele: üks neljandik nendest on spartaklased, suuremat osa võib ära osta. Nad andsid ära Telšiai maakonna, annavad peagi ära ka Kaunase, kui ei saa tugevat toetust väljastpoolt. On tingimata otsekohe vaja instruktoreid ja oma kaks pataljoni inglasi, prantslasi või rootslasi Kaunasesse või Klaipeda-Liepaja teele... Las Čepinskis (sel ajal sotsiaaldemokraat, kes määrati esindajaks Londoni ja kodanliku valitsuse volinikuks läbirääkimistele mereväe eskaadri ülemaga Liepajas — *R. Š.*) ja teised seletavad selgelt ära kogu olukorra ja juba nüüd nõuavad abi — hiljem on see hilja, ja raskem on tagasi saada seda, mis on kaotatud.»[30]

7. jaanuaril 1919 põhjendas peaminister Sleževičius otse küüniliselt kõikide kodanlik-natsionalistlike parteide — smetoonalastest kuni sotsiaaldemokraatideni — esindajatest koosneva koalitsioonivalitsuse nimel direktiivses kirjas Berliini esindajale Jurgis Šaulys'ele orientat-

[29] «Papers Relating to the Foreign Relations of the USA» (FR). Russia, 1918, Vol. II, lk. 848.

[30] Leedu NSV RKA filiaal, fond 465, nim. 1, 1918.—1919. a., sü. 2, lk. 151.

siooni muutmise vajalikkust järgnevalt: «Käige ameerika leedulaste nõukogu täitevkomiteele peale, et see energilisemalt nõuaks Ameerikalt abi nii raha kui sõjavägede näol. Astuge ka teie selles mõttes samme. Mitte vähem, aga võib-olla isegi rohkem, on vaja luua side ja saada Inglise ja Ameerika heakskiidu osaliseks... Selle eesmärgi jaoks ei tohi me midagi säästa. Kogu meie poliitika peab olema suunatud Entente'i poole... Ja ka meie maa kaugemas tulevikus oleme me sunnitud tuginema Inglismaale ja Ameerikale, aga mitte Saksamaale.»[31]

Sel ajal tegid Entente'i imperialistid meeleheitlikke pingutusi selleks, et Nõukogudemaad kägistada. Nad saatsid Nõukogude vabariigi mahasurumiseks interventsioonivägesid, kasutasid oma agente kodanlike natsionalistide hulgast ja puhverriike selleks, et luua siin Nõukogude-vastaste sõjaliste avantüüride jaoks platsdarme. Imperialistid varustasid kodanlikke natsionaliste heldelt ning osutasid neile poliitilist ja materiaalset abi, et neid ära kasutada interventsiooniks Nõukogude Venemaa vastu.

Nii nagu ameerika imperialistid püüavad pärast teist maailmasõda ära kasutada oma võidetud konkurentide — saksa ja jaapani reaktsioonilisi jõude Euroopa ja Aasia vabadustarmastavate rahvaste vastu, nii hakkasid ka ameerika-inglise kiskjad kohe pärast esimest maailmasõda kasutama oma võidetud vaenlase — imperialistliku Saksamaa sõjalisi jõude Nõukogudemaa vastu, sealhulgas ka Baltimaade rahvaste vastu.

1918. aasta detsembri lõpul eraldas Saksamaa Entente'i näpunäitel kodanlikule Leedu valitsusele 100 miljonit marka relvastatud võitluse organiseerimiseks revolutsiooni vastu Leedus. Samal ajal kohustas Entente Saksamaad varustama Leedu kodanlike natsionalistide väeosasid relvadega. Kokkuleppel Saksa okupantidega pidi neid relvi kasutatama võitluseks bolševike vastu.[32]

Vastavalt Compiégne'i vaherahu 14 punktile ja hiljem Versailles' lepingu § 433-le pidi Saksamaa jätma oma väed Baltimaadesse. Siia jäeti kogu kuues armee, arvult 75 000 soldatit ja ohvitseri, ning 1919. aasta aprillis saadeti Klaipedas ja Liepajas maale veel lisaväge.

---

[31] Leedu NSV RKA, fond 465, nim. 1, 1918.—1920. a., sü. 40, lk. 457—458.

[32] Sealsamas, 1918.—1919. a., sü. 2, lk. 153.

Saksa interventsiooni väed imperialistide käsilase kindral von der Goltzi juhatusel, täites ameerika, inglise ja prantsuse imperialistide ülesannet, alustasid koos kohaliku kontrrevolutsiooniga arveteõiendamist Leedu töötajate kallal. Kogu Leedus — Žemaitijas ja Dzukijas, Põhja-Leedus Aukštaitijas uputasid hambuni relvastatud saksa palgasõdurid verre nõukogude võimu, mida kangelaslikult kaitsesid Leedus alles loodud noored, vähe välja õpetatud ja puudulikult relvastatud Punaarmee salgad.

Lisaks Saksa sõjajõududele, mida kasutati Baltimaadel, suunasid ameerika-inglise imperialistid juba 1918. aasta detsembris Baltimaade sadamatesse oma sõjalaevad, mis hakkasid relvadega varustama kodanlik-natsionalistlikke väekoondisi revolutsioonilise liikumise mahasurumiseks Baltimaadel.

1919. aasta märtsis hakkasid Leedus peremehetsema Ameerika Ühendriikide, Inglise ja Prantsuse sõjalised missioonid, kes teostasid imperialistide plaane Entente'i esimese sõjakäigu ettevalmistamiseks ja läbiviimiseks Nõukogude Venemaa vastu. Esijoones tegutsesid need missioonid sisemise kontrrevolutsiooni jõudude tugevdamisega, kontrrevolutsiooniliste väekoondiste loomisega Baltimaade nõukogude vabariikide kägistamiseks ja revolutsioonilise liikumise mahasurumiseks Baltimaadel. Sõjaliste missioonide esindajate abiga said kodanlikud natsionalistid Prantsusmaalt, Inglismaalt ja Ameerika Ühendriikidest relvastust ja laskemoona. Sõjalised missioonid koordineerisid panide-Poola, Leedu, Läti ja Eesti kodanlike natsionalistide, kindral von der Goltzi saksa kontrrevolutsiooniliste üksuste, Judenitši ja Bermondt-Avalovi vene valgekaartlaste vägede sõjalisi operatsioone, mis olid suunatud nõukogude vabariikide, Nõukogude Venemaa vastu. Ameerika-inglise imperialistide interventsiooni maskeeriti valeliku fraseoloogiaga «abistamisest», «väikerahvuste vabaduse kaitsest», «Venemaa siseasjadesse mittevahelesegamisest» ja muu selletaolisega, millest kodanlikud natsionalistlikud propagandistid lakeilikult kinni haarasid ja mida nad agaralt levitasid.

Leedu kommunistid rebisid interventidelt maskid eest ja näitasid nende tõelist palet. 1. märtsil 1919 avaldas Leedu ja Valgevene nõukogude valitsus oma noodiga protesti Entente'i maade valitsustele marssal Foch'i nõudmise suhtes 26. jaanuarist 1918, mis taotles seda, et sakslased

laseksid läbi Poola vägesid selleks, et need võiksid maha suruda nõukogude võimu Leedus ja Valgevenes ning osa võtta interventsioonist Nõukogude Venemaa vastu. «Kõige sügavama meelepaha ja põlastustundega,» öeldi noodis, «tajuvad Leedu ja Valgevene töötajad, et kõik pogrommid, vägivallateod, röövimised, mahalaskmised, vangistamised ja peksmised toimuvad Entente'i valitsuste nõudmisel ja süü tõttu»[33].

Nii nägi tegelikult välja «vabadus», mida inglise-ameerika agendid Leedule külge pookisid.

Samaaegselt paljastasid leedu kommunistid ka välismaiste interventide kannupoisse — kohalikke kodanlikke natsionaliste. Kui 1919. aasta 15. märtsil Ameerika Ühendriikide sõjalise missiooni liikmete esimene grupp saabus Kaunasesse, kus saksa okupantide abiga oli end kindlustanud kodanlus, võtsid kodanlikud natsionalistid ameerika interv ente vastu kahel käel, tervitades neid kui «kalleid külalisi». «Südametunnistuseta silmakirjatsejad,» kirjutas V. Kapsukas tülgastusega kodanlikest natsionalistidest ajalehes «Tiesa» nr. 4, 6. aprillist 1919, «nad teavad väga hästi, kuidas need «vabaduse», «õiguste» ja «õigluse» toojad kägistavad nende poolt orjastatud rahvaid. Nad teavad, mis toimub San-Domingo saartel, Iirimaal, Indias ja Alžeerias. Nad näevad, missugust vabadust nad ka nüüd toovad võidetud maadele, kuidas nad kõik maha suruvad ning jalge alla tallavad — nii vabaduse, õiguse kui ka õigluse».

Millega õieti tegelesid need «armsad sõbrad» ameerika ja inglise sõjalistest missioonidest?

Ameerika sõjalise missiooni esindaja Baltimaades kolonel Warwick Greene, saanud kodanlikelt natsionalistidelt ja nende valitsustelt täieliku informatsiooni, valmistas 1919. aasta juunis Ameerika Ühendriikide delegatsioonile Pariisi rahuläbirääkimiste jaoks ettekande, milles näitas, et Baltimaade geograafiline asend teeb nad «Vene probleemi» lahendamise, s. t. Nõukogude Venemaa kägistamise tähtsaimaks võtmeks. Sellega seoses soovitas W. Greene järgnevaid abinõusid: «1) Suurbritannia ja Ameerika Ühendriigid võtavad balti provintsid ja Leedu mandaadi alla; 2) bolševismi vastu võitlemiseks rakendatakse kindlat poliitikat»[34]. Järelikult Warwick Greene ja tema sõbrad

[33] «Komunistas», nr. 49, 4. märtsist 1919 (Vilnius).
[34] Fr. Russia, 1919, Vol. II, lk. 682—683.

valmistasid Leedut ja teisi Baltimaid ette selleks, et neist saaks Inglise-Ameerika koloonia ja platsdarm sõjalise interventsiooni ettevalmistamiseks Nõukogude Venemaa vastu.

Ka leedu kodanlikud natsionalistid pasundasid avalikult Leedu muutmisest Inglismaa asumaaks. Nii tegi kaubandus-tööstusminister prof. I. Šimkus ühes oma memorandumis, mis kuulub 1919. aastasse, kodanlikule valitsusele ettepaneku sõlmida imperialistliku Inglismaaga orjastav kaubaleping ja kindlustada endale Inglise protektoraat. «Tasuks kõige selle eest,» tõendas Šimkus, «peab Leedu enda kanda võtma osa Inglismaa ja tema kolooniate mereväe eelarvest ning jätma oma sadamad Balti merel Inglise sõja- ja kaubalaevastikule». Ülistades Leedu koloniaalse sõltuvuse perspektiivi, kirjutab minister edasi: «Ei tule karta suurt Inglise mõju Leedu sisemisele elule, kui vaadata tema praegust koloniaalpoliitikat»[35].

Ameerika sõjalise missiooni liikmed nõudsid oma käsilastelt — kodanlikelt natsionalistidelt — Leedu olukorrast kõige üksikasjalisema informatsiooni esitamist, tundes seejuures huvi mitte ainult sõjalist laadi salajaste andmete vastu, vaid ka Leedu varade kasutamise võimaluse vastu ameerika monopolide poolt.

Nii näiteks nõudis Ameerika sõjalise missiooni ülem John Gade ühes oma vahekirjas 8. jaanuaril 1920 välisministeeriumi poliitilise osakonna direktori dr. D. Zauniuse nimele: «Toetudes meie tänasele vestlusele, palun esitada mulle järgmine informatsioon, mis pakub suurt huvi minu valitsusele:

1. Leedu-Poola tüli lühike iseloomustus...

2. Ülevaade maa praegustest majanduslikest ressurssidest, iga ala eraldi näitamisega, ja erilist tähelepanu pöörates väliskaubandusele, mis huvitab ameerika ärimehi. On enesestmõistetav, et on vaja ära märkida kokkulepped, mis te kavatsete sõlmida inglise kaupmeestega lina- ja metsamüügi kohta.

3. Üldülevaade praeguse Leedu armee kohta...

4. Lühike ülevaade raudteede, veereva koosseisu jne. olukorra kohta.

---

[35] Leedu NSV RKA filiaal, fond 465, nim. 1, 1919. a., sü. 25, l. 111—115.

5. Igasugust uut informatsiooni bolševike tegevuse kohta teie maal . . .» [36].

Kodanlikud natsionalistid täitsid suure agarusega oma peremeestelt saadud ülesanded spionaažandmete kogumise alal. Sama John Gade kirjutas ühes oma vastuses Leedu armee ülemjuhataja kindral A. Liatukasele: «Tahan Teile teatada sellest suurest ja siirast huvist, mida äratasid teie teated bolševikest, esitatud mulle major L. Prušakevičius'e kaudu. Näen ette, et minu valitsus on väga huvitatud fotodest ja dokumentidest . . . Lubage paluda, et need saadetaks mulle teie Riia saadiku dr. Šliupase kaudu» [37].

Järgmises kirjas tänas Ameerika sõjalise missiooni ülem reetur Liatukast Ameerika Ühendriikides elavate progressiivsete leedulaste kohta käivate andmete eest. «Mul on au Teile teatada,» — kirjutas J. Gade, — «et sain Teie kirja . . . üldisest tööst ja abist, mis on suunatud bolševistliku propaganda tõkestamiseks, samuti ka isikute ja parteide nimekirja, kes tegutsevad Ameerika Ühendriikides. Saadan viivitamatult selle kohta vastava teate minu valitsusele, kes kahtlemata teeb kõik selleks, et kasutada Teie poolt esitatud andmeid. Siiras tänu isikute nimekirja ja aadresside eest, mis mulle saatsite» [38].

Samasuguse spionaažitegevusega tegelesid avalikult ka Inglise ja Prantsuse sõjaliste missioonide liikmed, kusjuures nad kõik said kodanlike võimude ametlikelt esindajatelt täielikku kaasabi. Nende spioonide teenistuses seisid alati sõjaminister Merkys, kindralstaabi ülem kindral Katche ja teised. Nii näiteks kirjutas Briti missiooni ülem major Parkiter 20. juunil 1921 oma vahekirjas Leedu armee kindralstaabi ülemale kindral Katche'ile: «Nagu Teie ekstsellentsile teada, on mul harjumuseks iga päev isiklikult minna kindralstaapi ja koguda andmeid operatiivosakonnas. Nii olen ma toiminud viimase kahe aasta jooksul» [39].

Nii nägi tegelikult välja kodanliku Leedu «iseseisvus».

Oma sõjaliste missioonide kaudu relvastasid ameerika-inglise imperialistid kodanlik-natsionalistlikke väekoondisi võitluseks nõukogude võimu vastu. Ühes esimestes rel-

[36] Leedu NSV RKA, fond 59, 1919. a., sü. 120, l. 1.
[37] Leedu NSV Siseministeeriumi arhiiv Kaunases, fond 15, 1919. a., sü. 17, l. 1.
[38] Sealsamas, 1920. a., sü. 101.
[39] Leedu NSV RKA, fond 59, nim. 1, 1921. a., sü. 122, l. 5.

vade saadetises, mis toimetati 1919. aastal Inglismaalt kohale, oli: 15 000 vintpüssi, 500 kuulipildujat, 9 patarei komplekti, 50 miljonit padrunit, 75 000 mürsku, 12 tanki, 10 lennukit, 5 soomusautot[40]. Ameeriklased saatsid 1919. aastal sõjamaterjale 35 000 mehe varustamiseks[41], inglased 10 000 mehe jaoks[42]. Kokku jagasid ameeriklased 1919. aastal kodanlikele natsionalistidele sõjavarustust 5 miljoni dollari eest.

Relvastuse ja laskemoona saatmist kodanlikele natsionalistidele seadsid ameerika-inglise imperialistid sõltuvusse osavõtust Nõukogude-vastasest sõjategevusest. «Liitlastele» sõjavarustuse saatmist kasutasid ameerika-inglise imperialistid ka leedu rahva pikaajalise majandusliku orjastamise vahendina. Vintpüsside, suurtükkide ja mürskude eest pidi Leedu vastutasuna ära andma mitte ainult olemasolevad lina- ja metsamaterjali tagavarad, vaid ka sõjajärgsete aastate toodangu. 1919. aastal antud relvastuse hind oli hiljem ümber vormistatud Leedu riigivõlaks. 1924. aasta 22. septembri lepingu järgi kohustus Leedu 62 aasta jooksul maksma Ameerika Ühendriikidele mitte enam viis, vaid rohkem kui kuus miljonit dollarit võlga[43]. Paljude aastate jooksul pidi leedu rahvas tasuma nende relvade eest, mis 1919.—1920. aastal hävitasid tema parimaid poegi, ja lõppu sellel võlal polnud nähagi. Veel 1939. aastal võlgnes Leedu Ameerika Ühendriikidele 41,6 miljonit litti ja Inglismaale 1,45 miljonit litti.[44]

Oma alatute interventsionistlike eesmärkide varjamiseks reklameerisid ja puhusid ameerika imperialistid 1919. aastal (nagu nad seda praegugi praktiseerivad) igati üles abistamist toiduainete ja arstimite näol. Tegelikult aga ei läinud saadetud toiduained ja arstimid elanikkonna kätte, vaid interventide (von der Goltzi) ja kodanlike natsionalistide väeosadele. Ameerika imperialistid kasutasid ka Punase Risti missiooni spionaažiks, spekulatiivseteks mahhinatsioonideks ja salajaseks relvade kohaletoimetamiseks.

[40] Leedu NSV RKA, fond 59, nim. 1, 1919.—1920. a., sü. 113, l. 68—69.

[41] Ajaleht «Lietuva» nr. 198, 10. septembrist 1919.

[42] Marxi-Engelsi-Lenini-Stalini Instituudi Leedu filiaal, toimik 109, l. 40.

[43] «Lietuvos sutartys su svetimomis valstybėmis» (Leedu lepingud välisriikidega), I kd., 1919—1929, Kaunas, lk. 308—315.

[44] Lietuvos statistikos metraštis (Leedu statistika aastaraamat), 1939. a., 12. kd., lk. 345.

Ühes ameerika interventide šifreeritud kirjas Leedu kodanlikule valitsusele teatati, et Ameerika Punase Risti rong «mürskudega 5 haubitsa jaoks, ühe miljoni saksa padruniga..., kiirestisüttivate ainetega, väljub täna... Riiast Kaunasesse» [45].

Ameerika Punase Risti esindajad sõitsid mööda Leedut ringi, käsutades neid saatvaid kodanlikke natsionaliste elanikkonna ees igati reklaamima ameerika «abi». Üks delegatsiooni saatvatest tõlkidest aruandes «Ameerika Punase Risti esimesest sõidust» 1919. aasta märtsis kirjutas, et «Ameerika delegatsiooni sõit ja uurimused Leedus tehakse ainult endareklaamiks, endaülistamiseks, oma kaupade reklaamiks, selle otsimiseks, mis ameeriklastele võib kasulik olla. Ühesõnaga — ameerika bluff» [46].

Ameerika-inglise imperialistid, kel polnud võimalik saata oma interventsioonivägesid üheaegselt Nõukogudemaa eri rajoonidesse, kasutasid laialdaselt selleks eesmärgiks oma kodanlik-natsionalistlikest valitsustest marionette. Leedu kodanlikud natsionalistid täitsid agaralt ameerika-inglise interventide käske Ententei esimese sõjakäigu organiseerimisel. Leedu kodanliku valitsuse peaminister, ljaudininklane M. Sleževičius, saatis Saksa valitsusele korduvalt noote relvade ja kahuriliha nõudmisega nõukogude võimu mahasurumiseks Leedus. 1919. aasta 19. veebruari noodis palus M. Sleževičius, teatades rõõmuga relvade saadetise kättesaamisest sakslastelt, Leedus asetsevate okupatsioonivägede ümbervahetamist uute, kontrrevolutsioonile usaldusväärsemate väeüksustega [47]. Teises noodis, 1919. aasta 20. märtsist, teatas Leedu peaminister Dovydaitis Saksa valitsusele eelseisvast sõjakäigust Nõukogude Leedu pealinnale Vilniusele ja palus tungivalt toetada seda sõjakäiku Saksa ratsa- ja suurtükiväega [48]. Šaulyse telegrammis Kaunasest Berliini, 1919. aasta 25. märtsil, öeldakse: «Täna sõitis Berliini valitsuse volinik dr. I. Alekna koos kapten Wolfiga läbirääkimiste pidamiseks pealetungi kohta bolše-

[45] Leedu NSV RKA filiaal Kaunases, fond 15, 1919.—1920. a., sü. 83, l. 167.
[46] Leedu NSV RKA, fond 465, nim. 1, 1918.—1919. a., sü. 12, l. 197—200.
[47] Leedu NSV RKA, fond 465, nim. 1, 1919.—1920. a., sü. 40, l. 222.
[48] Sealsamas, l. 240.

vike vastu ja selleks pealetungiks vajalike soldatite saamise kohta» [49].

Entente'i esindaja Prantsuse sõjalisest missioonist, kolonel Reboulle, täites ühtlasi Poola spiooni osa Kaunases, sõitis 17. aprillil 1919 koos leedu kodanlike natsionalistide delegatsiooniga Varssavi, et leppida kokku ühiste sõjaliste operatsioonide tugevdamise kohta Nõukogude Vabariigi vastu [50]. Samasugust alatut interventide luureagendi osa täitis New Yorgi juutide vastastikuse abistamise ühingu esindaja sionist dr. Boris D. Bogen, kes 1919. aasta mais külastas Varssavit, Kaunast ja Vilniust [51]. Juulikuus saabus Vilniusesse ameerika komisjon, eesotsas senaator miljonär G. Morgentauga, kes oli üks sionistide keskuse ninameestest ja kurikuulsa «Joint'i» [52] organisaator. Ei ole kahtlust, et need külastused olid seotud Ameerika Ühendriikide agentuuri võrgu loomisega Poolas ja Baltimaades.

Ühise sõjategevuse koordineerimise eesmärgil Nõukogude vägede vastu saabus 26. aprillil 1919 Kaunasesse ka saksa tööliste timukas, Scheidemanni valitsuse sõjaminister Noske. Külastanud Smetonat ja Sleževičiust, sõitis ta Kaišiadoryse rajooni inspekteerima Punaarmee vastu võitlevaid saksa palgasõdureid [53]. Saksa revolutsiooni timukad, parempoolsed sotsiaaldemokraadid, uputanud spartaklaste ülestõusu verre, võtsid aktiivselt osa Nõukogude-vastasest interventsioonist nii relvade kui ka kontrrevolutsiooniliste vägede saatmisega Nõukogude rindele. Timukas Noskest ei jäänud maha ka leedu sotsiaaldemokraadid S. Kairys, J. Paknys, A. Janulaitis, kes kuulusid tollal ministritena Sleževičiuse valitsuse koosseisu ja kes tule ja mõõgaga surusid maha revolutsioonilise liikumise ja nõukogude võimu Leedus.

Kõik sisemise kontrrevolutsiooni ja välismaiste interventide jõud ühinesid Entente'i esimese sõjakäigu päevadel nõukogude võimu mahasurumiseks Leedus. Ameerika-inglise imperialistid olid 1919. aasta interventsiooni innustajateks ja organisaatoriteks. Nende korraldusel alustasid hambuni relvastatud Saksa sõjaväeosad koos leedu kodanlike natsionalistide, vene ja valgevene valgekaartlaste all-

[49] Leedu NSV RKA, fond 465, nim. 1, 1919.—1920. a., sü. 40, l. 227.
[50] Sealsamas.
[51] «Lietuva», nr. 96 ja nr. 99, 8. ja 11. maist 1919.
[52] «Lietuva», nr. 170, 6. augustist 1919.
[53] «Lietuva», nr. 87, 26. aprillist 1919.

üksustega juba 1919. aasta märtsis läänest ja põhjast pealetungi noorele, veel mitte kindlustuda jõudnud Leedu Nõukogude Sotsialistlikule Vabariigile. Samaaegselt alustasid lõunast pealetungi Pilsudski — ameerika-inglise-prantsuse imperialistide teise käsilase — poola leegionärid. Leedu vabariigi väikesearvulised ja nõrgalt relvastatud Punaarmee üksused ning nendele abiks saabunud Nõukogude Venemaa Punaarmee osad panid kangelaslikult vastu, kaitstes iga jalatäit kodumaast, kuid interventide ülekaalukate jõudude survel oldi sunnitud taganema. 19. aprillil 1919 tungisid poola leegionärid Vilniusesse ja pärast ägedaid lahinguid vallutasid 21. aprillil vabariigi pealinna. Veelgi varem, 1919. aasta märtsis, haarasid saksa palgasõdurid koos leedu kodanlike natsionalistide väeosadega Šiauliai, mais võtsid nad enda alla Panevėžys'e, Ukmergé, juunis Rokiškis'e ja 1919. aasta 26. augustil — Nõukogude Leedu viimase maakonnalinna Zarasai. Vabariigi kaitsjad taandusid Dvinski ja Läänerinde teistesse rajoonidesse, kus ühinesid Punaarmee osadega edasiseks võitluseks interventide vastu — Oktoobri saavutuste kaitseks. Nõukogude vennasrahvad — lätlased ja valgevenelased, eelkõige aga venelased, aitasid ennastsalgavalt Leedu töötajaid nende võitluses arvukate vaenlaste vastu. Kuid Punaarmee võitlus 1919. aasta kevadel ja suvel Koltšaki, Denikini, Judenitši valgekaartlaste ja välismaiste interventide vastu põhjas ning lõunas, Kaug-Idas ja Taga-Kaukaasias ei võimaldanud Nõukogude valitsusel eraldada suuremaid Punaarmee osasid Leedu vabariigi abistamiseks.

Leedus saavutas ajutiselt võidu kontrrevolutsioon, kehtestati leedu kodanlike natsionalistide ja välismaiste imperialistide ülevõim. Ameerika-inglise imperialistid ja nende teenrid — leedu, poola ja saksa kodanlikud natsionalistid — tasusid julmalt Leedu töölistele ja talupoegadele nende esimese katse eest vabastada end ekspluataatorite ikke alt. Vilniuses tapeti kuni poolteist tuhat nõukogude inimest, sajad inimesed lasti maha Žemaitijas ja Aukštaitijas. Leedu rahvas needis igaveseks värdjas Plechavičiuse, kes oma käega laskis Žemaitijas maha kuni 200 töölist ja talupoega, tema käsilased Grigaliūnas-Glovackise, Motiéjūnas-Valavičiuse ja palju teisi timukaid. Plechavičius, tappes revolutsioonilisi töölisi ja talupoegi, tegutses ameerika-inglise imperialistide agendina. Seda tunnistab

tema oma käskkiri 8. märtsist 1919, milles on öeldud: «Kõik ohvitserid ja sõdurid, kes astuvad minu käskude vastu... areteeritakse ja antakse ülemjuhatuse kohtu alla Liepajas», s. o. Inglise-Ameerika mereväe eskaadri kohtu alla [54]. Timukas Plechavičius leidis varjupaiga Ameerika Ühendriikides, kus ta praegu õlleleti taga tegutseb.

Asjatult püüdsid kodanlikud natsionalistid ja interventid õudse terrori abil Leedu töötajaid hirmutada, et nad ei avaldaks poolehoidu Oktoobrirevolutsiooni ja nõukogude võimu vastu. Marxi ja Engelsi, Lenini ja Stalini suurematud ideed elasid edasi töötajate südames, jätkasid nende innustamist võitluseks oma sotsiaalse vabastamise eest kogu kodanliku reaktsiooni perioodil kuni 1940. aastani välja. Marksismi-leninismi lipu all ei katkestanud Leedu töölised ja talupojad kommunistliku partei juhtimisel silmapilgukski võitlust nõukogude võimu taastamise eest.

Pärast nõukogude võimu mahasurumist Leedus ei loobunud inglise-ameerika imperialistid interventsiooni jätkamisest. See kinnitas veel kord seda, et Leedu ja teised Balti riigid pidid Lääne imperialistidele olema hüppelauaks interventsiooni edasiseks arendamiseks Nõukogude Venemaa vastu. Sel eesmärgil varustas Entente intensiivselt Bermondt-Avalovi armeed, mis pidi aitama Judenitšil Petrogradi vallutada. Ameerika miljardäri Morgani pangamaja Berliini osakond pakkus bermontlastele 25. septembril 1919 300 miljonit marka laenu [55]. Bermontlased haarasid Leedu põhjarajooni ja osa Läti territooriumist ning hakkasid siin tegelema röövimisega ja rahuliku elanikkonna tapmisega.

26. augustil 1919 toimus Riias inglise kindrali March'i juhtimisel kõikide Baltimaade rajoonis asuvate kontrrevolutsiooniliste jõudude esindajate nõupidamine, kus avaldati otsus uue sõjakäigu organiseerimisest Nõukogude Venemaa vastu. Sellest nõupidamisest võttis osa ka Leedu kodanlike natsionalistide esindaja polkovnik Beneševičius. Ainult Entente'i palgasõdurite sisemised tülid kui ka nende laostumine ei võimaldanud ameerika-inglise imperialistidel oma kontrrevolutsioonilisteks eesmärkideks Bermondt-Avalovi vägesid täielikult ära kasutada. 1919. aasta lõpul evakueeriti nad Leedust Saksamaale.

[54] P. Žadeikis, Märkmeid maailmasõjast, II kd., 1925, lk. 258 (leedu keeles).

[55] Leedu ajakiri «Musu žinynas», 1921, nr. 1, lk. 79.

Ameerika-inglise imperialistide interventsionistlike plaanide läbikukkumises Baltimaade rajoonis mängis teatavat osa ka suurte vastuolude olemasolu väikeste maade ja Entente'i imperialistide vahel, kes püüdsid kasutada neid maid oma imperialistlikeks eesmärkideks. V. I. Lenin oma ettekandes I ülevenemaalisel töötavate kasakate kongressil 1920. aasta märtsis tähendas, et Churchill «... rajas lootused sellele, et nendes väikeriikides kõikjal vihatakse Venemaad (see tähendab, vana tsaari-Venemaad — *P. Š.*), kuid unustas, et neis väikeriikides kujutatakse endale selgesti ette, mida tähendab Judenitš, Koltšak, Denikin»[56]. Sellest kõneles ka J. V. Stalin oma kõnes «Vabariigi poliitilisest olukorrast» 1920. aasta oktoobris. Selles kõnes näitas J. V. Stalin, et Entente «revolutsioonilise liikumise tõttu Läänes pole... võimeline Venemaa vastu välja saatma oma, s. o. inglise, prantsuse ja muid vägesid, mille tagajärjel ta on sunnitud kasutama võõraid sõjavägesid, keda ta finantseerib, kuid keda ta ei saa käsutada täiesti oma äranägemisel nagu omaenda armeesid. See tõsiasi, et need armeed tegutsevad Entente'i direktiivide järgi, ei eita põrmugi neid hõõrumisi, mis on olemas ja on edaspidigi Entente'i ja nende riikide rahvuslike huvide vahel, kelle sõjavägesid Entente kasutab»[57].

Arendades interventsiooni Nõukogude Venemaa vastu, aitasid ameerika-inglise imperialistid luua kodanlikel natsionalistidel kontrrevolutsioonilisi sõjaväeüksusi, saates Leedusse sõjaväelisi spetsialiste. Nad tegid ka kaugeleulatuvaid plaane suurekoosseisulise Ameerika leegioni loomiseks ja paiskamiseks Baltimaile, mis oleks etendanud löögirusika osa. Sellise leegioni organiseerimise põhjuseks Ameerika Ühendriikides oli leedu kodanlike natsionalistide kihutustöö ameerika leedulaste — endiste Ameerika armee sõdurite — saatmiseks Leedu kodanlikku armeesse.

Täites oma peremeeste tahet, andis Leedu kodanlik valitsus 13. septembril 1919 välja otsuse ameerika brigaadi organiseerimiseks leedu päritoluga isikutest ja selle kutsumiseks Leedusse. Rühm Ameerika luureagente, kolonisaatoreid ja seiklejaid, eesotsas kapten Swordhow'ga, kes kiires korras ülendati koloneliks ja kindraliks, alustas intensiivset soldatite värbamist ameerika brigaadi Prantsus-

[56] V. I. Lenin, Teosed, 30. kd. Tallinn, 1954, lk. 358.
[57] J. V. Stalin, Teosed, 4. kd., lk. 368—369.

maal ja Ameerika Ühendriikides. Ameerika Ühendriikide riigisekretär Lansing toetas avalikult värbamiskampaaniat oma avaldusega, et ta «ei näe põhjust, miks 6000 leedu päritoluga Ameerika kodanikku ei võiks suunduda Leedusse, et aidata seal korda jalule seada ja toetada»[58]. «Kord» ameerika imperialistide keeles tähendas Leedu revolutsioonilise tööliste ja talupoegade halastamatut hävitamist.

Kuid ka see leedu päritoluga isikutest ameerika brigaadi loomise plaan sai läbikukkumise osaliseks. Interventide järjekordse kavatsuse nurjumise põhjuseks oli ameerika rahva enda aktiivne vastupanu, mis toimus loosungi all «Käed eemale Venemaast!», peaasi aga — kangelasliku Punaarmee poolt Koltšaki, Denikini ja teiste Ententе'i käsilaste purustamine, mis lõi segi kõik imperialistide kaardid.

22. veebruaril 1919, pool aastat pärast nõukogude võimu mahasurumist Leedus, algas Kaunase eeslinnas Aukštoji Panemunės, kus asusid Kaunase garnisoni väeosad, sõdurite ülestõus kodanluse, mõisnike ja kulakute võimu vastu, — imperialistide peremehetsemise vastu Leedus. Panemuné sõdurite ülestõus oli Leedus kehtestatud verise kodanliku terrori tõttu laiades rahvamassides kasvava meelepaha tulemuseks, kohaliku kodanluse, mõisnike, ameerika ja inglise monopolide poolt tööliste ja talupoegade julma ekspluateerimise tulemuseks, töötavate masside puuduse ja nälja tulemuseks. Ülestõusnute esimestes ridades olid rahva vabaduse ja õnne eest ennastsalgavalt võitlevad kommunistid.

Panemunelased areteerisid omad reaktsioonilised ohvitserid, samuti ka ülestõusu rahustamiseks Panemunésse saabunud kodanliku Leedu armee ülemjuhataja Liatukase ning astusid julgelt vaenlasega avalikku võitlusse. Kontrrevolutsioonilist kodanlust haaras paanika. Ta võis ülestõusnute vastu paisata ainult allohvitseride õppekomandodest kaks polku, mis koosnesid kulakute pojukestest. Kaunase garnisoni teiste väeosade soldatid tundsid ülestõusnutele kaasa ja keeldusid nende peale tulistamast. Ülestõusu mahasurumisest osa võtmast keeldusid ka leedu lendurid.

Leedu soldatite ülestõusu mahasurumise veretöö võtsid endi kätte ameerika-inglise timukad, kes olid kodanliku

[58] Leedu NSV RKA, fond 59, nim. 2, sü. 22, l. 47.

Leedu armees kõrgetel kohtadel. 23. veebruaril 1920 teatas ameerika ohvitser major John Isbell Leedu kodanliku valitsuse kaitseministrile, et panemunelaste ülestõusu verisest mahasurumisest võtsid peale tema enese osa veel järgmised ameerika ja inglise ohvitserid, eesotsas kindral Croise'iga: meditsiinilise korpuse kolonel H. L. Warker, jalaväe kapten T. V. Bothwell, lennuväe kapten T. H. Windsor ja jalaväe leitnant S. I. Harris. Nad tegid kõik selleks, et kokku klopsida kontrrevolutsiooni jõudusid võitluseks ülestõusnute vastu.

Samal päeval, 23., veebruaril, suunasid ameerika gangsterid lennuväe eriroodud ülestõusu maha suruma. Leedu armee kindralinspektori, inglise kindral-major Croise'i rapordis kodanliku Leedu armee kindralstaabi ülemale tuuakse ameerika-inglise timukate tegevusest järgmised andmed: «Kui kapten Pereria saabus kaitseministeeriumi, leidis ta sealt soomusmasina, istus ise sellesse ja sõitis kuni aerodroomini. Teel tulistati masinat, samuti ka aerodroomil... Selgus, et kogu aerodroomi garnison oli üle läinud ülestõusnute poole. Soomusmasina meeskond laskis kaks kuni kolm tuhat lasku ülestõusnute peale, mispeale meie olukord mõnevõrra paranes... Kapten Pereria ja veel viis meest väljusid soomusmasinast ja märkasid siin kolme ülestõusnut, kelle nad tapsid.»[59] Ülestõusnutega metsikus arveteõiendamises leidis oma kuulsusetu lõpu ameerika ohvitser S. Harris.

Ameerika timukate verised vägiteod viisid kodanlikud natsionalistid vaimustusse. Kindralstaabi kolonel Kleščinskas märgib oma kirjalikus ettekandes, et «ülestõusu mahasurumisel osutasid erilist abi inglise ja ameerika ohvitserid. Nad võtsid otseselt osa võitlustegevusest Šančiai rajoonis. Peale selle saabusid aerodroomile inglise ja ameerika ohvitserid soomusautol ning andsid samuti oma panuse ülestõusu mahasurumiseks» [60].

Teeme kokkuvõtte:

1. Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon purustas kodanluse ja mõisnike ülevõimu, alustas uut ajastut inimkonna ajaloos ja oli leedu rahva saatusele otsustava tähtsusega, võimaldades tal kõrvale heita kauaaegse sotsiaalse ja rahvusliku rõhumise ikke.

2. Revolutsioonilised sündmused Leedus 1918.—1919.

[59] Leedu NSV RKA, fond 59, nim. 1, 1920. a., sü. 113, l. 15.
[60] Sealsamas, l. 132.

aastal olid sisemaal alanud Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni jätkuks. Aktiivse revolutsioonilise võitluse tulemusena kommunistliku partei juhtimisel ja suure vene rahva kaasabil kukutasid töölised ja talupojad 1918.—1919. aastal suuremas osas Leedus kodanluse ülevõimu, kehtestasid nõukogude võimu, taastasid leedu rahvariikluse ja moodustasid oma riigi — Leedu Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi.

3. Välismaised intervendid, eesotsas ameerika-inglise imperialistidega, uputasid sisemise kontrrevolutsiooni toetusel 1919. aastal relvade jõul verre veel mitte tugevneda jõudnud Leedu Nõukogude Vabariigi, näidates sellega oma tõelist palet töötajate õelamate vaenlastena. Interventsioon Leedusse oli välismaiste imperialistide interventsiooni koostusosaks Nõukogude Venemaa vastu. Kuid ameerika-inglise imperialistid ja kohalik kontrrevolutsioon olid jõuetud purustama tööliste eelväge — kommunistlikku parteid, kes juhtis töötajate võitlust kodanluse võimu kukutamiseks. 1940. aastal saavutas leedu rahvas, tänu Nõukogude Liidu rahvaste abile, lõpliku võidu ekspluataatorite üle ja asus kommunistliku partei juhtimisel hoogsalt arendama sotsialistlikku ülesehitustööd.

4. Võitluses Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ning tööliste ja talupoegade revolutsioonilise liikumise vastu Leedus 1918.—1920. aastal astusid ühise rindena välja kõik kodanlikud natsionalistid — smetoonalased, kristlikud demokraadid, ljaudininklased, sotsiaaldemokraadid, esseerid ja sionistid, kusjuures kõik nad paljastasid end rahva ees välismaiste imperialistide, esijoones ameerika-inglise imperialistide agentidena.

5. Silmas pidades, et ameerika-inglise imperialistid ja kohalikud natsionalistid kogu kodanluse võimutsemise kestel propageerisid intensiivselt kodanlik-natsionalistlikku ja kosmopoliitilist ideoloogiat, et selle ideoloogia jäänused elavad mahajäänud elementide hulgas veel edasi, peab leedu rahvas kodanlik-natsionalistliku ideoloogia igasuguste avalduste suhtes, mis õõnestavad meie rahva ühtsust, meie maa rahvaste sõprust, valvel olema.

Leedu rahvas tegi jäädavalt lõpu oma kodanlusele ja tema huvide kaitsjatele — kodanlikele natsionalistidele — sellele välismaa imperialistide agentuurile ning, asudes nõukogude arenguteele, ehitab koos kõigi meie maa rahvastega edukalt kommunismi.

P. VIHALEM

AMEERIKA-INGLISE IMPERIALISTIDE INTERVENTSIOON EESTIS AASTAIL 1918—1920

1. Ameerika Ühendriikide imperialistlikud plaanid 1919. aastal muuta Baltimaad oma mandaatasumaaks

Ameerika monopolid, püüdes endale maksimaalseid kasumeid kindlustada, on asunud teiste maade orjastamise, nende sõltumatuse likvideerimise, uue maailmasõja ettevalmistamise teele. Ameerika imperialistid taotlevad maailma juhtimist Ameerika Ühendriikide poolt. «See maailmavalitsemise saavutamise, kõigi teiste maade endale alistamise joon on kogu ameerika imperialistliku ladviku poliitika põhimotiiviks,»[1] ütles seltsimees G. Malenkov partei XIX kongressil.

Teiste maade endale alistamise poliitika on ameerika imperialistidele juba varemaltki omane olnud.

Esimeses maailmasõjas seadsid ameerika imperialistid oma eesmärgiks muuta kõige kõrgemate kasumite kindlustamise otstarbel terve rida territooriume oma asumaadeks või vasallriikideks — Ameerika Ühendriikidest sõltuvaiks maadeks.

Ameerika imperialistid juhtisid oma ahned anastuslikud pilgud eeskätt Venemaale. Nad tahtsid saada oma käsutusse Venemaa rikkalikud loodusvarad ja 150-miljonilise rahva, et nende ekspluateerimise arvel tohutult rikastuda. Selle eesmärgi saavutamiseks kavatsesid ameerika imperialistid kõigepealt muuta suurema osa Venemaast oma asumaaks. Peale teiste endise Vene riigi osade anastamise oli ameerika imperialistide kavas muuta ka Baltimaad, sealhulgas ka Eestimaa, oma asumaaks.

[1] G. Malenkov, Aruandekõne ÜK(b)P Keskkomitee tööst partei XIX kongressile. Tallinn, 1952, lk. 18.

Ühtlasi püüdsid ameerika miljonärid hävitada revolutsioonilist Venemaad, kes oli peale 1917. aasta oktoobrit saanud tuletorniks kogu maailma töörahvale. Likvideerida sotsialismikolle, mis julgustas kogu maailma töörahvast ja rõhutud koloniaalrahvaid võitlusele tõelise vabaduse, rahvaste üheõiguslikkuse eest, selle ülesande seadsid endale ameerika imperialistid.

Nende orjastuslike plaanide teostamiseks organiseerisid ameerika-inglise imperialistid sõjalise interventsiooni Nõukogudemaa vastu. Ameerika ja teised imperialistid saatsid selleks otstarbeks frondile oma sõjavägesid, formeerisid oma käsilaste armeesid ja saatsid sinna tohutul hulgal sõjamaterjale. Eesti frondiosasse saatsid Ameerika Ühendriigid neli korda rohkem sõjavarustust kui Inglismaa.

Oma alatute ja reeturlike plaanide varjamiseks levitasid ameerika imperialistid avalikult ja täie hoolikusega valet, nagu oleks nende eesmärgiks taastada esimese maailmasõja järgsel perioodil ühtne, jagamatu Vene impeerium.

Uute asumaade röövimise varjamiseks mõtlesid ameerika ja inglise agressorid ning anastajad välja Rahvasteliidu m a n d a a t m a a nimetuse. Rahvasteliidu mandaatmaade süsteem pidi olema imperialistidele mugavaks eesriideks uute asumaade haaramisel.

26. aprillil 1915 Londonis Entente'i riikide poolt alla kirjutatud salaleping nägi ette, millised Saksa, Austria-Ungari ja Türgi maa-alad lähevad Entente'i imperialistliku bloki võidu puhul selle bloki osalistele sõjasaagina omandiks. Selles salalepingus rääkisid imperialistid «täielikust aktsioonivabadusest», «täielikust ja igakülgsest valdusest» ja «omandusest», mille imperialistlikud suurriigid võidu korral võidetud impeeriumide rõhutud rahvaste suhtes pidid saama. Rahvasteliidu pakt aga, imperialistide eesmärke varjates, kõneles juba «mandaatidest» ja «eestkostmisest või hooldusest» rahvaste üle.

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon kuulutas välja kõigile Venemaa rahvastele enesemääramise õiguse. Nõukogude valitsus avaldas imperialistide salalepingud maade jagamise kohta. Nõukogude Venemaa nõudis rahu sõlmimist ilma anneksioonideta. Nõukogude võim võimaldas ka tegelikult kõigile Venemaa rahvastele täieliku enesemääramise õiguse kuni iseseisva riigi loomiseni. VNFSV

valitsus tunnustas mitte ainult Eesti, Läti, Leedu, Valgevene, Ukraina ja teiste nõukogude vabariikide, vaid ka Soome ja Poola iseseisvust, olgugi et seal olid võimul kodanlikud valitsused. Samal ajal toimus imperialistliku leeri maades määratu suur revolutsioonilise liikumise ja koloniaalrahvaste vabadusliikumise tõus. Neis tingimustes polnud ameerika-inglise imperialistidel võimalik avalikult kõnelda endale uute asumaade haaramisest. Entente'i imperialistid hakkasid sellepärast oma poliitikat koloniaalse rõhumise laiendamisest, uute asumaade annekteerimisest varjama rahva ees petlike nimedega vähemarenenud maade «hooldusest» ja nende üle «mandaatide» võtmisest. Sellises olukorras ei julgenud ameerika valitsevad ringkonnad avalikult kõnelda sellest, et Venemaa territooriumid on nende plaanide järgi määratud mandaatmaadena Ameerika Ühendriikidele.

5. jaanuaril 1918 deklareeris Inglise peaminister Lloyd George, et uutes tingimustes on vaja muuta varem Entente'i vahel sõlmitud lepinguid. Ometi ei mõtelnudki imperialistid sisuliselt muuta saagi jagamist käsitlevaid salalepinguid. Salalepinguid muudeti teiste lepingutega peamiselt ainult selles mõttes, et seal esinevad arusaadavad ja selged terminid asendati segaste ja sisu varjavate terminitega. Saagi jagamise salalepingud muudeti seega peamiselt ainult terminoloogia osas, muudeti mitte sisuliselt, vaid vormiliselt.

Rahvasteliidu põhikirja artikkel, mis käsitleb mandaatsüsteemi, kõneleb variserlikult koloniaalsete mandaatmaade hooldusest (eestkostmisest). Koloniaalse rõhumise puhul protektoraadi või teistes juriidilistes vormides räägiti ka varemalt koloniaalrahvaste «hooldamisest» imperialistlike riikide poolt. Prantsuse kodanliku eriteadlase A. Fleicheri teos Rahvasteliidu küsimustes märgib: «Hooldamine, mida praktiseeriti senini koloniaalküsimuses, oli rooma moodi hooldus, mida organiseeriti hooldaja huvides; see hoolduseliik oli väga laialdane, see oli ainuüksi hooldaja, aga mitte hooldatava huvides, kelle õigused ei olnud ega võinudki olla mitte millegagi garanteeritud, sest hooldaja riik oli koloonia territooriumil täielikult suveräänne ega olnud kohustatud kellelegi aru andma.» See kodanlik autor ei ütle aga selgesti välja seda, et uus «hooldus» mandaatide näol ei erine sisuliselt mitte millegi poolest vanast hooldusest.

Ajalugu näitas, et nn. Rahvasteliidu mandaatmaad, mis jaotati saagina Entente'i imperialistlike riikide vahel, ei erinenud tegelikult millegi poolest asumaadest. Sellisteks asumaadeks mandaatmaade nime all olid endised Saksa asumaad Aafrikas ning Vaikses ookeanis ja endised Türgi valdused Lähis-Idas, mis anti sõjasaagina mandaatide nime all Inglismaale, Prantsusmaale, Jaapanile ja teistele asumaadeks.

V. I. Lenin ütleb, et röövitud kolooniaid, mida Entente'i imperialistide vahel jaotatakse, nimetatakse nüüd mandaatideks.[2] Ida rahvaste kommunistlike organisatsioonide II ülevenemaalisel kongressil V. I. Lenin ütles: «... kui kõneldakse asumaade peale mandaatide jagamisest, siis me teame väga hästi, et see on mandaatide jagamine röövimiseks ja riisumiseks, et see tähendab anda maailma elanikkonna tähtsusetule osale õigused ekspluateerida maakera elanikkonna enamust».[3]

Samuti märgib V. I. Lenin, et Entente'i plaaniks oli haarata endale Lõuna-Kaukaasia[4], Siber, Arhangelsk, Bakuu, Krasnovodsk, Ašhabad jt., «vilsonistide» silmakirjalikud fraasid «demokraatiast» ja «rahvaste liidust» aga olid ainult nende vallutuslike eesmärkide varjamiseks[5].

J. V. Stalin ütleb samuti, et nn. mandaatmaad on tegelikult asumaad. Jutuajamises välismaiste töölisdelegatsioonidega 5. novembril 1927 märkis ta, et «Nõukogude Liit ei ole Rahvasteliidu liige ega võta tema tööst osa kõigepealt sellepärast, et ta ei taha võtta endale vastutust Rahvasteliidu imperialistliku poliitika eest, «mandaatide» eest, mida Rahvasteliit annab koloniaalmaade ekspluateerimiseks ja rõhumiseks. Rahvasteliidu tööst ei võta Nõukogude Liit osa sellepärast, et ta on imperialismi vastu, asumaade ja sõltuvate riikide rõhumise vastu... See, millest Rahvasteliidus ametlikult r ä ä g i t a k s e, on tühi lobisemine, mis on mõeldud rahva petmiseks. See aga, mida imperialistide ninamehed mitteametlikult t e e v a d Rahvasteliidu kulisside taga, on ehtne imperialistlik tegevus...»[6].

18. mail 1923. a. saatis Nõukogude Liidu valitsus Ing-

[2] Vt. В. И. Ленин, Соч., т 31, стр. 419.
[3] V. I. Lenin, Teosed, 30. kd. Tallinn, 1954, lk. 136.
[4] Vt. В. И. Ленин, Соч., т. 28, стр. 6.
[5] Vt. sealsamas, lk. 408.
[6] J. V. Stalin, Teosed, 10. kd. Tallinn, 1950, lk. 201, 202.

lise, Prantsuse ja Itaalia valitsustele noodi, milles ta avaldas, et ta ei tunnusta mandaatide süsteemi ja suhtub eitavalt olukorda, mis mandaat-territooriumidel on loodud. Kui Nõukogude Liit üle kümne aasta hiljem — lähtudes sellest, et Rahvasteliit, hoolimata oma nõrkusest, võib siiski kasulik olla kui agressorite paljastamise paik ja kui teatav, olgugi nõrk, rahu tööriist — astus 1934. a. Rahvasteliidu liikmeks, siis avaldas Nõukogude Liidu esindaja, et mandaatmaid korraldav põhikirja osa on Nõukogude Liidule vastuvõtmatu ja ta ei loe seda endale kohustuslikuks.

Pärast teist maailmasõda valitsevad Ameerika, Inglismaa ja teised imperialistlikud riigid endisi mandaatmaid — uue nimega hooldusaluseid maid — faktiliselt kui oma asumaid.

Mandaatmaade koloniaalne iseloom oli nii silmatorkav, et isegi kodanlikud juristid ja ajaloolased olid sunnitud mõnikord tunnistama: mandaatmaad ei erine faktiliselt millegi poolest asumaadest. Nii näiteks L. Sears'i teos Ameerika välissuhete ajaloo kohta märgib: «On ilmne, et praktikas mandaat erineb väga vähe vanaviisilisest koloniast.»

Isegi Inglise peaminister D. Lloyd George märkis, et mandaadid on lihtsalt maskeeringuks anneksioonile. Vastavas kodanlikus literatuuris nimetatakse mandaate mitte lihtsalt mandaatideks, vaid «koloniaalseteks mandaatideks».

Juba Pariisi rahukonverentsil leppisid Wilson, Lloyd George ja Clemenceau kokku, et mandaatmaadest võivad nende peremehed — impeeriumid — endale sunniviisil sõdureid võtta nagu muudestki oma koloniatest.

Rahvaste petmiseks räägib Rahvasteliidu pakt kontrolli teostamisest mandaatmaade valitsemise üle. Rahvasteliidu juurde loodi nn. mandaatide komisjon, kuid isegi kodanlikus Eestis ilmunud Rahvasteliitu käsitlev teos märgib selle kohta, et «komisjon on ainult nõuandev organ, ta ei saa vastu võtta otsuseid ega otseselt ja vahetult soovitada mandaate teostatavatele riikidele üht või teist teoviisi». Ameerika Ühendriikide ametlik esindaja D. Hill märkis Pariisi rahukonverentsil 1919. aastal: «Mis puutub mandaatidesse, siis on raske leida tõestusi selle kohta, et (Rahvasteliidu) täiskogu omaks mingisugust tõsist kontrolli nende üle.»

Kontrolli teostamine oli Rahvasteliidu Nõukogu kompetentsis, Rahvasteliidu Nõukogu koosnes aga mandaatmaid omavate imperialistlike riikide esindajatest. Rahvasteliidu Nõukogus võis kas või üheainsagi imperialistliku riigi vastuhääl tagasi lükata igasuguse katse mandataaride tegevust kontrollida.

Koloniaalse mandaatsüsteemi sildi all pidi jaotatama seega mitte ainult endisi Saksa asumaid, vaid ka teisi territooriume, kus vana valitsusvõimu enam ei eksisteeri. Ameerika-inglise imperialistid lugesid need maad peremeheta varanduseks, mille endale haaramiseks olevat «tsiviliseeritud» impeeriumidel täielik õigus. Venemaa, sealhulgas ka Eesti, oli imperialistide arvates üheks selliseks territooriumiks. Eesti rahvast lugesid nii Ameerika Ühendriikide välispoliitika juht Lansing kui ka Briti impeeriumi esindaja Rahvasteliidus Smuts nagu teisigi Venemaa rahvaid barbaarsete rahvaste hulka, kes pole võimelised ennast ise valitsema, keda järelikult kui asumaa rahvaid ameerika või briti imperialistid peavad valitsema. Sel põhjusel lükati Nõukogude-vastase sõjalise interventsiooni ajal tagasi ka kõik eesti kodanlike natsionalistide palved Eesti Rahvasteliidu liikmeks vastuvõtmise kohta.

Vaatame nüüd üksikasjalisemalt, kuidas kavatsesid ameerika imperialistid 1919. aastal vormistada ja teostada oma anastuslikke plaane Venemaa, sealhulgas ka Eestimaa haaramiseks endale mandaatmaade nimetuse all asumaadeks.

Rahvaste orjastamise laiendamise ja teravdamise plaanide eesotsas oli imperialistide ja nende truude teenrite — eesti kodanlike natsionalistide poolt suureks väikerahvaste «sõbraks» üles kiidetud Ameerika Ühendriikide president W. Wilson. Kui endised Saksa ja Türgi valdused, mis juba varem salalepingute alusel olid inglise ja prantsuse imperialistide vahel sõjasaagina ära jaotatud, määrati Briti ja Prantsuse impeeriumile asumaadeks, siis tahtsid ameerika imperialistid just Venemaa alasid haarata oma koloniaalse ikke alla mandaatmaa nimetuse all.

Juba enne Saksamaa kapituleerumist Wilsoni ja tema lähima kaastöölise kolonel House'i ülesandel oktoobris 1918. aastal koostatud nn. Wilsoni 14 punkti ametlik kommentaar kõneleb mandaadi andmisest ühele suurvõimule Vene Kesk-Aasia alade kohta.

18. detsembril 1918 avaldas Pariisi rahukonverentsi

Rahvasteliidu komisjoni Briti impeeriumi esindaja — äge imperialist ja rahvaste rõhuja kindral Smuts, kes hiljem nimetati Ameerika Ühendriikides auakadeemikuks, — pikema ettepaneku, mille kohaselt endiste Saksa asumaade kõrval pidid jaotamisele tulema ka Austria-Ungari ja Venemaa territooriumid mandaatide nime all. D. H. Miller, Wilsoni lähim kaastööline Pariisi rahukonverentsil, kus jaotati imperialistide poolt saaki, märkis, et Smuts tegi ettepaneku mandaatsüsteemi sisseseadmise kohta territooriumide suhtes, mis varem olid kuulunud Venemaale, Austria-Ungarile ja Türgimaale. Edasi jätkab sama autor: «... oma kahekümne ühes ettepanekus pani kindral Smuts ette, et vähemalt rahvaste suhtes, kes kuulusid varemalt Venemaale, Austria-Ungarile või Türgimaale, tuleb Rahvasteliitu vaadelda kui pärijat selle sõna laiemas mõttes, kellel on õigus oma ametit vastavalt teatud põhiprintsiibile võõrandada».

Wilsoni abiline D. H. Miller märkis, et «kindral Smutsi ettepanekutel oli väga sügav mõju president Wilsonile», ja lisab, et need «eeskirjad tähendasid interventsiooni Venemaale kogu maailma poolt». Kogu maailm tähendas siin Rahvasteliidu liikmeskonda, kes Rahvasteliidu sildi all pidi kehtestama Ameerika Ühendriikide kui imperialistliku riigi võimu Venemaa territooriumide üle ja osutama selleks interventsiooniks Ühendriikidele koguni sõjalist abi. Ka R. Baker, kes koostas Wilsoni järelejäänud dokumentide ja materjalide alusel ulatuslikuma teose Wilsoni tegevusest, märgib Smutsi kavade kohta, et need «sisaldasid ettepanekuid sisse seada «mandaatsüsteem» territooriumide suhtes, mis kuulusid vanadele Vene, Austria-Ungari ja Türgi impeeriumidele. President Wilson, nagu juba märkisime, oli väga mõjutatud kindral Smutsi riigimehelikust sugestioonist».

Märkides, et veebruaris 1919 Rahvasteliidu põhikirja komisjoni koosolekul «diskussiooni peaprobleemiks olid mandaadid», ütles kolonel House, Wilsoni parem käsi Pariisi (Versailles') rahukonverentsil, et «... president Wilson pooldas oma seisukoha arengus entusiastlikult kindral Smutsi originaalset plaani», s. o. mandaadi nime all Venemaa koloniaalse anastamise kava. Wilson laenas nähtavasti algul oma anastuslike plaanide varjamiseks vana kolonisaatori Smutsi mõtteid, kuid kohe on ta ise ses küsimuses juba juhtivaks organisaatoriks.

21. jaanuaril 1919 koostas Ameerika Ühendriikide riigidepartemang (välisministeerium) oma Pariisi «rahu»-konverentsi delegatsiooni jaoks (mille etteotsa asus Wilson ise) kaardi ja vastava lisa. Selle kaardi kohaselt tuli eraldada Venemaast Baltimaad, Valgevene, Ukraina, Krimm, Kaukaasia ja ida pool Uraali ning Volga alamjooksul olev maa, kaasa arvatud kogu Siber ja Kesk-Aasia osad. Kaardi lisas märgiti, et «kogu Venemaa tuleb jaotada suurteks looduslikeks ringkondadeks, igaüks oma majandusliku eluga. Seejuures ei tohi ükski ringkond olla küllaldaselt iseseisev, et võiks moodustada tugevat riiki». Et neist Venemaast eraldatud osadest ei olnud kavatsus moodustada isegi nõrku riike, seda tõendab ameerika imperialistide edasine tegevus.

8. veebruaril, kui Pariisi rahukonverentsi Rahvasteliidu komisjonis arutati Rahvasteliidu põhikirja artiklit, mis käsitles mandaatmaade küsimust, pani koosoleku juhataja «president Wilson ette uue paragrahvi, eesmärgiga laiendada artikli ulatust teatavatele territooriumidele, mis olid olnud Vene impeeriumi osadeks».

Ameerika imperialistid olid ainult seni Rahvasteliidu suured pooldajad, kuni nad lootsid selle nime varjus endale uusi asumaid saada. Kui nende plaanid asumaade saamiseks luhtusid, siis polnud neile ka enam Rahvasteliitu vaja.

Pariisi rahukonverentsi nelja juhtiva imperialistliku riigi nõukogu poolt 28. märtsil 1919 Lähis-Idasse saadetud Ameerika komisjoni aruandes tehakse ettepanek, et Ameerika Ühendriikidele antaks mandaat Armeenia, Türgi, Süüria, Palestiina, Mesopotaamia (Iraaki) ja Araabia alade kohta.

Ahned ameerika imperialistid hakkasid hiljem juba otse avalikult, isegi ametlike otsustega vormistama nõudeid Venemaa osade annekteerimiseks, nende osade enda valdusse haaramiseks.

Esinedes 30. jaanuaril 1919. a. Ameerika Ühendriikide senati koosolekul, hõiskas senaator Borah aplalt, et «eriti Venemaa on määratud Ühendriikidele» mandaatmaa nimetuse all. Sõda Nõukogude Venemaa vastu selleks, et seda koloniaalmaaks muuta — niisugune oli Borah' ja temataoliste saagiahnitsejate taotlus.

Konkreetselt arutas Ühendriikide senat esialgu Wilsoni ettepanekut mandaadi võtmiseks Armeenia üle. See president Wilsoni ettepanek lükati aga 1. juunil senati poolt

tagasi, kuid mitte sellepärast, et senat ise poleks Wilsoni imperialistlikku poliitikat pooldanud, vaid ainult sellepärast, et see oleks nõudnud 100 000-mehelise Nõukogudevastase interventsiooniarmee kohalesaatmist, uue sõjakäigu organiseerimist Nõukogude Venemaa vastu. Niisugust armeed, keda oleks võidud sundida Nõukogudevastasesse sõtta minema, sel ajal ameerika imperialistidel aga polnud.

Samal ajal vormistasid Ameerika võimud otsust ka Baltimaade muutmiseks oma asumaaks või, nagu nemad seda nimetasid, — mandaatmaaks.

Juba Eesti kodanliku valitsuse välisminister J. Poska (keda ükski Entente'i riik ministriks ei tunnistanud, kuid kes siiski kõigiti ameerika-inglise imperialiste ülistas) teadis väga hästi, et imperialistidel on kavas Eesti muutmine asumaaks. Nimelt kirjutas Poska oma päevikus 23. märtsil 1919. aastal, et temale sai teatavaks see asjaolu, et «Mandaatsüsteemi puudutava paragrahvi läbivaatamisel küsinud keegi Wilsonilt — kelle kohta see süsteem tarvitusele võetakse peale Saksa asumaade ja Türgimaal vabanenud rahvaste, kes projektis otseteed nimetatud, — kuna nimetatud paragrahvis on veel kirjutatud: «et les autres (ja teised)». Wilson vastanud selle peale — «Endise Vene riigi territooriumid»».

Baltimaade käsutamiseks määratud Ameerika Ühendriikide sõjalise missiooni ülem Balti provintsides W. Greene esineb Pariisi rahukonverentsi Balti komisjonis 17. juuni 1919. a. istungil pärast balti parunite esindaja Meyendorffi kõnet aruandega Balti provintside kohta ja kooskõlas president Wilsoni poliitikaga teeb omakorda ettepaneku, et «Suurbritannia ja Ühendriigid võtaksid endale täieliku mandaadi nende rajoonide üle».

Sama Greene koostas aruande «Balti provintside Ameerika missiooni juhi soovitus». Selle aruande saatis ta 30. juunil 1919. aastal Pariisi rahuläbirääkimiste Ameerika komisjonile, mida Wilson isiklikult juhatas. Aruanne saadeti valitsuse ainukese ametliku ettepanekuna Baltimaade küsimuses edasi Ühendriikide senatile. See dokument paneb ette:

«1) Et Suurbritannia ja Ühendriigid võtaksid mandaadid Balti provintside ja Leedu üle;

2) et bolševike vastu võetaks tarvitusele rangelt vaenu-

lik poliitika ... mis muudetaks tõhusaks, võttes vastu antibolševistlike vägede toetamise ja juhtimise, kes tegutsevad Balti provintsides, Leedus ja Petrogradi rindel, nii nende suhtes, kes on olemas, kui ka nende suhtes, kes veel organiseeritakse. Toetus sisaldab maksmist, vastavaid iga liiki varusid ja täielikku sõjalist varustust;

3) et Eestis ja Petrogradi frondil sõjalised kohustused ja vastutused, mis sellest poliitikast tulenevad, võtaks enesele Briti sõjaline missioon;

4) et Lätis ja Leedus needsamad kohustused ja vastutused võtaks endale Ameerika sõjaline missioon ...»

Selle ettepaneku elluviimine tähendas Eesti muutmist Ühendriikide asumaaks ja kodanliku Eesti sõjaväe muutmist ka vormiliselt Ameerika Ühendriikide ja Briti impeeriumi koloniaalseks sõjaväeosaks.

Selleks, et briti imperialistid, kes kavatsesid Saaremaale luua oma sõjalaevastiku alalise baasi, rahutuks ei läheks, võtsid Ameerika esindajad mandaadi saajana silmakirjalikult oma projekti sisse ka Suurbritannia.

Selleks, et Eestit ja teisi endise Vene impeeriumi osasid oma asumaaks muuta, saatsid ameerika imperialistid Eesti frondiosasse kõige enam sõjavarustust. Ameerika Ühendriikide poolt saadetud varustus ületas suuruselt järgmise sõjavarustaja — Inglismaa osa rohkem kui neljakordselt. Eesti frondiosasse paigutasid ameerika imperialistid sõja pidamiseks sellepärast kõige enam kapitali, et Venemaa üldse, eriti aga Eesti, pidi nende plaanide järgi langema Ameerika Ühendriikide saagiks asumaana.

Kodanliku Eesti välisminister J. Poska kirjutas ühes salajases aruandes: «Ainult suurriikidel on haugi omadused: väikerahvaid oma rammuks ära tarvitada.» Teisal kirjutas ta imperialistlike suurriikide ja väikerahvaste vahekorra kohta: «Igal suurriigil on omad pailapsed, keda ta aitab ja toetab, selleks et nendega kui kass hiirega mängida.» Selline mäng, nagu me teame, lõpeb sellega, et kass hiired nahka paneb ehk teisiti öeldes — imperialistid teevad väikerahvad oma koloniaalorjadeks. Poska jätab oma salajastes aruannetes märkimata tema enda ja kaaslaste kogu tegevuse eesmärgi, mis selles seisiski, et imperialistlikul haugil aidata Eestimaad lõugade vahele ajada, et rahva eest varjata seda tõsiasja, et imperialistlik Ameerika kodanliku Eestiga mängib nagu kass hiirega.

Kuidas oleks näinud välja Eesti Ameerika Ühendriikide mandaatasumaana?

Kõigepealt tuleb arvesse võtta seda, et ameerika imperialistid ei kujundanud oma asumaade administratiivset jaotust välja rahvuste järgi. Eestimaast poleks moodustatud omaette asumaadki, vaid mandaat pidi, nagu Ameerika Ühendriikide projekt ette nägi, võetama Balti provintside üle. Kesk-Aasia pidi moodustama ühe Ameerika asumaa, Taga-Kaukaasia teise, Balti provintsid kolmanda jne. Kuna jutt oli Ameerika projektis Balti provintsidest, siis võib arvata, et nad tahtsid loodetavasti taastada tsaariaegse administratiiv-territoriaalse jaotuse. Seega oleksid Ameerika Ühendriikide Balti asumaa koosseisu kuulunud järgmised provintsid: Kovno, Kuramaa, Liivimaa ja Eestimaa kubermangud. Eesti rahvas oleks jäänud lõhestatuks kahte kubermangu.

Ameerika Ühendriikide territoorium koosneb osariikidest ja koloniaalvaldustest. Viimastes teostab valitsusvõimu Ameerika Ühendriikide presidendi poolt ametisse määratud kuberner ja kõrgemad kohtunikud ning kuberneri abilised. Kõik teised juhtivad ametnikud nimetatakse ametisse omakorda kuberneri poolt.

Ei ole mingit kahtlust selles, et ameerika imperialistid oleksid kehtestanud oma teistes koloniaalsetes valdustes kehtiva korra ka Baltimaadel. Balti asumaa kuberner, asukohaga arvatavasti Riias, oleks, ametisse nimetatud Ameerika Ühendriikide presidendi poolt, teostanud eesti rahva halastamatut mahasurumist, rõhunud teda rahvuslikult ja kindlustanud tema ränga ekspluateerimise ameerika kapitalistide poolt.

Oma kõnes partei XIX kongressil märkis seltsimees N. Bulganin ameerikaliku vallutuspoliitika kohta järgmist: «Minevikus oli see Põhja-Ameerika indiaanlaste suguharude ebainimlik hävitamine, julmad arveteõiendused Filipiinide rahvaga, sõjaline interventsioon noore Nõukogude vabariigi vastu.»[7] Ameerika imperialistid hävitasid ka peaaegu kogu Havai saarte põlise elanikkonna.

Selline oli Ameerika valitsuse koloniaalpoliitika tulemus. Selliseks oleks see kujunenud ka Baltimaadel, mille pärisrahvaid ameerika imperialistid lugesid barbaarsete rahvaste hulka kuuluvaiks.

[7] N. Bulganin, ÜK(b)P XIX kongressil peetud kõne, Tallinn, 1952, lk. 17.

Üksikutes provintsides, kus omakorda oleksid valitsenud ameerika kubernerid, oleks arvatavasti taastatud viimaste juurde nõuandvate esinduskogudena mõisnike rüütelkondade maapäevad ja teised asutused. Eesti rahvale poleks jäetud isegi neid minimaalseid õigusi, mis tal olid tsaariajal.

Ameerika monopolistid oleksid haaranud enda kätte Eesti vabrikud ja tehased, kaubanduse ja metsad. Juba 9. oktoobril 1919 avaldasid ameerika kapitalistid eesti menševike häälekandjas esmakordselt suure kuulutuse, milles teatasid, et on asutatud aktsiaselts «The Transatlantic Exchange», põhikapitaliga Eestis 10 miljonit marka ja Ameerika Ühendriikides 5 miljonit dollarit. Aktsiaseltsi ülesandena märgitakse Eesti metsade, maapõuevarade, raudteede, sadamate jm. ekspluateerimist. Aktsiaseltsi juhatuse esimeheks oli Eestimaa mõisapidaja, Ameerika Ühendriikide kodanik Henry Reissar, kuna revisjonikomisjonis istus balti-saksa kapitalist Alexander Luther.

Ka neile uutele riikidele, kelle suhtes ameerika imperialistid olid arvamisel, et nad ei suuda neid esialgu oma mandaatasumaadeks haarata, oli Wilsonil valmis plaan, kuidas nende suveräänsust piirata ja neid Rahvasteliidu nime varjus oma impeeriumi lõas hoida. President Wilsoni poolt koostatud projekt nägi nimelt ette, et Rahvasteliit on õigustatud valvama kõigi Austria-Ungari, Vene ja Türgi impeeriumide pinnal tekkinud «riikide omavaheliste suhete üle ja peab endale võtma nõuandmise ja nende vahel tekkinud lahkarvamuste lahendamise ülesande, eesmärgiga alal hoida seatud korda, ning seda ülesannet täitma». Wilsoni arvates on seega olemas kahesuguseid riike: ühed (kelle hulka kuuluvad kõigepealt Ameerika Ühendriigid), kes teisi käsutavad või — nagu Wilson seda petlikult väljendab — teistele «nõu annavad», lahkarvamisi lahendavad ning nende tegevuse üle järelevalvet teostavad, ja teised, kes kõike seda oma turjal peavad sallima.

Ameerika imperialistid lootsid, et neil kui maailma tugevamatel kapitalistidel õnnestub «lahtiste uste» ning «nõuandmise» poliitikaga majanduslikult orjastada ka juriidiliselt iseseisvaid riike ja isegi teistele nõrgematele imperialistlikele riikidele antud mandaatasumaid, kus riigivõimu teostajateks ja valitsemiskulude sissenõudjateks jäävad need nõrgemad imperialistlikud riigid ise.

Kesk-Venemaa suhtes ei julgenud ameerika imperialistid veel otsuseid vastu võtta selle muutmiseks Ameerika asumaaks mandaatmaa nime all, vaid rääkisid, et seal tuleb taastada Koltšaki tsaarivalitsus. Selline valitsus oleks tähendanud aga samuti Kesk-Venemaa rahvaste muutmist ameerika imperialistide koloniaalorjadeks.

Ameerika imperialistide eestvedaja, president Wilson, tunnistas 26. mail 1918 koos teiste Entente'i valitsuse peaministritega Koltšaki valitsuse ainukeseks seaduslikuks Venemaa valitsuseks, lubades talle igasugust abi tsaarivalitsuse taastamiseks. Koltšaki valitsus oli aga, nagu V. I. Lenin ütles, «kõige pöörasem diktatuur, halvem igasugusest tsaari diktatuurist» [8].

Koltšaki valitsus oli samuti nagu tsaarivalitsuski monarhistlik mõisnike valitsus, ta rõhus töölisi ja talupoegi ning kitsendas väikerahvaste rahvuslikke õigusi ja demokraatlikke vabadusi palju halastamatumalt kui tsaarivalitsus. Koltšak sõltus täielikult ameerika imperialistidest.

Lootes Koltšaki võidule, tegid ameerika-inglise imperialistid juba ettevalmistust selleks, et Nõukogude Venemaa rikkusi enda kätte haarata. Ajalehed teatasid, et 1919. a. sügisel olevat New Yorgi Morgani panga esindaja sõlminud lepingu nn. Loode-Vene valitsusega Nõukogude-vastase sõja rahaliseks toetamiseks 300 miljoniga, «mille pandiks on panditud seni veel olemata riigi liikuv ja liikumata varandus». Eesti kodanliku välisministri Poska andmetel «on aga Koltšak liitlastele suuri lubadusi andnud, mida Venemaa looduse rikkused, tulevased majanduslikud ja kaubanduslikud väljavaated võimaldavad täita». Nõukogudemaa töölisi ja talupoegi kavatsesid ameerika-inglise monopolistid muuta oma orjadeks. V. I. Lenin märgib, et «inglased ja ameeriklased esinevad Vene vabaduse timukate ja sandarmitena» [9], et nad «osutusid Vene vabaduse ja Vene iseseisvuse peamisteks vaenlasteks. Venemaa ei saa olla ega jää iseseisvaks, kui ei kindlustata nõukogude võimu» [10].

Samale asjaolule juhib tähelepanu ka J. V. Stalin, märkides 7. jaanuaril 1920. a., et Entente'i sulased «Denikin ja Koltšak toovad enesega kaasa mitte üksnes mõisniku

[8] V. I. Lenin, Teosed, 29. kd. Tallinn, 1954, lk. 491.
[9] Vt. В. И. Ленин, Соч., т. 28, стр. 188.
[10] Sealsamas, lk. 189—190.

ja kapitalisti ikke, vaid ka inglise ja prantsuse kapitali ikke. Denikini-Koltšaki võit tähendaks Venemaa iseseisvuse kaotamist, Venemaa muutumist inglise ja prantsuse kaukameeste lüpsilehmaks. Selles mõttes on Denikini-Koltšaki valitsus kõige rahvavaenulikum, kõige antinatsionaalsem valitsus... Nõukogude valitsus... toob enesega kaasa... kogu Venemaa vabanemise ülemaailmse imperialismi ikkest ja Venemaa muutumise asumaast iseseisvaks vabaks riigiks»[11].

Kommunistliku partei juhtimisel purustas nõukogude töörahvas ameerika imperialistide koletusliku plaani, mille järgi Venemaa alad taheti muuta Ameerika Ühendriikide asumaaks, ja, ehitanud üles oma sotsialistliku riigi, kindlustas esmakordselt töörahvale sotsiaalse ja rahvusliku vabaduse.

Eesti natsionalistlik kodanlus, jätkates 1919. aastal Nõukogude-vastasest sõjast aktiivselt osavõtmist ja lükates tagasi järjekindlalt kõik Nõukogude valitsuse rahuettepanekud, aitas ka ise kaasa Eestimaa muutmisele Ameerika asumaaks. Sellele agressiooniteele ajas eesti kodanlust kõigepealt viha nõukogude korra vastu ja tahe kindlustada endale võimalus eesti töörahva ekspluateerimiseks. Eesti kodanlus teadis, et Nõukogude Venemaa, kui ta jääb püsima, on teenäitajaks ka eesti töörahva revolutsioonilisele võitlusele eesti kodanluse kukutamisel. Sellepärast olid nii imperialistid kui ka eesti kodanlikud natsionalistid eesti rahva verivaenlased — ühed tulevase asumaa peremeestena, teised nende agentuurina, kubjastena.

Nõukogude Venemaa töörahva võitlus interventide vastu, Eesti töörahva võitlus interventide ja eesti kodanluse vastu ei olnud seega mitte ainult ekspluateeritava klassi võitlus ekspluateeriva klassi vastu, vaid see oli ühtlasi ka võitlus rahvusliku vabaduse ja sõltumatuse eest.

V. I. Lenin ütleb, et «kui tegemist on klassikasumitega, siis müüb kodanlus maha oma kodumaa ja hakkab sahkerdama oma rahva vastu ükskõik missuguste võõramaalastega»[12]. Ajalugu tõestas neid Lenini sõnu ka Eestis. Eesti kodanluse kohta kehtib täiel määral ka J. V. Stalini ütlus partei XIX kongressil: «Nüüd müüb kodanlus rahvuse õigusi ja sõltumatust dollarite eest. Rah-

[11] J. V. Stalin, Teosed, 4. kd. Tallinn, 1948, lk. 278, 279.
[12] В. И. Ленин, Соч., т. 28, стр. 9.

vusliku sõltumatuse ja rahvusliku suveräänsuse lipp on heidetud üle parda.» [13]

Avaliku arvamuse pärast ei julgenud ameerika-inglise imperialistid ega eesti kodanlased avaldada Eestimaa asumaaks muutmise, eesti rahva rahvusliku orjastamise plaani enne loodetavat lõplikku võitu ja lubasid seepärast valgekaartlastel kõnelda jagamatu Venemaa taastamisest. Hoolimata sellest, et ameerika ja teised Entente'i imperialistid ametlikult tunnistasid ka Eesti kubermangu Koltšaki valitsuse alla kuuluvaks, lubasid nad eesti kodanlikel natsionalistidel ometi levitada valet selle kohta, nagu pooldaksid lääne imperialistid rahvaste enesemääramise õigust ja Eesti iseseisvust.

Veel mitu aastat pärast rahu sõlmimist kodanliku Eesti ja Nõukogude Venemaa vahel ei tunnustanud Ameerika Ühendriigid kodanlikku Eesti riiki. Nad lugesid ametlikult oma konsulit Tallinnas kuni 1922. aastani konsuliks Vene impeeriumi Revali kubermangulinnas.

Ameerika Ühendriikidel ei läinud korda Venemaad endale asumaaks haarata. Nõukogude Venemaa töötajad kommunistliku partei juhtimisel kaitsesid oma kodumaad, Suure Oktoobrirevolutsiooni saavutusi ja purustasid kõik ameerika-inglise interventide ja nende agentide kallaletungid.

Ainult Punaarmee võidud ja töörahva võitlus takistasid ameerika imperialistide anastuslike plaanide elluviimist ka Baltimaades, Eesti muutmist otseseks Ameerika asumaaks. Eesti kodanlus oli sunnitud pärast seda, kui Nõukogude Armee oli vabastanud valdava osa interventide ja nende käsilaste poolt okupeeritud territooriumist, töörahva ülestõusu kartusel, vastu ameerika imperialistide keeldu, sõlmima Tartus Nõukogude valitsusega rahulepingu, millega kodanlik Eesti riik ühtlasi vabanes tsaari-Venemaa võlgade tasumisest. Ilma Nõukogude riigi võiduta interventide üle oleks eesti töörahvas kodanliku diktatuuri ajal järelikult veelgi rõhuvama ekspluatatsiooni alla langenud.

Kulud, mida Ameerika-Inglise imperialism oma eesmärke taotledes tegi Nõukogude-vastases sõjas Eesti frondilõigus, kirjutati mitmekordselt suurendatud hinnaga eesti rahva arvele.

Eesti töörahvas jäi paariks aastakümneks ränga eksplua-

[13] J. V. Stalin, Partei XIX kongressil peetud kõne. Tallinn, 1952, lk. 11.

teerimise ja rõhumise alla. Alles 1940. aastal vabanes ta kommunistliku partei juhtimisel nii oma kodanluse kui ka välismaiste imperialistide ikkest ja asus vennasrahvaste, eeskätt vene rahva abil sotsialismi üles ehitama.

Praegu on ameerika imperialistid hakanud oma rahvaste orjastamise, väikeste maade asumaaks muutmise poliitikat varjama ülemaailmse riigi ja valitsuse maskiga. Ameerika imperialistid lasevad oma agentidel — kodanlikel natsionalistidel — rahvaste keskel valet levitada, nagu oleks rahvaste suveräänsuse, riikliku iseseisvuse põhimõte oma aja ära elanud. Müües oma rahva suveräänsust ameerika dollarite eest, võtavad maršaliseeritud riikide parlamendid juba vastu otsuseid nende maade põhiseaduste muutmiseks «ameerika elulaadi» kohaselt, väikeriigi suveräänsete õiguste piiramiseks.

Niisugustel puhkudel, kus liiga otsekohene rahvusriikide iseseisvuse likvideerimise ja maailmariikide loomise jutt tooks kaasa rahvaste terava meelepaha ja vastupanu, kõnelevad ameerika monopolide agendid «rahvaste koostööst» — muidugi nende juhtimisel. Partei XIX kongressil ütles seltsimees N. Bulganin: «Ameerika Ühendriigid, kasutades pärast sõda tekkinud olukorda, läksid avalikult üle poliitikale, mis on suunatud Ameerika ülevõimu sisseseadmisele kogu maailmas. Viimasel ajal püüavad Ameerika Ühendriikide monopolistid varjata oma niisugust poliitikat kõlavate fraasidega «koostööst ja kooskõlastatud tegevusest mittekommunistliku maailma maade vahel». Kuid milliseid rafineeritud võtteid need härrased ka kasutaksid, on selge, et nende plaanid ja kavatsused ei erine millegagi Hitleri ja tema kaaslaste plaanidest ja kavatsustest, kes samuti ajasid taga maailmavalitsemist ja murdsid selle juures oma kaela. Poleks liigne seda meeles pidada ka uutel maailmavalitsemisele pretendeerijatel.» [14]

«Astudes välja antikommunismi lipu all, väidavad kapitalistliku leeri liidrid, et nad loovad «vabade maade ühendust». Kuid missugusest vabade maade ühendusest saab õieti juttu olla? Kas Ameerika Ühendriikide orbiiti tõmmatud maade rahvad tahavad osa võtta sellest «ühendusest»? Kas neid ahvatleb Ameerika monopolide röövhuvide nimel vallapäästetava uue sõja perspektiiv?» [15]

[14] N. Bulganin, ÜK(b)P XIX kongressil peetud kõne, lk. 15.

[15] Sealsamas, lk. 17.

Rahvad tahavad vabaneda ameerika imperialistide orjusest, ameeriklaste poolt saadetud salakuulajatest, diversantidest ja terroristidest.

Ei ole mingit kahtlust, et kui sõjalise interventsiooni ja kodusõja ajal, mil Nõukogude riik oli veel noor ja nõrk, ameerika imperialistide vallutuslikud kavad luhtusid, siis praegu, kus Nõukogude riik on tohutult tugevnenud, kus ta on ümbritsetud rea rahvademokraatlike riikidega — liitlastega, on ameerika imperialistide hullumeelsed maailmavallutamise ja sõja vallapäästmise plaanid määratud täielikule nurjumisele.

2. Ameerika imperialistide võitlus balti parunite võimu taastamise eest Eestis 1919. aastal

Ameerika Ühendriikide valitsuse tähtsamaks poliitiliseks eesmärgiks Baltimaadel kodusõja perioodil ei olnud mitte ainult Nõukogude-vastase sõja organiseerimine ja Baltimaade muutmine oma asumaaks mandaatmaa nime all, vaid ka balti parunite suurmaaomandi täielik taastamine ja parunitele endise poliitilise mõju tagasiandmine. Balti parunid pidid moodustama peamise ja tähtsama ameerika imperialistide kohaliku agentuuri, kelle ülesandeks oli kaasa aidata nende ameerika imperialistide Baltimaade orjastamise plaanide teostamiseks peetavale interventsioonisõjale. Parunid pidid olema eeskätt need, kes eesti töörahva mahasurumisel oleksid ameerika imperialiste abistanud.

1919. a. suvest pärinev Ameerika Ühendriikide senati dokument — Pariisi rahukonverentsi Ameerika Ühendriikide delegatsiooni poolt koostatud ametlik aruanne — kõneleb parunite kohta, et kui «meie (Ameerika Ühendriigid — *P. V.*) julgustaksime lätlasi ja eestlasi nende püüetes välja juurida baltlasi (balti paruneid — *P. V.*) või omavolilist baltlaste või poolakate maa konfiskeerimist (poola mõisnike maa Leedus — *P. V.*), julgustaksime me... Baltimaade kõige intelligentsema, kogenuma ja võimelisema klassi lammutamist».

Wilsoni-aegne riigisekretär R. Lansing oma mälestustes luges eesti, läti ja leedu rahva barbaarsete rahvaste hulka kuuluvaks. Juba varem mainitud Briti impeeriumi esin-

daja Pariisi rahukonverentsil Smuts pidas samuti Venemaa äärerahvaid võimetuks oma riike valitsema. Seevastu aga olid balti parunid ameerika imperialistide arvates Baltimaade kõige intelligentsem, kogenum ja võimelisem klass. Ameerika imperialistid olid veendunud, et vanad kogenud eesti töörahva halastamatud mahasurujad ja kurnajad, balti parunid, ekspluataatorite klassina mitte ainult ei jätka eesti talurahva ränka ekspluateerimist, eesti rahvuslikku rõhumist, vaid hakkavad ka niisama truult teenima ameerika imperialistide Baltimaadele saadetavaid asumaakubernere, nagu nad enne olid teeninud Rootsi, Taani, Saksa või tsaarivalitsust.

Ameerika imperialistid soosisid parunite väge — landesveeri, Saksa okupatsiooniarmeed, kus juhtkond koosnes mõisnikest — balti parunitest ja preisi junkrutest, ja komplekteerisid nn. Loode-armee juhtkonna peamiselt baltisaksa parunitest. Ameerika imperialistide ja parunite tihedal koostööl oli kindel majanduslik alus: parunid ei kartnud ameerika suurtöösturite poolt konkurentsi ja, vastupidi, mõlemad olid huvitatud sellest, et Eestimaal püsiks ekspluataatorlik ühiskonnakord. Lasta natsionaliseerida mõisnike suurmajandite maa oli ameerika kapitalistidele hädaohtlik ka sellepärast, et siis oleks võinud varsti päevakorda tulla ka suurtööstuse natsionaliseerimise küsimus.

Ülalöelduga arvestades ei plaanitsenud ameerika imperialistid balti paruneid mitte ainult Baltimaade administraatoriteks, vaid neid pidi jätkuma ka sise-Venemaa valitsejateks. Kui valgete väed jõudsid Petrogradi lähistele, nimetati ameerika-inglise imperialistide «nõuandel» nende käsilane kindral Glasenap Petrogradi kindralkuberneriks.

Ka inglise imperialistid pidasid balti paruneid endale kõige ustavamateks käsilasteks Baltikumis. Inglise ajakirjanduses ilmusid 1919. aastal irvitavad ja täiesti eitavad seisukohad eesti kodanlike natsionalistide «iseseisvuse»-nõude kohta. Inglismaal avaldati Eestimaalt pärineva krahv Hermann Keyserlingi artikkel, milles ta tegi inglise imperialistidele ettepaneku luua Balti riik, kus balti sakslased (mõisnikud — *P. V.*) kui Baltimaade kõige arenenum ja kogenum element, kes oli näidanud oma võimeid, teenides tsaari-, rootsi ja saksa võimu, etendaksid edaspidi juhtivat osa, liites Baltimaade rahvad ühtseks balti (saksa) rahvuseks. Keyserling tõotas, et edaspidi hakka-

vad balti parunid niisama truult teenima Inglise imperialismi.

Nagu nägime, pidasid ameerika imperialistid balti paruneid oma kõige ustavamateks abilisteks. Seda tõendab ka see asjaolu, et koosolekule, kus ameerika imperialistid otsustasid Eestimaa oma mandaatasumaaks muuta, kutsuti Baltimaade rahvaste «esindajana» parun Meyendorff. Pariisis peeti nimelt 17. juunil 1919. a. rahukonverentsi Balti komisjoni koosolek, kus Ameerika Ühendriikide sõjalise missiooni ülem Balti provintsides W. Greene esines aruandega ja ettepanekuga muuta Eestimaa Ameerika Ühendriikide mandaatasumaaks. Meyendorff pooldas sellel koosolekul täielikult Ameerika Ühendriikide imperialistlikku poliitikat. Olgu märgitud, et sellest koosolekust ja seal vastuvõetud otsusest ei pidanud ameerika imperialistid üldse vajalikuks Pariisis asuvat Eesti kodanliku valitsuse delegatsiooni informeerida, veel vähem teda koosolekule kutsuda.

1919. aastal ei saanud ameerika imperialistid, kartes oma rinde tagalas eesti töörahva ülestõusu tekkimist, otsekohe ei Eestit oma mandaatasumaaks muuta ega siin parunite võimu täielikult maksma panna. Vargsi ja maskeeritult hakkasid ameerika imperialistid aga juba sel ajal paruneid võimu juurde upitama. 1. mail 1919 kirjutas Greene tolleaegsele saksa okupantidest täielikult sõltuva «Läti valitsuse» peaministrile «armsale härra Needrale», et moodustatava ameerika imperialistide agentuuri — Ulmanise valitsuse — koosseisu tuleb võtta 4—5 parunite esindajat. 2. juulil moodustatigi Greene'i käsu järgi Ulmanise valitsus, mille koosseisu kuulusid ka parunite esindajad. Ulmanis kavatses hiljem parunid valitsusest eemaldada, sest parunite kuulumine Läti kodanlikku valitsusse paljastas avalikult rahva ees kontrrevolutsioonilise valitsuse reaktsioonilist olemust, selle seismist parunite teenistuses. Ameerika imperialistid aga, ähvardades katkestada Riia varustamist toiduainetega, sundisid läti kodanlust paruneid valitsusse alles jätma. Balti küsimuste ameerika kodanlik eriteadlane professor W. Graham märgib Balti provintsidesse määratud Ameerika Ühendriikide valitsuse esindaja Greene'i kohta, et see olnud väga suur baltisakslaste (s. o. parunite) pooldaja. Graham jätab märkimata, et Greene'i suur sõprus parunite vastu ei olnud tingitud ta isiklikust seisukohast, vaid sõltus asjaolust, et

Ameerika Ühendriikide valitsus toetus Baltimaadel eeskätt parunitele, et palav poolehoid parunitele oli Greene'i valitsuse seisukoht.

Truualamlikkusest ameerika imperialistide vastu ja koostöö tihendamiseks balti parunite ja kapitalistidega võeti viimaste esindajana kodanliku Eesti valitsuse koosseisu Hermann Koch, kes tegutses ministrina aastail 1918—1919. Järjekindlalt kaitsesid töörahva huve ja võitlesid eesti rahva vaenlase vastu ainult kommunistid.

Bolševike partei seadis endale juba enne 1917. aastat ülesandeks natsionaliseerida revolutsiooni võidu korral viivitamatult ja tasuta kõik mõisnike suurmajandid. II Ülevenemaaline Nõukogude kongress võttis vastu maadekreedi mõisamaade konfiskeerimise kohta. Lühikese aja jooksul läksid Venemaal kõik mõisad maatöörahva kätte.

Ka Eestis viidi see maadekreet ellu. Kõik mõisad võeti parunitelt ilma igasuguse tasuta ja anti töötava rahva kätte.

Eesti kodanlikud natsionalistid taotlesid isegi pärast Oktoobrirevolutsiooni mõisnike suurmajandite säilitamist. Eesti kodanlased unistasid sellest, kuidas ka ise mõisaomanikeks saada.

Eesti kodanlikud natsionalistid balti parunite juhtimisel tapsid nõukogude aktiviste, kes teostasid mõisate natsionaliseerimist, nagu see oli Püssi mõisas ja mujal. Eesti kodanlike natsionalistide üks eestvedajaid, nimelt Pitka, asus Eestimaa rüütelkonna peamehe Dellingshauseni abil Viljandimaal kontrrevolutsioonilist relvastatud ratsasalka organiseerima.

Algul lootsid balti parunid oma mõisaid sellega päästa, et nad saksa talupoegadest sõduritele, kes Nõukogude-vastasest sõjast osa võtsid, lubasid anda ühe kolmandiku mõisamaadest. Sellist Baltimaade koloniseerimise plaani hoidsid parunite liitlased, eesti kodanlikud natsionalistid, eesti talurahva eest suures saladuses.

Kartes maata talurahva väljaastumist mõisnike ja eesti kodanlaste vastu, deklareeris Jaan Tõnisson kui eesti kodanluse välisdelegatsiooni juht juba 1918. a. suvel Saksa valitsusele, et eesti kodanlus, pooldades täiesti parunite suurmaaomandi säilitamist, arvab siiski, et mõisate ääremaid tuleks ka eesti talurahvale «õiglase tasu» eest müüa. Katastroofilise seisukorra pärast Nõukogude-vastasel frondil 1918. aasta lõpul, kus iga sõjalise kokkupõrke

järel 50—72 protsenti vägivaldselt kokku aetud Eesti kodanlikust armeest laiali jooksis või ülestõusu organiseeris, kartis Eesti kodanlik valitsus kohe mõisnikele Oktoobrirevolutsiooni ajal natsionaliseeritud maad tagasi anda.

Püüdes meelitada talupoegi Nõukogude-vastasesse sõtta, hakkab eesti kodanlus suures hädas valge terrori kõrval lubadusi andma, et ta mõisamaid talurahvale hakkab jagama. Kodanlik Ajutine Valitsus lubas 20. detsembril 1918. a. suure suuga kõigile, kes tema sõjaväes erilist vahvust üles näitavad, tasuta maad, mis juba enne kätte antakse kui Asutav Kogu maaküsimuse ära otsustab.

27. detsembril 1918. a. kuulutab kodanlik Maapäev, et maa saamiseks on neil eesõigus, kes kodanliku Eesti riigi eest sõtta lähevad, «kuna neil, kes väeteenistusest kõrvale hoiavad ja väest ära jooksnud, õigust ei ole rahva maatagavarast osa saada».

Ettevaatusele maaküsimuses sundis eesti kodanlust eriti Saaremaa töörahva relvastatud ülestõus 1919. aasta veebruaris, mis haaras kogu Saare- ja Muhumaa. Ülestõusu põhjuste kohta oli isegi kodanliku valitsuse uurimiskomisjon sunnitud tunnistama, et «niikaugele kui meie selgusele oleme jõudnud, jääb viha mõisnikkude vastu, kitsas majanduslik seisukord ja sellest järgnev janu maa järele küll selleks peapõhjuseks, miks sündmused Saaremaal ja Muhus sarnase kuju omandasid».

1919. a. suvel julgesid eesti kodanluse ninamehed J. Tõnisson ja K. Päts kodanlikus Asutavas Kogus siiski veel ettepaneku teha 300-hektarilise kasutatava maaga mõisasüdamed parunitele kohe tagastada. Kuid sunniviisil kodanlikusse armeesse mobiliseeritud meeste ülestõusud ja keeldumised võitlusse minemast ei lasknud sedagi ettepanekut läbi viia. Parunid, kes organiseerisid mõisnikest koosneva Balti rügemendi, olid kõige ustavamateks sõjaväelasteks Eesti kodanlikus armees. Parunite rügemendis ei esinenud ühtegi deserteerimise juhtumit, sel ajal kui kodanlikes Eesti väeosades 1918. aasta lõpul vaevalt üks kümnendik mehi väeosadesse jäi, ja nendestki olid pooled ohvitserid.

Lääne-Euroopale määratud nii välismaiste kui ka eesti kodanlike autorite teosed väidavad üksmeelselt, et maareform võeti ette ainult selleks, et võidelda kommunistide vastu. Üks neist autoritest kirjutab: «Üle kolme neljandiku

eesti sõdureist olid maatamehed, kellele bolševikud õigustatult esitasid küsimuse: «Mille eest te võitlete? Isamaad teil ei ole, selle on suurmaaomanikud teie isadelt ära võtnud. Meie tahame selle teile tagasi anda, aga teie võitlete meie vastu, võitlete ainult selleks, et suurmaaomanikud saaksid teie isade maa ja võiksid teie töövilja endale võtta.» Sama autor väidab, et ainult relvajõuga oleks võinud 1919. aastal Eestis maaküsimust lahendada parunite huvides, kuid sellist sõjalist võimu Eestis sel ajal polnud. Sellises olukorras pidid kodanlike natsionalistide ninamehed andma talurahvale petliku lubaduse maa saamiseks. Ainult talurahva petmiseks viidi läbi nn. maaseaduse vastuvõtmine.

Just 1919. aasta oktoobris, kui kodanliku Eesti armee käsutati ameerika-inglise interventide poolt teistkordsele Petrogradi vallutamise sõjakäigule, võeti «maaseadus» kodanlikus Asutavas Kogus vastu. See seadus pidi meelitama kodanliku Eesti armee sõdureid Petrogradi vallutama. Kuigi maaseadus hoidis ära kodanliku Eesti armees üldise ülestõusu, ei suudetud siiski selle pettusega sõdureid Petrogradi vallutama meelitada.

Maaseadus võeti kodanliku Asutava Kogu poolt vastu ainult suure häda sunnil. Selline käitumine järeleandmiste tegemisel on kodanlusele tüüpiline. J. V. Stalin näitab, et «kõik maailma kodanlikud valitsused teevad rahvale järeleandmisi ning annavad mõnesuguseid reforme tavaliselt ainult sel juhul, kui neid selleks sunnivad rasked olukorrad . . .» [16].

Lõpuks tuleb märkida, et kodanlik maaseadus andis mõisamaadest Nõukogude-vastasest sõjast osa võtnud kindralitele mõisad, kõrgematele ohvitseridele mõisasüdamed, allohvitseridele ja ordenikandjatele («ristimeestele») kulakutalud, kuna sõduritele anti väiketalud, et kindlustada kulakutele odavat tööjõudu.

Sel ajal kui mõisnikud ja eesti kodanlased, kes oma nõrkusest teadlikud olid, pidid rahva petmiseks igati manööverdama, olid ameerika imperialistid maaküsimuses igasuguse muudatuse tegemise vastu: nad tahtsid parunitele otsekohe nende mõisad tagasi anda.

Teatavat valgust ameerika imperialistide ja balti parunite sõprusele heidab Eestimaa rüütelkonna sekretäri

[16] J. V. Stalin, Teosed, 4. kd., lk. 389.

B. Freytag von Loringhoveni kiri 8. maist 1919 Saaremaa landesratile Mathias Stackelbergile. Selles kirjas on öeldud: «Palju sõbralikumalt suhtub meisse seevastu aga Ameerika komisjoni šeff kapten Gade. Ta tuli kohe Lilienfeldti juurde mõisa ja palus mitmesuguseid teateid agraarküsimuse jne. üle, milles temale muidugi vastu tuldi... Ka avaldas ta mõisate äravõtmise kohta oma arvamise, seda mitte heaks kiites...»

Ameerika Ühendriikide sõjalise missiooni ülem Balti provintsides W. Greene päni 3. mail 1919 oma ülemustele ette, et kodanlikku «Eestit ei tule tunnustada, enne kui suurmõisate omanikele pole antud garantiid, et neil lubataks jätta endale oma kodud koos maaga... ja et nad võõrandatud maa eest kompensatsiooni saavad».

Kui kodanliku Eesti Asutav Kogu võttis arutamisele nn. maaseaduse, siis ei põlanud intervendid ära isegi kirjalikul teel vormistatud vahelesegamist Eesti siseasjadesse. 28. juulil 1919 teatas kolonelleitnant Dawley Tallinnast Pariisi, et «täna esitati peaministrile järgnev kiri: «Liitlas- ja ühendatud valitsused vaatavad kartuse ja murega Asutava Kogu komisjoni poolt esitatud eesti agraarprojekti, eriti neid osasid:

1) mis ei paku kindlustust ega kaitset välismaisele omandile ega kinnisvarale,

2) mis näevad ette eraomandamise teel saadud varanduse või kinnisvara konfiskeerimise,

3) mis võõrandavad mingi omandi, ilma täieliku ja õiglase kompensatsioonita, mis on kooskõlas demokraatlike liitlasvalitsuste poolt tunnustatud põhimõtete ja praktikaga, kelle abi ja toetust eestlased taotlevad.

Liitlas- ja ühendatud valitsuste esindajad panevad sellepärast ette, et enne niisuguse tähtsa probleemi elluviimise otsustamist, nagu agraarprojekt, tuleb saada selle kohta liitlas- ja ühendatud valitsuste seisukoht»».

Sellele kodanliku Eesti valitsusele saadetud ultimaatumile kirjutasid alla Gough — Inglise ja kõigi teiste Entente'i imperialistlike valitsuste esindajana, Boset — Prantsuse valitsuse esindajana ja Dawley — Ameerika Ühendriikide valitsuse esindajana.

17. septembril 1919. a. käsutas Greene Eesti kodanliku valitsuse välisministri abi Pusta enda juurde ja noomis, et Eesti kodanlikul valitsusel on peale rahukavatsuse «teine

viga» — maareform. Neid mõlemaid «vigu» — rahuläbirääkimisi Nõukogude Venemaaga ja parunitele maa kohest mittetagasiandmist — ei suutnud Eesti kodanlik valitsus siiski parandada, sest ta nägi ära, et teisiti toimides on kodanlik-natsionalistliku diktatuuri päevad varsti loetud ja Eestis taastatakse nõukogude võim.

Asjaolu, et Ameerika Ühendriikide valitsus 1919. aasta sügisel, kui võeti ette uus kallaletung Petrogradile, otsekohest maaseaduse tühistamist ei nõudnud, sõltus sellest, et ta seda akti üldse seaduseks ei tunnistanud.

Ameerika Ühendriikide valitsuse seisukohalt, kes enne 1922. a. Eesti kodanlikku valitsust juriidiliselt mingil määral ei tunnustanud, olid nii maaseadus kui ka kõik teised valitsuse seadused tühjad paberilipakad, õigeteks Eestimaa seadusteks aga lugesid Ameerika Ühendriigid tsaariaegseid seadusi.

Ameerika imperialistid tahtsid mõisnike suurmaaomandust taastada mitte ainult Eestis, vaid kogu Venemaal. 26. mail 1919. aastal kirjutas Ameerika Ühendriikide president koos teiste Entente'i riikide peaministritega alla dokumendile, millega Koltšaki valitsus tunnistati ainukeseks Venemaa valitsuseks. Koltšaki valitsus aga oli mõisnike valitsus, kes kõigil vallutatud aladel taastas mõisnike suurmaaomandust. Ameerika imperialistid kiitsid Koltšaki poliitika mõisnike võimu kohese taastamise ja väikerahvaste rõhumise kohta täielikult heaks.

Seejuures teadsid Ameerika valitsevad ringkonnad väga hästi, et töörahvas Koltšaki valitsust, kes valgekaartlaste poolt okupeeritud rajoonides taastas kapitalistide ja mõisnike majanduslikku võimu, vihkas. Nii teatas näiteks Ameerika Ühendriikide diplomaatiline esindaja Haynes Helsingist 19. septembril 1919 oma riigisekretärile Washingtonis: «... eestlased deklareerivad, et Koltšaki võit tähendab igavesti vihatud balti parunite võimu taastamist, kes nõuavad kohutavat kättemaksu».

Kuna eesti rahvas väga hästi teadis, et Koltšaki valitsus tähendab parunite suurmaaomanduse täielikku taastamist, siis polnud ameerika imperialistidele ega nende kohalikele käsilastele kasulik teatada eesti rahvale Koltšaki valitsuse tunnustamisest Ameerika Ühendriikide valitsuse poolt. Sellepärast kirjutab Poska 13. juunil 1919 Pariisist oma valitsusele: «Ma kardan, et kui kodus (Eestis) hakatakse Koltšaki ja rahukonverentsi kirjavahetust seletama ja

temast nii aru saadakse, nagu vaja, siis variseb meie väerind kokku.»

Ameerika imperialistid ei piirdunud mitte ainult kavade kokkuseadmisega Venemaa, sealhulgas ka Baltimaade oma mandaatasumaaks muutmise ja seal parunite suurmaaomanduse täieliku taastamise kohta, vaid nad rakendasid kogu oma sõjalise ja majandusliku jõu Nõukogude-vastase interventsioonisõja pidamiseks, et oma rahvavaenulikke sihte ka teostada.

Ameerika-inglise imperialistide plaanid varisesid kokku. Punaarmee purustas Ameerika ja tema satelliitide interventsiooniarmeed ja peksis nad minema. Pärast otsese interventsiooni nurjumist Ameerika vägede kasutamisega jäi Ameerika Ühendriikide peamiseks Nõukogude-vastase interventsiooni meetodiks see, et nad organiseerisid endale alluvate mitmesuguste kontrrevolutsiooniliste rühmituste armeed, võttes enda peale nende varustamise sõjamaterjaliga.

Baltimaadel tegutsevate Inglise sõjalaevastiku ja kontrrevolutsiooniliste jõukude juhtimiseks saatsid Ameerika Ühendriikide ja teised Entente'i imperialistlike riikide valitsused Baltimaadele oma sõjalise missiooni kindralleitnant Gough'iga eesotsas. Peale selle tegutses Baltimaadel sama eesmärgiga Ameerika Ühendriikide sõjaline missioon W. Greene'iga eesotsas. Nendele sõjalistele missioonidele allusid kõik kontrrevolutsioonilised valitsused Baltimaadel, samuti kui kõik Nõukogude-vastased väed. Selliste vägede hulka kuulus kõigepealt suurim Nõukogude-vastane armee Eesti pinnal — saksa okupantide poolt loodud ja ameerika-inglise interventide poolt suureks paisutatud valgekaartlik Loode-armee, kelle eesotsas oli algul balti-saksa parun Neff, hiljem aga ameerika-inglise imperialistide käsilased — vene mõisnike esindajad Rodzjanko ja Judenitš. Teise järgu tähtsusega sõjaliseks jõuks Eesti frondiosas oli kodanliku Eesti armee, kelle ustavamateks väeosadeks oli parunite Balti rügement, preisi junkrute, von der Goltzi liitlased — soome palgasõdurite jõugud ja kodanlikest eesti natsionalistlikest ohvitseridest moodustatud löögiüksused. Kodanliku Eesti armee koosseisus oli ka eesti päritoluga ameerika kapten, Eestimaa mõisapidaja, Ameerika asumaades koloniaalbandiidina tegutsenud Reissari poolt formeeritud skautspataljon.

Kõigi ülalmainitud kontrrevolutsiooniliste armeede pea-

miseks varustajaks oli Ameerika Ühendriikide valitsus. Ameerika Ühendriikide osa ületas suuruse poolest umbes neljakordselt järgmise varustaja, Inglismaa osa. Ameerika Ühendriikide valitsus oli kindlalt veendunud, et tal õnnestub hiljem, kasutades parunite abi, Eestimaa kui asumaa peremehena eesti töörahvalt välja pigistada mitte ainult sõjavarustuse hind — 12 miljonit dollarit koos kõrgete protsentidega, vaid lisaks sellele saada ka edaspidi eesti töörahva ekspluateerimisest tohutuid kasumeid. 1932. aastal võlgnes kodanlik Eesti valitsus Ameerika Ühendriikidele sõjavarustusvõla ja muude võlgade arvel 16 958 373 dollarit. Sellest võlast, mida pidi makstama kuni 1984. aastani, vabastas eesti rahva nõukogude korra taastamine Eestis.

Kõige ustavamaks palgasõdurite armeeks, kes aitaks Eestimaad Ameerika asumaaks muuta ja seal parunite võimu täielikult taastada, pidasid ameerika imperialistid preisi junkru von der Goltzi okupatsiooniarmeed ja parunite «landesveeri». 11. novembri 1918. a. vaherahu diktaadiga, 28. juuni 1919. a. Versailles' rahulepinguga ja rea teiste dokumentidega tegid ameerika-inglise-prantsuse imperialistid Baltimaadel ja muudel Ida-aladel asuvatele Saksa okupatsioonivägedele kohustuseks jätkata okupatsiooni ja Punaarmee poolt vabastatud rajoonid uuesti vallutada. Saksa valitsus ega saksa mõisnikest ohvitserid aga polnud võimelised neid käske ellu viima.

Valdav osa saksa sõdureid, kes olid tundma õppinud Punaarmee purustavaid lööke, keda valdas sõjatüdimus ja kes Saksamaal puhkenud revolutsiooni mõju all ei tahtnud Nõukogude-vastast sõda pidada, lahkus Eestist ameerika-inglise imperialistide käsu vastaselt. Ka eesti kodanluse ja menševike härdad palved saksa okupantide ja Riias organiseeritava «rauddiviisi» Eestisse saatmiseks jäid tagajärjetuks.

Joovastunud ameerika imperialistide käsul ette võetud Riia ja Kesk-Lätimaa vallutamisest, püüdsid balti parunitest ja saksa palgasõduritest formeeritud von der Goltzi Saksa okupatsiooniarmee ja balti parunite landesveer 1919. aasta suvel ka Põhja-Lätis ja Eestis uuesti taastada saksa mõisnike võimu, täita Versailles' konverentsi diktaati, mis nõudis Baltimaade, sealhulgas ka Eesti okupeerimist Saksa vägede poolt.

Teadlikumad kui parunite landesveeri avantüristid olid

Eesti kodanlikud tegelased sellest, et parunite poliitilise võimu avalikule maksmapanekule Eestis järgneb kohe kodanliku väerinde kokkuvarisemine Narva ja Pskovi all, revolutsioonilise ülestõusu puhkemine. Samuti ei meeldinud eesti kodanlusele nüüd see, et parunid haaraksid Eestimaal poliitilise võimu täielikult enda kätte ja tõrjuksid nad riigipiruka juurest eemale, jättes neile ainult politseikordnike ja vallavanemate kohad. Kui von der Goltzi ja landesveeri armee asus liikuma Eesti suunas ja vallutas Võnnu, tekkis neil konflikt Eesti kodanliku sõjaväega.

Eesti sõdurid vihkasid paruneid kui rahva igipõliseid vaenlasi, sellepärast omandas see kokkupõrge terava iseloomu. Kodanlikele natsionalistidele olid need kokkupõrked täiesti vastumeelsed. Kodanlikud natsionalistid unistasid rahust balti parunitega. Kodanlik ajakirjandus märgib, et von der Goltzil ja landesveeril oli plaan Eesti vallutamiseks, milleks peeti läbirääkimisi valgekaartlastega. Ameerika Ühendriikide esindajad toetasid täiel määral von der Goltzi poliitikat, s. o. Eestimaa vallutamise poliitikat.

Ameerika esindajad keelasid kodanliku Eesti vägedel edasise sõjategevuse landesveeri vastu ja allutasid landesveeri väed Nõukogude-vastase sõja jätkamiseks inglise kolonel Alexanderile. 19. juulil 1919 teatas Ameerika esindaja Balti provintsides kolonelleitnant Dawley, et osale von der Goltzi vägedele — vürst Lieveni väeosale — tehti Judenitši poolt korraldus Narva alla sõdima minna.

Ka siit ilmneb, et Ameerika Ühendriikide poliitika Baltimaadel oli täiesti parunite poolt.

Kodanliku Eesti armeesse vägivaldselt mobiliseeritud talupoegadest sõdurid, kes Nõukogude-vastast sõda ei tahtnud pidada ja kes paruneid vihkasid, peksid ameerika imperialistide lemmiku — parunite landesveeri omal algatusel Riia alla ja tahtsid selle lõplikult purustada. Parunid päästis ainult see asjaolu, märgib Eesti kindralstaabi väljaanne, et «von der Goltzil läks korda Ameerika komisjoni kaasabil sobitada vaherahu» 3. juulil 1919.

Eestimaa okupeerimisest parunite landesveeri vägede poolt, mida ameerika imperialistid nii väga ihaldasid, ei tulnud seega midagi välja. Lõppes lühiajaline ja juhuslik vastuolu kahe ameerika imperialistide käsilase — eesti kodanluse ja landesveeri parunite vahel. 1919. aasta juuli algul hakkasid ameerika imperialistide käsul nii Eesti kodanlikud väed Eestis kui ka parunite landesveeri väed

Lätis inglise kolonel Alexanderi juhatusel vanas koostöös uuesti ühiselt jätkama Nõukogude-vastast sõda.

Vastavalt kodanliku Eesti ja Läti valitsuse vahel 21. juulil 1919 sõlmitud lepingule ei tohtinud väeosi, kus on üle 30 protsendi landesveeri sõjaväelasi, kodanliku Eesti vägedega kõrvuti asetada.

Ameerika-inglise imperialistid kavatsesid ise vahetult Eestimaad okupeerida. Selliseid palveid esitas neile korduvalt ka Eesti kodanlik valitsus. Entente'i poolt kavatsetav Eestimaa okupatsioon ei pidanud millegi poolest erinema Saksa okupatsioonist. Seda märkis tolleaegne Ameerika esindaja Venemaal Robins oma kirjas riigisekretärile: «Entente'i interventsioon, mille vastu on nõukogud, on põhiliselt analoogiline sellega, mida Saksamaa teostas Ukrainas, Soomes ja Balti provintsides.» President Wilson, kellele see kiri esitati, ühines kirjas toodud seisukohtadega. Saksa okupandid taastasid parunite suurmaaomanduse, selle teostamine pidi järelikult olema ka ameerika-inglise okupantide ülesandeks.

Eesti kodanlik valitsus, kes sundis oma armeed võitlema 1919. aastal Nõukogude riigi vastu, teadis väga hästi, et ameerika imperialistid olid endale ülesandeks seadnud Eestis parunite suurmaaomanduse täieliku taastamise, Eesti muutmise Ameerika asumaaks. Sellest hoolimata jätkas Eesti kodanlik valitsus Nõukogude-vastast sõda, Ameerika-Inglise valitsuse käsul tagasi lükates Nõukogude valitsuse rahuettepanekuid, mida tehti korduvalt 1919. aasta algusest peale. Seega rakendasid kodanlikud natsionalistid kogu oma jõu parunite võimu maksmapanekuks Eestis.

Ameerika imperialistide plaanidest parunite suurmaaomanduse taastamiseks ei tulnud Eestis, rääkimata Nõukogude Venemaast, midagi välja. Punaarmee ajaloolised võidud purustasid need ameerika imperialistide rahvavaenulikud plaanid. Nõukogude Venemaa, kus mõisnikelt natsionaliseeritud maa jagati õiglaselt maata ja vähese maaga talurahvale, muutus tuletorniks kogu maailma orjastatud talurahvale. Eesti kodanlus, kes, hoolimata ameerika imperialistide keelust, oli sunnitud sõlmima Tartus Nõukogude riigiga rahu, ei julgenud hiljemgi parunite võimu taastada, sest see oleks otsekohe viinud revolutsiooni puhkemisele.

Ameerika Ühendriikide valitsus avaldas aga ka pärast kodusõja lõppu veel korduvalt survet Eestile, et seal paru-

nite suurmaaomandus taastataks. Inglise imperialistid rõhutasid korduvalt, et Eesti valitsus oli parunite vastu neilt mõisate äravõtmisega liiga karm.

Sellise surve tõttu hakkas kodanlik Eesti valitsus parunitele mõisate eest tasu maksma.

1940. aastal kehtestatud nõukogude kord tõmbas aga kriipsu peale nii mõisnikele kui ka ameerika imperialistidele antud võlakirjadele.

Ameerika imperialistid jäid ka pärast esimest maailmasõda suurteks mõisnike sõpradeks. Mitmesugustes maades, kuhu nad oma aplad ja saagiahned pilgud on suunanud, on nad alati toetunud selle maa mõisnikele. Ameerika imperialistid olid need, kes pärast teist maailmasõda saatsid hiina mõisnike valitsusele — oma agentuuri Kuomintangi klikile — 6 miljardi dollari eest sõjamaterjali, selleks et mõisnike võim Hiinas edasi võiks püsida.

Hiina mõisnikud toetasid tingimusteta hiina rahva õelamate vaenlaste — ameerika imperialistide röövellikku sissetungi, nad leppisid sellega sõnakuulelikult, ainult et oma mõisaid päästa. Nad olid valmis ohverdama hiina rahva iseseisvuse, olid nõus sellega, et hiina käsitöö ja noor tööstus ameerika kapitali poolt hävitatakse. Hiina rahva orjastamise ja mõisnike võimu säilitamise poliitika kukkus aga samuti haledasti läbi. Kangelaslikud hiina töölised ja talupojad purustasid ameerika imperialistide agressiooni ning Kuomintangi sõjaväe ja asusid kommunistliku partei juhtimisel uut elu ehitama.

Ka igal pool mujal kaitsevad ameerika imperialistid mõisnike huve, töötava talurahva ekspluateerijate huve. Ameerika imperialistid värbavad mõisnike seast oma teenistusse agente, et nende abil hoida ohjades töörahvast, ekspluateerida rahvahulki, värvata oma armeesse palgasõdureid; õõnestada demokraatia- ja sotsialismileeri.

Töötav talurahvas õpib igal pool kogemuste najal tundma, et ainult kommunistliku partei poliitika, töölisklassi ja töötava talurahva liidu poliitika, toob talurahvale vabanemise mõisnike-ikkest. Talupojad kodanlikel maadel, sõltuvates maades ja asumaades ei lase ennast ameerika imperialistide poolt selleks sõtta tõmmata, et Nõukogude Liidus ja rahvademokraatia maades mõisnike võimu taastada. Ei ole mingit kahtlust, et Ameerika imperialismi mõisnikele toetumise poliitika on määratud kõikjal täielikule nurjumisele.

3. Ameerika-inglise intervendid — Nõukogude-vastase sõja juhtijad ja kohalike kodanlike valitsuste käsutajad Baltimaadel 1918.—1919. aastal

Kogunedes 1919. aasta jaanuaris Pariisi nn. rahukonverentsile, ei seadnud ameerika-inglise ja teised Entente'i imperialistide esindajad endale ülesandeks mitte ainult saagi jagamise võidetud maade arvel, vaid ka Nõukogudevastase sõja organiseerimise, et kukutada nõukogude kord ja haarata endale Venemaa territooriumist asumaid. Ameerika Ühendriikide president Wilson, teiste Entente'i riikide peaministrid ja rohkearvulised delegatsioonid kui oma maade monopolistide truud teenrid käsutasid mitmesuguseid müüdavaid agente, nende hulgas ka kodanlikke eesti natsionaliste.

Eesti kodanlikud natsionalistid püüdsid kõigiti variata oma täielikku sõltuvust ameerika-inglise imperialistidest, samuti oma kuulekust nende käskude täitmisel. Eesti kodanlikud natsionalistid püüdsid valelikult väita, et eesti valgekaartlased pidasid klassisõda iseseisvalt oma kindralstaabi juhtimisel, keda Entente'i valitsused vaid abistasid. Nad ei saanud täielikult eitada sidemete olemasolu Eesti kodanliku valitsuse ja Entente'i riikide vahel, sellepärast püüti seda vahekorda kujutada liiduna.

V. I. Lenin ütleb vene kodanluse kohta juunis 1917: ««Liidus» imperialistidega, see on häbiväärses sõltuvuses neist — selline on kapitalistide ja väikekodanlaste välispoliitika.»[17] See ütlus iseloomustab täiel määral ka eesti kodanlaste «liitu» ameerika-inglise imperialistidega.

Samuti näitas V. I. Lenin, et võrreldes saksa imperialistidega, «Inglise-Ameerika imperialism on muutunud veelgi ülbemaks ja peab end valitsejaks...»[18]. Valgekaartlased, sealhulgas ka eesti kodanlikud natsionalistid, olid lihtsalt mängukannid Ameerika Ühendriikide, Inglise, Prantsuse jt. valitsuste käes.

Ameerika-inglise imperialistide plaan pidada Nõukogudevastast sõda omade vägede abil kukkus haledasti läbi, sest nende sõdurid, kokku puutudes nõukogude inimestega, «nakatusid» revolutsioonilisest meelsusest. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni mõjul tugevnes revolutsiooniline liikumine ka Lääne-Euroopas. Seepärast püüdsid

[17] V. I. Lenin, Teosed, 25. kd. Tallinn, 1954, lk. 69.
[18] В. И. Ленин, Соч., т. 28, стр. 353.

Entente'i imperialistid kasutada võõraid sõjajõude, keda nad finantseerisid. Need armeed tegutsesid Entente'i direktiivide järgi.

Oma salajastes dokumentides tunnistavad eesti kodanlikud natsionalistid, et nad sõltuvad ameerika-inglise käsutajaist, et viimased olid Nõukogude-vastase interventsiooni organiseerijad ja juhtijad. Nii kirjutab kodanliku Eesti välisminister J. Poska 20. veebruaril 1919: «Meie ripume neist (s. o. Entente'ist — *P. V.*) suurel määral.» Mõni päev enne seda märgib ta nn. «sanitaarkordoni» kohta, mille koosseisu ka kodanlik Eesti pidi kuuluma, et selle kutsub ellu ja juhatab rahukonverents — see on tegelikult Ameerika Ühendriigid, Inglismaa, Prantsusmaa ja Itaalia. Kodanlik Eesti pidi olema nn. «sanitaarkordoni» lüli, keda Nõukogude-vastases sõjas imperialistlike riikide poolt pidi juhitama ehk käsutatama.

18. veebruaril märkis Poska, et Pariisis Ameerika Ühendriikide Ida-Euroopa osakonnas kodanliku Eesti «väerinna järele valvavad ameeriklased hoolsasti: seinal suur kaart, kus peal üks kapten iga päev väerinna seisukoha ära tähendab».

20. augustil 1920 teatas Prantsuse peaminister Clemenceau Entente'i Nõukogu koosolekul, et marssal Foch'ile on tehtud ülesandeks Baltimaade kohta operatsioonide plaani koostamine, kusjuures ta peab arvestama ka Poola armee osavõtuga. Operatsioonide üldjuhiks määrati prantsuse kindral, kes oli ühtlasi ka Poola armee komandöriks.

Baltimaadel, nagu mujalgi, olid Nõukogude riigi vastu sõdivad kontrrevolutsioonilised väed allutatud ameerika-inglise imperialistidele. Saksa okupatsiooniväed allusid 11. novembri 1918. aasta kapitulatsiooniakti põhjal Ameerika-Inglise-Prantsuse ülemjuhatusele. Valgekaartlikud ja kodanlik-natsionalistlikud jõugud, nagu mitmesugused palgasõdurite üksusedki, allusid ameerika-inglise interventide ülemjuhatusele üksnes juba selle tõttu, et nad said viimastelt kogu oma varustuse.

Ometi oli ameerika, inglise ja prantsuse imperialistidel kasulik petta nii väikerahvaid kui ka oma rahvast sellega, et sõda peetakse väikerahvaste rahvuslike, mitte aga imperialistlike eesmärkide eest ja nende oma rahvusest sõjaväelaste juhtimisel.

Tegelikult allusid aga kõik Eesti rindeosas tegutsevad Nõukogude-vastased jõugud alates 12. detsembrist 1918. a.

ameerika-inglise imperialistide kõrgeimale kohapealsele esindajale — Inglise sõjalaevastiku ülemale kontradmiral Edwyn Alexander-Sinclair'ile, keda hiljem asendas kontradmiral Walter Henry Cowan (6. I—15. XII 1919), kellel oli seljataga kauaaegne rahvaste verise rõhumise praktika Aafrikas. Cowan oli osa võtnud Sudaani rahva alistamisest Briti võimule ja tegutsenud kümmekond aastat buuride vabadusvõitluse lämmataja feldmarssal Robertsi adjutandina.

Tundes oma täielikku jõuetust, anus eesti kodanlus ka omalt poolt ameerika-inglise imperialistide ülemjuhatust. Eesti kodanlik Maapäev palus 27. detsembril 1918. a. Briti valitsust, et see oma vägedel laseks Eesti okupeerida, «allutades nende kõrgema komando alla kõik mitmesugused seni kogutud sõjalised jõud». K. Päts märgib, et mitte ainult tema üksi ei palunud Entente'i ülemjuhatust, vaid et «just sotsiaaldemokraatide rühma poolt avaldati väga ja väga soovi, et meie peaksime inglise admirali poole pöörduma ja inglise admirali paluma Inglise valitsuse poole pöörduda, et viimane meile ülemaks väejuhatajaks mõne inglise kindrali saadaks».

Olgu märgitud, et 1918. aasta lõpukuudel ei allunud Eestis tegutsevate kontrrevolutsiooniliste jõukude enamus isegi mitte vormiliselt kodanliku Eesti sõjavägede ülemjuhatusele. Niisuguseks väeks oli kõigepealt Saksa okupatsioonivägede mõnekümnetuhandeline armee, kes allus otseselt Ameerika-Inglise ülemjuhatusele. Ka valgekaartlik Põhja-armee allus Saksa okupatsioonivägedele, jäi siis ilma peremeheta ja hakkas detsembris 1918 lepingu alusel vormiliselt alluma kodanliku Eesti ülemjuhatusele kuni Judenitši kohalejõudmiseni.

Mis puutub soome palgasõdurite armeesse, siis ei allunud see kodanliku Eesti ülemjuhatusele, vaid kõik Lõuna-Eesti rindel tegutsevad kontrrevolutsioonilised jõugud, nende hulgas ka soome palgasõdurid, allutati soome kindralmajor Wetzerile. Alles märtsis 1919 allutati soome väed vormiliselt ja sedagi vaid operatiivsel alal kodanliku Eesti sõjavägede ülemjuhatusele, kuid sel ajal hakkasid soome palgasõdurid, kellel sõjasaagi röövimise võimalused vähenesid, juba Soome tagasi minema.

Ameerika imperialistid ei leppinud sellega, et ainult inglise intervendid Baltimail kohalikke kontrrevolutsioonilisi vägesid käsutavad ja seal peremehetsevad. Seepärast püüd-

sid nad inglasi kõrvaldada. 10. veebruaril 1919. a., s. o. kaks päeva pärast seda, kui president W. Wilson oli Pariisi rahukonverentsil teinud ametliku ettepaneku Venemaa territooriumide haaramiseks Ameerika Ühendriikide asumaadeks Rahvasteliidu mandaatmaa nimetuse all, tegi riigisekretär (välisminister) Robert Lansing presidendile ettepaneku saata Balti provintsidesse ja Leedusse Ameerika Ühendriikide missioon. Ühtlasi teatas Lansing presidendile: «Juhul, kui Teie vastus on jaatav, on vaja selleks otstarbeks määrata Teie fondist 15 000 dollarit vastavate kulude katteks.»

Kodanlike natsionalistide esindajad Pariisis kaebasid pidevalt selle üle, et nende sealviibimise ajal ei leidnud ei Ameerika Ühendriikide ega ka Inglise esindajad aega, et neid kordki vastu võtta kodanliku «Eesti iseseisvuse» küsimuses.

Kui küsimus puutus aga Nõukogude-vastase sõja organiseerimisesse, siis leidsid Ameerika Ühendriikide esindajad selleks alati aega. Kaks päeva pärast seda, kui tehti ettepanek saata Baltimaadele sõjaline missioon, teatatakse juba Wilsoni peastaabist ehk nn. rahuläbirääkimiste komisjonist, et «12. märtsil kiitsid komisjoni liikmed heaks missiooni lähetamise Eestisse, Lätisse ja Leedusse, kolonelleitnant Warwick Greene'i juhtimisel».

Miks alustasid ameerika ja inglise imperialistid agressiivset Nõukogude-vastast sõda, miks tõmbasid nad sellesse kaasa Baltimaad, saates sinna oma missioone kohalikke valgeid vägesid käsutama?

Ameerika Ühendriikide valitsuse esindaja Baltimaadel kirjutas, et Ameerika Ühendriikide ja nende satelliitide ülesandeks ei ole mitte ainult «säilitada neis territooriumides (Baltimaadel) sanitaarkordonit bolševismi vastu», vaid «alustada aktiivset ja agressiivset sõjakäiku bolševismi lüüasaamiseks». Üheks tähtsamaks sõjalise interventsiooni baasiks pidas Greene Baltimaid, sest need on «sõjaliseks ja kaubanduslikuks võtmeks Venemaale». 1919. aasta juulis haliseb ta, et «vahepeal möödub suvi ja sellega ühtlasi võimalus lõplikult puhastada Balti provintsid bolševismist, vallutada Petrograd, organiseerida agressiivset liikumist bolševismi vastu», ning nõuab, et «bolševike vastu rangelt vaenulik poliitika tarvitusele võetaks». Greene'i arvates «tuleb sisse seada tõhus kontroll kohalike vägede üle». 30. juunil nõudis ta, et ameerika ja inglise bloki valitsused

teostaksid «rangelt vaenulikku poliitikat bolševike vastu, kohustudes toetama ja juhtima antibolševistlikke vägesid, kes tegutsevad Balti provintsides, Leedus ja Petrogradi rindel, niihästi neid vägesid, kes juba eksisteerivad, kui ka neid, keda veel organiseeritakse». Edasi tegi Ameerika Ühendriikide poolt määratud Baltimaade käsutaja ettepaneku, «et Eestis ja Petrogradi frondil sõjalised kohustused ja vastutuse» võtab endale Entente'i sõjaline missioon kindral Gough'i juhatusel, kuna Lätis ja Leedus pannakse interventsioonisõja juhtimine ja vastutus Ameerika Ühendriikide sõjalisele missioonile.

Ameerika Ühendriikide Balti provintside sõjalise missiooni ülesannete kohta teeb Greene oma valitsusele ettepaneku, et «selle jurisdiktsiooni (kohtumõistmise, käsutamise) alla kuuluvad Soome, Petrograd, Eesti, Läti ja Leedu ja teised Lääne-Vene mittebolševistlikud piirkonnad».

Leedu kodanliku armee kohta märkis Ameerika Ühendriikide missiooni ülema asetäitja kolonelleitnant Dawley 15. mail 1919, et Entente'i ülesandeks on Leedu «armee täielik juhtimine, järelevalve ja organiseerimine», sellepärast peab Leedu juhtijaks olema ainult ameeriklane. 22. aprillil 1919 nõudis Greene, et «Entente'il tuleb garanteerida (Läti armee) juhtimine ja instrueerimine... vastava organisatsiooni — kas Briti või Ameerika missiooni poolt». Kohati väljendub Greene päris avalikult, et «kui juhtum õigustas, me ei kõhelnud talitamast jõuliselt — eestlaste, lätlaste, leedulaste, balti sakslaste või sakslaste suhtes samuti».

Greene teeb ettepaneku oma valitsusele saata ameerika ohvitsere Riiga ja Petrogradi, kui viimane vallutatakse. Veidi varem teatas ta, et Entente'i sõjalise missiooni ülem kindral Gough ja tema abiline kolonel Dawley viibivad Petrogradi rindel ja neil on frondiolukorrast kõige parem ülevaade.

Sellega, et ameerika intervendid nõudsid endale kõigi kontrrevolutsiooniliste jõudude juhtimist ja käsutamist, olid truualamlikult nõus ka eesti kodanlikud natsionalistid. 3. mail, aruandes Eesti kohta, märkis Greene järgmist: «Päts paneb ette kohe saada liitlastelt ameeriklasest kindralkuberner, umbes selliste volitustega, nagu Briti kindralkuberneril on Egiptuses. Tal peaks olema toetuseks umbes 5000-meheline liitlaste sõjavägi või mõni sõjalaev.»

Eesti kodanluse esindaja K. Päts oli järelikult nõus sellega, et Eestimaa kohta kohaldataks Egiptuses kehtiv kord. Sel ajal, s. o. enne 1922. aastat, ei olnud Egiptus isegi juriidiliselt iseseisev riik, vaid Briti asumaa protektoraadi nime all. Inglise kindralkuberner (ülemkomissar) oli Egiptuse tegelik valitseja, rahvaesindus ei funktsioneerinud. Inglise väed peremehetsesid Egiptuses, kaasa arvatud selle pealinn; Egiptuse rahvusliku liikumise juhid heideti vanglasse, töörahvast suruti veriselt maha. Sellist olukorda taotlesid kodanlikud natsionalistid ka Eestile.

K. Päts tegi isegi avalikult ettepaneku Eesti valgete vägede viimiseks ameerika ja inglise imperialistide ametliku ülemjuhatuse alla, öeldes 17. juunil 1919 Asutavas Kogus, et soovitav oleks, kui «nüüd ühise enamlastevastase Eesti-Läti-Leedu väerinna ülemjuhatajaks liitriikide nõusolekul mõni erapooletu kõrgem ohvitser oleks määratud, kelle käsu alla iga eelnimetatud riigi väed jääksid».

Peale esialgselt Ameerika Ühendriikide poolt Balti provintsidesse määratud missiooni liikmete saadeti Baltimaadele hiljem veel täiendavaid käsutajaid. Eestis tegutses klassisõja algusest peale kuni juulini 1919 kodanliku Eesti armee skautspataljoni ülemana Ameerika kodanik, Eestimaa mõisapidaja kapten Reissar. Märtsis jõudis Eestisse kapten Kranz, kes kohe läks Nõukogude-vastast fronti inspekteerima. 10. märtsil jõudis ta sealt Tallinna tagasi ja järgmisel päeval avaldas üks kodanlik leht järgmise teate: «Usutluskäik Ameerika kapten Kranzi juures.

«Te soovite teateid minu isiku kohta?» alustas kapten Kranz ajalehe kirjasaatja sellekohase pärimise peale. «Olen pärit Kaliforniast. Mul on seal suured istandused. Olen paari panga direktor ja Kalifornia aiavilja ühingu esimees. Nüüd olen Ameerika poolt rahukongressi liige. Minu reisi sihi ja volituse üle võin ma ainult piiratult rääkida, kuid see, mis ma räägin, seletab Teile ka küllalt. Võin Teile kinnitada, et mul toitlus- kui ka sõjaväelistes asjades Ameerika ning teiste liitriikide poolt laiapiirilised volitused on . . . olen ka Hooveri usaldusmees . . .» On küllalt iseloomustav, et Ameerika Ühendriike esindab Eestis suurte istanduste omanik, paari panga direktor ja aktsiaseltsi esimees.

Oma laiapiirilistest volitustest kapten Kranz vaikis. Võib aga arvata, et meest, kes varem käsutas 4800 suurtükki, ei koormatud just kitsapiirilise sõjalise ülesandega.

On iseloomulik, et kõik ameeriklased, kaasa arvatud ka kapten Kranz, olid Eestimaa mõisapidaja ameerika kapten Reissari juures korteris. Vanasõna ütleb, et sõprade järgi otsustatakse inimese üle.

Ameerika Ühendriikide sõjaline missioon tegutses Baltimaadel veel detsembris 1919, et juhtida Nõukogude-vastast sõjategevust. Ameerika Ühendriikide riigisekretär teeb veel 3. detsembril 1919 oma Baltimaadel asuvale sõjalisele missioonile, kelle eesotsas on kindral Cheney, ülesandeks tegutsemist jätkata.

1919. a. suvel, pärast interventide esimese pealetungi nurjumist Petrogradile, haaras sõjatüdimus Eestis isegi laiu väikekodanlikke masse ja kodanliku armee sõdureid. Uue rünnaku organiseerimiseks Petrogradi vastu tuli Entente'i imperialistlikel riikidel oma vahelesegamist, eriti sõjalist juhtimist, tugevdada ja püüda Soomet avalikult Nõukogude-vastasesse sõtta tõmmata.

Sellistel kaalutlustel otsustas Entente'i Kõrgem Nõukogu 14. mail 1919. a. saata Baltimaadele oma sõjalise missiooni.

Sobivamaks kandidaadiks sõjalise missiooni ülema kohale arvasid ameerika-inglise-prantsuse imperialistid olevat kindralleitnant (hiljem kindral) Hubert (de la Poer) Gough'i. See oli briti kolonisaatoritele omast väikerahvaste vabadusvõitluse halastamatut mahasurumist tundma õppinud Buuri sõjas. Kindralil olid seega imperialistide arvates kõik eeldused vabadustarmastava nõukogude rahva edukaks mahasurumiseks. On muidugi selge, et sellist suurekaliibrilist sõjameest, kes esimeses maailmasõjas käsutas Euroopas ühte kolmandikku Briti sõjaväest, ei saatnud ameerika-inglise imperialistid Baltimaadele sõjakunsti õppima tsaariaegse alampolkovnik Laidoneri juurde. Mitte informatsiooniks ei saadetud Gough Baltimaadele, vaid sealseid sõjajõudude ülemaid käsutama. H. Gough oli tihedalt seotud inglise monopolidega, olles Siemens Brosi, Caxton Electric Development'i ja teiste kompaniide direktoriks.

4. juunil 1919 teatab Briti impeeriumi kindralstaabi ülem Henry Wilson kindralleitnant sir H. de la P. Gough'ile, et see on nimetatud sõjalise missiooni ülemaks Soomes ja Baltikumis. Missiooni koosseisus oli ette nähtud 42 ohvitseri. Samas kirjas kõneldakse Ameerika Ühendriikide, Prantsusmaa ja Itaalia kokkuleppest, mille järgi liitlaste

sõjalise poliitika elluviimine Baltikumis toimub Briti kindrali juhatuse all. Gough'i ülesandeks on «nõu anda» Eesti ja teiste maade ajutistele valitsustele ning muudele de facto võimudele kõigis Nõukogude-vastase sõja pidamise küsimustes.

Sama Henry Wilson märgib Entente'i survepoliitika kohta, et «muide, selline abi hoiab Eesti sõjaväe (kelle soovist mitte jätkata võitlust on kindlaid teateid) frondil».

Ameerika Ühendriikide Ida-Euroopa osakonna juhataja asetäitja Pariisi rahukonverentsil S. Morrison märkis Gough'i kohta: «Briti sõjaline missioon tema komando all omas liitlastevahelise volituse organiseerida Läti, Eesti ja Leedu armee.» Teisal tähendas ta, et «Gough oli volitatud formeerima kohalikke jõudusid kaitseks ja korra alalhoiuks». Wilsoni poolt Gough'ile antud eespoolmainitud instruktsioon dešifreerib sõna «kaitse» Petrogradi peale-tungi operatsiooniks.

Valmistades ette Petrogradi vallutamist, saadab Gough kui kõigi Entente'i missioonide ülem 4. augustil 1919 kirja Judenitšile, milles ta märgib, et «armee, mis on teie komando all, omab kõik võimalused Petrogradi vallutamiseks». Edasi juhib Gough tähelepanu sellele, et Nõukogude-vastastes vägedes tuleb kõik omavahelised tülid lõpetada, et kõik oleksid innustatud «ühest soovist — vallutada Petrograd». Selleks lubab Gough anda sõjamaterjali, selle hulgas tanke, mille tõttu «Teie omate täieliku võimaluse Petrogradi vallutamiseks».

Saksa okupatsioonivägede palgasõdurite üksuse «rauddiviis» komandör märgib, et Entente'i sõjalise missiooni ülemad Gough ja Burt olid need, kes andsid välja käskkirju von der Goltzi armee ülemjuhatusele.

Saksa palgasõdurite armee komandör Goltz ise kirjutab: «Minu päevaraamat 11. juulist: «Gough otsustab siin kõige ja kõigi üle, kes seda endale meeldida lasevad, ja seda teevad kõik peale minu. Ja nüüd on ta otsustanud: landesveer võib püsida, kui ta juhiks saab inglane, härra Alexander. Ja seda nimelt homme».»

10. juunil saadab Gough Goltzile kirja, kus ta viimasele ette kirjutab: «Käsin Teid ... Teen Teid isiklikult vastutavaks nende käskude viivitamatu täitmise eest.»

Entente'i imperialistide delegatsioonide juhatajate koosolekul 18. septembril 1919 Pariisis kinnitab Gough, et von der Goltzi armee kuulab ta sõna.

Oktoobris 1919 tungisid avantüristlikud Bermondt-Goltzi väed Riiga, et seal Läti kodanlikku valitsust kukutada ja oma võimu kehtima panna. Isegi pärast seda teatas Inglise välisministeeriumi esindaja Ramar Greenwood alamkojas, et «Bermondti väed on praegu liitlastevahelise sõjasaatkonna käsutada».

Et Entente'i sõjaline missioon polnud Baltikumi saadetud vaatlejaks, et Entente avaldas nii otseselt kui ka oma sõjalise missiooni kaudu survet, seda tõendab sõjalise missiooni juhi kindral Gough'i hilisem avalik kiri, kus ta muuseas teatab: «Hoolimata eitamisest mitmete valitsusliikmete poolt ei ole mingit kahtlust, et liitlased avaldasid survet Balti riikidele üldiselt ja eestlaste peale eriliselt, kihutades neid jätkama sõda bolševike vastu.» Edasi jätkab Gough, et Entente on «neile tungivalt survet avaldanud sõja jätkamiseks».

Tavaliselt andsid Gough ja teised ameerika-inglise interventide ninamehed oma käsud suulises vormis vastavatele Baltimaade kodanlikele valitsustele, kes need oma nimel ellu viisid. Sel viisil oli rahva ees imperialistide juhtiva osa varjamine kindlustatud.

1919. a. juulikuu esimesel poolel võtsid ameerika-inglise intervendid Riias isegi ametlikult valitsusvõimu enda kätte.

3. juulil avaldas Entente'i riikide esindaja Tallents, et «kindral Gough'i käsul läheb Riia kodanlik valitsus, tema, Tallentsi, sõjaväeline valitsus aga ameerika obersti Dawley kätte... Oberst Tallentsi staapi saadetakse lähemal ajal 40 inglise ohvitseri, kes asuvad tegevusele mitmesugustes kodanlikes valitsusasutustes. Uue kuberneri staap asus 3. juulil rüütelkonna hoonesse».

On andmeid, et samal ajal töötas Liibavis politseimeistrina üks ameeriklane.

Ameerika ja inglise intervendid ei suutnud enam varjata, et nad Lätis isegi ametlikult valitsusvõimu enda kätte võtsid. Ameerika Ühendriikide sõjalise missiooni ülem Balti provintsides kolonelleitnant W. Greene teatab 9. juulil 1919 oma ülemustele: «Minu äraolekul on missiooni eest vastutav kolonelleitnant Dawley, ja nagu ma mõistan, on ta praegu kindral Gough'i nõudel Riia sõjaline kuberner.» 29. juulil ta teatab, et Gough'il oli õigus panna komandöri õigused Riias ameeriklasele.

Londonis teatas 15. juulil Reuteri agentuur: «Sellekohase

küsimuse peale alamkojas vastas Churchill, et Soomes ja Läänemeremaadel oleva Briti sõjasaatkonna juhataja kindral Gough'i staabi ohvitser on ajutiselt Riia sõjakuberneriks nimetatud. Ta töötab käsikäes Läti kodanliku kuberneriga ja on Läänemeremaade Briti peaasemikuga ühenduses.»

Entente'i Kõrgema Nõukogu 10. oktoobri 1919. a. otsusega nimetati uue Ameerika-Inglise-Prantsuse sõjalise missiooni ülemaks prantsuse kindral Niessel, kes Baltimaadel pidi rangelt teostama Nõukogude-vastast agressiooni ja juhtima siin sõjalisi operatsioone Loode-Venemaa vastu.

Entente'i Nõukogu 28. oktoobri istungil, kus arutati kindral Niesseli missioonile antavaid instruktsioone, ütles Itaalia esindaja, et Niesseli komisjonil on rohkem õigusi kui Baltimaade valitsustel. Inglise esindaja ütles, et komisjoni esimees toimib edaspidi Entente'i esindajana vallutatavas Petrogradis.

Teadmine, et kodanlik Eesti valitsus oli klassisõja ajal ameerika-inglise interventide ja nende sõjaliste missioonide hüpiknukuks, levis nii laialdaselt, et eesti kodanluse esindajad välismaal pidid järjest uusi valesid välja mõtlema selleks, et aidata «sellega eneste riigilt tagurluse varju ära heita, kuna praegu tööliste ajakirjandus Eesti vabariigi valitsuse enamuse kui purutagurluse peale vaatab, kes suurriikide imperialistide näpunäidete järgi talitab».

Ometi ei läinud eesti kodanlusel korda eesrindlike tööliste eest seda tõsiasja varjata, et ameerika-inglise intervendid, keda eesti kodanlased nimetasid «külalisteks», muutusid Baltimaade piiramatuiks peremeesteks.

Praegu sammuvad ameerika imperialistid oma eelkäijate jälgedes, tõmmates veelgi tugevamini oma võrku teisi riike. NLKP XIX kongressil ütles seltsimees G. Malenkov: «Peamine agressiivne riik — Ameerika Ühendriigid — kihutab intensiivselt sõjale teisi kapitalistlikke maid, eeskätt Põhja-Atlandi blokki kuuluvaid, samuti teises maailmasõjas võidetud maid — Lääne-Saksamaad, Itaaliat, Jaapanit. Ameerika ninamehed määravad kindlaks kõigi blokist osavõtjate eest sõja eesmärke, selle marsruuti, jõudusid, mis peavad sellest osa võtma, ja otsustavad teisi sõja ettevalmistamise küsimusi, dikteerides oma tahet.»[19]

[19] G. Malenkov, Aruandekõne ÜK(b)P Keskkomitee tööst partei XIX kongressile, lk. 19.

Samal ajal aga tugevneb järjest enam maailma rahvaste rahu, demokraatia ja sotsialismi leer, mis võitleb imperialistide kuritegude vastu, uue sõja vallapäästmise vastu.

4. Ameerika-inglise imperialistid massiliste veretööde organiseerijatena ja õhutajatena Eestis 1918.—1919. aastal

Nagu märkis partei XIX kongressil seltsimees G. Malenkov, et «... ameerika imperialistid, valmistudes uueks sõjaks, seavad sisse metsiku fašistliku režiimi mitte ainult Ameerika Ühendriikides, vaid ka teistes maades, eeskätt seal, kus rahu ja demokraatia jõud on eriti suured, nagu näiteks Prantsusmaal, Itaalias ja Jaapanis. Nende maade valitsevad ringkonnad, täites Ameerika sõjaväelise kildkonna poolt dikteeritud häbiväärset missiooni, on hakanud sõda pidama oma rahvaste vastu. Sealjuures täidavad väljapoole Ameerika Ühendriikide piire paigutatud Ameerika relvastatud jõud karistussalkade, sandarmivägede osa.

Ameerika imperialism esineb nüüd juba mitte üksnes agressorina, vaid ka maailma sandarmina, kes püüab lämmatada vabadust kõikjal, kus vähegi võimalik, ja juurutada fašismi.

Selle maailma sandarmi vastu tõuseb juba praegu tema surve all olevate rahvaste viha ja vastupanu laine.»[20]

Ameerika Ühendriikides ja neile alluvates maades kiusatakse taga rahupooldajaid, vangistatakse kommuniste ning teisi eesrindlikke inimesi, kes võitlevad töörahva huvide eest, ja lastakse fašistlikel lurjustel progressiivseid inimesi karistamatult taga kiusata ning tappa.

Kaasaja ameerika imperialistid on muutunud metsikumateks kui nende esiisad Ameerikas, kes massiliselt indiaanlasi hävitasid, neegreid orjastasid ja oma asumaades olevaid rahvaid füüsiliselt välja suretasid. Nii näiteks oli 18. sajandi lõpul Havai saarel elavast 300 000—400 000 havailasest 1866. aastal järele jäänud ainult 57 000, 1940. aastaks aga ainult 14 000 havailast. Filipiini saartel põletasid ameerika kolonisaatorid külade kaupa kohalike elanike maju, hävitasid vabadustarmastavat rahvast. Nad surusid veriselt maha Kuuba, Puerto-Rico ja Panama rah-

[20] G. Malenkov, Aruandekõne ÜK(b)P Keskkomitee tööst partei XIX kongressile, lk. 23.

vaste vabadusvõitlused ning saatsid oma karistussalgad Peipingisse bokserite ülestõusu lämmatama.

V. I. Lenin, paljastades ameerika imperialistide metsikusi, näitas, et ameerika kodanlus püüdis «teha kõike võimalikku ja võimatut neegrite kõige häbitumaks ja alatumaks rõhumiseks» [21].

Esimese maailmasõja aegse olukorra iseloomustamiseks toob V. I. Lenin järgmise fakti Ameerika Ühendriikide kohta: «Sellel maal laseb šovinistide jõuk tänaval inimesi maha ainsa rahule üleskutsuva sõna eest. Üks vaimulik, kes pole kunagi olnud revolutsionäär, tassiti tänavale ja peksti veriseks ainult selle eest, et ta jutlustas rahu.» [22] Kui see õnnetu, kes sai umbes 2000 lööki, läks president Wilsoni juurde kaebama, anti ta veel kohtu alla.

Eriti metsikuks muutusid ameerika miljonäride agendid pärast nõukogude korra kehtestamist Venemaal. V. I. Lenin näitas, et «... täiesti pea kaotanud ameerika kodanlus vangistab tuhandeid ja tuhandeid inimesi, kahtlustades neid bolševismis, ja loob paanika-õhkkonna, levitades kõikjal teateid bolševistlikest vandenõudest» [23].

Ameerika-inglise imperialistid organiseerisid noore Nõukogude riigi vastu 1918. aastast alates sõjalise interventsiooni, saates Nõukogudemaale oma sõjaväed, ja käsutasid ning varustasid kõiki kontrrevolutsioonilisi jõuke. Kõigile neile vägedele anti käsk nõukogude inimesi füüsiliselt hävitada.

V. I. Lenin, iseloomustades seda perioodi, ütleb: «Just nüüd avasid ameerika miljardärid, need kaasaegsed orjapidajad, eriti traagilise lehekülje verise imperialismi verises ajaloos ...» [24].

Valget terrorit asusid ameerika-inglise intervendid teostama erilise jõhkrusega nende poolt organiseeritud kolme Nõukogude-vastase sõjakäigu ajal. Ameerika-inglise imperialistid seadsid oma eesmärgiks nõukogude korra kukutamise, et takistada võitlust rahu eest, jalule seada mõisnike ja kapitalistide võim ja muuta Venemaa rahvad oma koloniaalorjadeks, hakata Venemaad rahvuslikult rõhuma. Ameerika-inglise imperialistidel ja nende käsilastel — kodanlikel natsionalistidel — oli selge, et neid rahvavaenu-

[21] V. I. Lenin, Teosed, 22. kd. Tallinn, 1953, lk. 12—13.
[22] В. И. Ленин, Соч., т. 28, стр. 337.
[23] V. I. Lenin, Valitud teosed, II kd. Tallinn, 1946, lk. 517.
[24] В. И. Ленин, Соч., т. 28, стр. 44.

likke ülesandeid ei saa nad muidu teostada, kui nad ei asu läbi viima metsikut valget terrorit, hukates ja isoleerides vangilaagritesse töörahva parimaid poegi ja tütreid, kes ei taha leppida orjastamisega.

Eesti kodanlikud natsionalistid, tutvunud ameerika ja teiste imperialistide verise terroriga, õpivad seda juba Oktoobrirevolutsiooni eel hindama kui ainukest kodanliku korra päästmise vahendit. Kodanlikest natsionalistidest ohvitserid tsaariarmees ja politseis, kodanliku Vene Ajutise Valitsuse asutustes teenisid endale ülalpidamist töörahva revolutsioonilise liikumise mahasurumisega.

Pärast Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni paneb eesti kodanlus veelgi rohkem oma lootused valgele terrorile. Eesti kodanlus nägi, et nõukogude korra purustamiseks tuleb tappa kõik aktiivsed töölised, kes seisavad nõukogude korra kaitsel. Nõukogude korda aga kaitsesid mitte ainult Nõukogude Armee sõdurid, vaid samuti ka Nõukogude tagala ning ameerika-inglise interventide ja nende käsilaste sõjavägede tagalas elav töörahvas. Nõukogudevastase sõja vastu astusid Eestis välja Tallinna töölised 1918. a. 17. detsembri demonstratsioonil, loosungi all «Välja inglise intervendid!», Saaremaa töörahvas 1919. a. veebruari ülestõusu ajal, Tartu tagavarapataljoni sõdurid juulis 1919. a., Eestimaa Ametiühingute I kongressi delegaadid augustis 1919 jne. Eesti töörahvas teadis, et Nõukogude riigi ja tema huvid on lahutamatud, et võidelda Nõukogude riigi eest tähendab võidelda ühtlasi ka eesti töörahva parema tuleviku eest. Sellepärast ei hävitanud ameerika-inglise intervendid ja nende käsilased mitte ainult Nõukogude Armee võitlejaid, vaid ka eesti töörahvast oma tagalas. Agressoritel oli vaja füüsiliselt hävitada kõige aktiivsemad töörahva huvide eest võitlejad, oli vaja kohutava terroriga ära hirmutada mahajäänumaid töörahva poegi ja tütreid. Mida vähem edu oli interventidel oma maailmavallutamise plaanide teostamisel, seda metsikumaks ja verisemaks muutus nende poolt teostatav valge terror.

Ameerika-Inglise Nõukogude-vastane sõjaline interventsioon Baltimaades algas 22. novembril 1918. aastal sõjalise tegevusega Narva all. Ameerika-inglise imperialistid, kes oma maailmavallutamise plaane tahavad teostada võõraste kätega, andsid 11. novembril 1918 neile kapituleerunud Saksa armeele käsu Baltimaade okupeerimise jätkami-

seks, Nõukogude-vastase sõja pidamiseks. Kui Saksa okupatsiooni ajal Venemaa pinnale evakueerunud eesti töölised — eesti kommunistlike kütipolkude sõjamehed — taht-sid 22. novembril 1918. a., pärast Saksamaa kapituleerumist Eestisse tagasi tulla, võtsid Saksa okupatsiooniväed Narva all neid Ameerika-Inglise imperialistlike valitsuste käsul tulega vastu.

Ainult Ameerika-Inglise imperialistlike valitsuste poolt alustatud sõjalise vahelesegamise tõttu jäid Baltimaade rahvad kodanliku ikke alla. Juba 28. novembril 1918. aastal Narva all peetud teises lahingus said Ameerika-Inglise-Prantsuse ülemjuhatuse käsutuses olevad Saksa okupatsioonivägede palgasõdurid esmakordselt oma uute peremeeste meeleheaks metsikustega hiilata — Punaarmee positsioone tulistati mürkgaasipommidega ja kõik Viljandi polgu eesti punaarmeelased, kes olid jäänud haavatutena lahinguväljale, tapeti täägipistetega. Saksa palgasõduritega käsikäes tegutsesid eesti kodanlikud natsionalistid. Selles lahingus, mida eesti kodanlikud natsionalistid loevad klassisõja alguseks, rikuti kõige elementaarsemaid rahvusvahelise õiguse sätteid sõjapidamise viiside kohta.

12. detsembril 1918 jõuab Eesti vetesse Inglise sõjalaevastik. See toob oma käsilastele — eesti kodanlikele natsionalistidele, valgekaartlastele ja balti parunitele moodsat relvastust, laskemoona ja varustust. Inglise imperialistid lubasid Tallinnas oma ristlejate kahuritulega iga võimaliku tööliste ülestõusu maha suruda. Koloniaalrahvaste kogenud julmad ikestajad õpetavad eesti kodanlikele natsionalistidele, et tsaariajast pärit meetodid töörahva terroriseerimiseks on käesolevates tingimustes täiesti ebaküllaldased.

Missuguste meetoditega kodanlikus Eesti sõjaväes pärast Inglise sõjalaevastiku kohalejõudmist «korda» alal hoiti, seda iseloomustab kodanliku Eesti armee 4. polgu ülema ettekanne 15. detsembrist 1918: «Eskadroni ülemal oli piitsa abil võimalik sundida mehi kuulipildujat kaasa võtma.»

Tallinna töölised korraldasid 17. detsembril 1918. aastal rahuliku demonstratsiooni, loosungi all «Välja inglise intervendid!». Inglise interventide kaitsel ja õhutusel tapsid ning vigastasid eesti kodanlikud natsionalistid tagalas «iseseisvalt» rahulikke demonstrante — eesti töölisi. Kaks töölist tapeti, mitut haavati.

19. detsembril püüdsid eesti kodanlikud natsionalistid Tartus üle minna töörahva massilisemale tapmisele, et sellega ühtlasi ära teenida oma peremeeste — vilunud töörahvaveristajate, inglise interventide poolehoidu. Tartus selgus, et kõige kindlamaiks terrori läbiviimise teostajaiks lugesid ameerika-inglise imperialistid ja eesti kodanlikud natsionalistid balti paruneid.

Nimelt puhkes 19. detsembril 1918. a., kui vabastava Punaarmee üksused olid jõudnud Tartu alla, Tartus töörahva ja kodanliku Eesti väeosades sõdurite ülestõus. Kui kaitseliitlased ei julgenud töörahvaga võitlusse asuda, siis ei leidnud eesti kodanlased ülestõusu mahasurumiseks enam teist väeosa kui parunite heimatschutzi (kodukaitse) üksus.

Parunid, kellele ameerika-inglise imperialistide kohapealne agentuur oli ülesandeks teinud kõik ülestõusnud töölised ja sõdurid maha tappa, linna tähtsamad rajoonid tule alla võtta, ei suutnud sel korral seda tapatalgut läbi viia. Parunite üksus järgnes kodanlikest eesti natsionalistidest koosnevatele jõukudele ja pistis linnast plehku.

Umbes samal ajal «rahustasid» balti parunite üksused Riias Inglise sõjalaeva abil kodanliku Läti armee ülestõusnuid.

Balti parunid olid sellepärast kõige eelistatumad terrori läbiviijad, et nad ameerika imperialistide sõnade järgi olid sel alal Baltimaade kõige kogenum klass, kes 1905.—1907. a. revolutsiooni ajal väljakohtute ja lintšimismeetodi järgi oli tapnud sadu proletaarlasi ja talupoegi.

Ameerika-inglise interventide kuulekas teener — Eesti kodanlik valitsus — kehtestas sõjaseisukorra ja pani maksma menševike ninamehe Rei poolt koostatud eeskirjad, mis ähvardasid igaühte surmanuhtlusega karistada, kes «kuidagiviisi» kodanliku riigi vastu töötavad.

Eesti kodanlased olid seni julgenud ja suutnud tappa vaid töörahva üksikuid esindajaid. Ameerika-inglise intervendid kui vilunud väikerahvaste rõhujad õpetasid eesti kodanlastele, et ilma massiliste, valitsuse poolt organiseerimata mõrvadeta ei ole võimalik eesti rahvast imperialistide koloniaalorjaks muuta. Inglise intervendid, kes varem Eestisse jõudsid, andsid eesti kodanlusele esimese õppetunni.

Trotskist Raskolnikovi äraandliku käitumise tõttu läks

Inglise sõjalaevastikul Tallinna all 26. ja 27. detsembril 1918 korda sealsed nõukogude meremehed-madrused vangistada. Inglise intervendid andsid miinilaevade «Spartak» ja «Avtroil» vangilangenud madrused oma vanale agendile, Liverpooli laevaäri peremehele, eesti kodanlikule natsionalistile Pitkale tapmiseks üle. Samal ajal andsid inglise imperialistid oma agendile Pitkale kui kodanliku Eesti sõjalaevastiku juhatajale üle kaks sõjalaeva, et see oma meestega abistaks Soome lahes Inglise sõjalaevastikul Nõukogude-vastases sõjas hävitada nõukogude inimesi. Truult oma peremeeste — inglise imperialistide käsku täites laskis endine saksa okupantide bürgervehri juhataja Pitka Naissaarel ainuüksi 3. ja 5. veebruaril 1919. aastal 36 revolutsioonilist madrust metsikult ära tappa. Need madrused, kelle seas oli mitu eestlast, tapeti kahe päeva jooksul tagantjärele ametlikult vormistatud surmaotsuse kohaselt. Naissaare mõrva puhul kasutasid inglise intervendid võtet, mida fašistlikud agressorid Eestis hiljem 1941. a. suvel laialdaselt praktiseerisid — nad kasutasid oma ohvrite tapmiseks natsionaliste kui oma palgalisi timukaid. Ülejäänud nõukogude madrused määrati samuti surmale. Nad tapeti ilma ametliku kohtuotsuseta, näljutati Naissaarel ja Pääsküla vangilaagrites surnuks või, paigutatuna nakkushaigetega ühte ruumi, surid haigustesse. Samades vangilaagrites piinati surnuks sadu eesti revolutsioonilisi töölisi ja Nõukogude Armee vangilangenud võitlejaid.

Isegi ühest kodanliku valitsuse komisjoni aruandest selgub, et Pääsküla vangilaagris peeti kinni 2834 vangi, kellest suur osa olid plekilises tüüfuses, skorbuudis ja muudes haigustes, kuna Rahumäe vangilaagris oli 300 vangi, sellest «suurem osa eestlasi, kes poliitilistel põhjustel kinni istuvad». Naissaare vangilaagri kohta märgib aruanne, et sinna on jäänud järele veel 398 vangi, kes elavad «onnides, mis võimatutel tervishoidlikkudel tingimustel ehitatud», et vangid on «pool aastat ilma saunata», ja «valitseb ihupesu puudus kõigis laagrites». Olukord vangilaagrites, eriti aga Naissaarel, kus peeti kinni inglise interventide poolt Eesti kodanlikule valitsusele üle antud sõjavange, oli nii kohutav, et seda täiesti eitada ei saanud kodanliku valitsuse komisjonid ega sõnavõtjad kodanlikus Asutavas Kogus. Üks sõnavõtja, märkides, et Naissaarel olevat «Ameerika ja Inglise komisjonid käinud», ütleb, et

need olevat sealset olukorda vaadelnud väga külmaverelíselt. Naissaare vangilaagris olevat pooled vangid olnud raskesti haiged. Sõnavõtja jutustab, kuidas üks vangilaagri administratsiooni kuuluv isik vangidega «väga karmilt ümber käia, isegi veriseks olevat peksnud» ja «kuhugi koopasse, kus plekilisse soetõvesse haigestunud isikuid peetud, sinna ka neid, kes vastu hakkasid ja õigust nõudsid, ööseks vangi pannud». Vangidele, kes juba 5 kuud vangis istuvad, polevat mingisugust süüdistust ette toodud. Vangidel ei olevat pesu ega seepi ja nad on «kõik väga muldunud ja kurvatooniliste nägudega».

Ameerika-inglise imperialistid ei piirdunud mitte ainult sellega, et nad sõjavangid Eesti kodanlikule valitsusele üle olid andnud, vaid nad kontrollisid ka isiklikult Naissaare vangilaagrit, kus osa vange maha tapeti ja ülejäänud piinarikkale surmale määrati. Ameerika-inglise intervendid veendusid, et nende kohapealne agentuur oli nende poolt antud ülesande täitnud, seega oli olukord nende arvates kõigiti korras.

Saades ameerika-inglise interventidelt käsu verise valge terrori vallapäästmiseks ja tundes ennast enam-vähem kindlalt sadulas istuvat, alustasid eesti kodanlikud natsionalistid 1919. aasta algul ameerika-inglise interventidelt saadud relvadega eesti töörahva massilist tapmist.

Inglise sõjalaevastiku osavõtul 1919. a. jaanuari algul pealetungile asunud soome palgasõdurid, eesti kodanlikud natsionalistid ja balti parunid, rikkudes kõige elementaarsemaid rahvusvahelise õiguse reegleid, tapsid vangilangenud punaarmeelasi ja rahulikke elanikke. Kodanlike natsionalistide löögirühma — soomusrongi ülem A. Irv andis ainult ühel korral käsu ühe vangi ellu jätmiseks, et sellelt piinamistega andmeid välja pressida. Kõik teised vangid tapeti Irve korraldusel. Irv ise kirjutab, kuidas veidi hiljem «enamlaste vabatahtlikkude salk — 20 eestlast, kes endid punasesse väkke üles andnud, langes meie kätte ja lasti maha». Kodanliku soomusrongi ülem laskis kõik need relvadeta mehed maha lasta, kuigi need veel isegi Punaarmee võitlejad ei olnud. Inimesi lasti maha ka siis, kui neil ei olnudki kavatsust valgete vastu võitlema minna. Irv kirjutas oma päevikus, et «... vangisid sai ka kohalikkudest võetud mõnede ülesandmise järele, kes tuntud olid. Mitte-soldatid lasksime enamasti maha».

Viktor Kingissepp, paljastades eesti kodanlike natsiona-

listide valget terrorit, toob andmeid, et «Tapa ümbruskonnas mitte vähem kui 300 proletaarlast maha tapeti».

1919. a. veebruaris surus Eesti kodanlik valitsus veriselt maha Saaremaa töörahva ülestõusu. Inglise ja ameerika imperialistide poolt relvastatud ning varustatud karistussalgad tapsid pärast ülestõusu mahasurumist metsikult üle 250 inimese. Ameerika Ühendriikide esindajad kiitsid kodanlike natsionalistide tegevuse heaks. Tallinnas ja teistes Eesti linnades ning külades tapeti sadu eesrindlikke töölisi, kes võitlesid Eesti orjastamise vastu imperialistide poolt. Tallinna külje all asuv Rahumäe muutus massiliste mahalaskmiste kohaks.

Kõigist neist tapmistest oli aga ameerika imperialistidele vähe. Nende kohapealne esindaja — Ameerika Ühendriikide valitsuse sõjalise missiooni ülem Balti provintsides W. Greene muretses ainult selle eest, et valge terror suureneks. Isegi oma ülemustele 3. mail 1919 saadetud ametlikus kirjas märgib ta oma agentuuri — kodanliku Eesti valitsuse edaspidise tegevuse kohta kahtlevalt, et rahvahulkade survel «niisugune valitsus tõenäoliselt näitab üles hädaohtlikku lõtvust revolutsiooniliste tendentside mahasurumisel. Ei miski muu kui ainult kindel poliitika (s. o. valge terror — *P. V.*) võib hoida maad koos järgneva kolme kuu jooksul». Ameerika gangsteri arvates võis kodanlikku Eesti valitsust kahtlustada ainult selles, et ta töölisi liiga vähe tappis.

10.—13. juulil 1919 toimunud Tartu tagavarapataljoni ülestõusu kohta märgib Ameerika missiooni ülema ülesannetes tegutsev kolonelleitnant Dawley ettekandes oma ülemustele: «Hiljuti oli Dorpatis (Tartus — *P. V.*) Eesti sõjaväesalkade tõsine mäss, mille tulemusena 21 meest olid sõjaväekohtu all ja hukati. Olen rahuldatud, et Eesti valitsus ja sõjavägede juhatus käsitlesid seda asja väga rahuldaval viisil, kuid juhtum pole veel lõpetatud ja sel on äärmiselt tõsine poliitiline ilme... Ma ei suuda uskuda, et nende maade olukord heaks kiidetaks.» Kuna see Ameerikast pärit eesti rahva timukas märgib, et kodanlikud natsionalistid käsitlesid asja ainult «väga rahuldaval viisil», et olukorda ei saa heaks tunnistada ning et «juhtum pole veel lõpetatud», siis järelikult nõudis ameerika interventide ninamees Tartu tagavarapataljoni sõduritele uusi surmanuhtlusi ja karistusi.

Vaatleme veidi üksikasjalisemalt Tartu tagavarapataljoni

sõdurite ülestõusu, mille mahasurumisega Ameerika Ühendriikide valitsuse esindaja väga rahul oli.

15. juulil 1919 avaldati kodanliku Eesti ajalehtedes järgmine ametlik dokument:

«Ülemjuhataja staabi teadaanded.

14. juulil 1919

13. juulil s. a. said Tartus sõjaväljakohtu alla antud 32 teise diviisi tagavarapataljoni rahvaväelast, kes teiste pataljoni rahvaväelaste keskel kihutustööd sõjariistus väljaastumiseks õhutasid, ise sõjariistus mässu alustasid ja pataljoni sõjariistade ladu rüüstasid. Sõjaväljakohus mõistis 22 rahvaväelast surma, nendest 2 poomise, 20 mahalaskmise läbi, ja 10 rahvaväelast kuni põhjaliku uurimise lõpetamiseni vahi alla. Kohtuotsus on eile kell 2 päeval terve pataljoni juuresolekul täide saadetud.»

Isegi kodanliku Asutava Kogu vastava komisjoni aruandest selgub: «Ei salga aga sõjaminister ega valitsuse poolt väljasaadetud uurimiskomisjoni esimees seda, et 13. juulil tagavarapataljoni soldateid on pekstud», et ohvitserid on sõdureid «piitsutanud otse näkku ... ei ole komisjonile kuni selle ajani teada antud, kas need ohvitserid, kes seadusvastaselt toimetasid, pekstes sõdureid, vastutusele võeti.» Vastutusele ei võetud muidugi kedagi. Veretöö peaorganiseerija Marder ülendati 1919. aasta detsembris rügemendiülemaks, hiljem sõjakooli ülemaks ja dekoreeriti oma vägitegude eest ordenitega. Sõnavõttudes kodanliku Eesti Asutavas Kogus märgiti, et «kord enne 13. juulit on pataljoniülem Marder sõduritelt küsinud, kas kellelgi on mingisuguseid kaebusi. Seal astunud sõdur Mõttus välja ja öelnud: «Meiega käivad rühmaülemad ümber nagu seakarjaga.» Mõttus lasti maha pataljoniülema käsul, olgugi et ta 11. juuli sündmustest osa ei võtnud. «Peale selle on teisi juhtumisi enne olnud, kus rühmaülemad on sõdureid peksnud, nii peksnud, et nad veriselt maha kukkusid.» Ühe sõduri kohta märgitakse, et «ohvitser temale näkku löönud, nii et taarudes maha kukkunud, ning peale selle jalgadega teda tampinud».

Samuti märgitakse, et 13. juulil «enne mahalaskmist on mehi nuutidega pekstud».

Rahva hulgas oli pahameel Eesti kodanlikus armees valitseva terrori, peksmiste ja mahalaskmiste vastu nii suur, et isegi mõned kodanlikud tuusad, kes olukorda ise

heaks kiitsid, olid sunnitud silmakirjalikult rahva ees näo tegema, nagu kahetseksid nad Tartu tagavarapataljoni ülestõusu verist mahasurumist. Ameerika Ühendriikide valitsuse poolt nn. Balti provintsidesse saadetud kohalike kontrrevolutsiooniliste jõukude käsutaja võis aga oma salajases ettekandes, nagu me eespool nägime, avaldada oma täielikku rahulolu metsiku terrori läbiviimise kohta kodanlikus Eesti armees.

1919. aasta sügisel, kui võitlus rahu eest jõuab Eestis kommunistliku partei juhtimisel otsustavasse järku, asuvad ameerika-inglise imperialistid sõja jätkamise otstarbel rahupooldajate liikumist veriselt maha suruma. Tähtsaimaks sündmuseks Eesti töölisliikumises ja rahu eest peetavas võitluses oli 1919. aasta augustikuu lõpul kokkutulnud Eestimaa Ametiühingute I kongress, kuhu kogunesid Eesti organiseeritud töörahva — ametiühingute delegaadid.

Ameerika-inglise intervendid ja nende kohapealne agentuur — Eesti kodanlik valitsus — seadsid endale ülesandeks organiseerida samaks ajaks tööliste massilist tapmist, et nõrgendada võitlust rahu eest ja sundida hirmuga kodanliku Eesti armeed sõda jätkama.

Eestimaa Ametiühingute I kongressi delegaatide, töölisklassi aktiivsema osa tapmise organiseerimisest 1919. aasta augustis-septembris võtsid aktiivselt osa ameerika-inglise imperialistliku bloki kohapealsed esindajad.

Briti komisjoni ülema asetäitja Balti provintsides H. Piric Gordon teatas 29. augustil, s. o. just enne ametiühingute kongressi, kodanliku Eesti kindralstaabi «teadete kogumise» valitsuse ülemale Ringile Eestis asuvate ja seal töölisklassi huvide eest võitlevate bolševike nimed — selleks, et see žandarmeeria ülesandeid täitev kindralstaabi valitsus need «likvideeriks». Seda näpunäidet Eesti kodanlik valitsus otsekohe arvestas. Selle eest, et ametiühingute kongress oli nõudnud rahu tegemist Nõukogude Venemaaga, tapeti menševikust siseministri Hellati korraldusel Isborskis 25 kongressi delegaati ja ametiühingu tegelast, kuna 76 sunniti tule ähvardusel Punaarmee positsioonide suunas liikuma. Ühtlasi avas valgete soomusrong tule, et tekitada muljet, nagu saadetaks suurtükitule kaitse all dessanti Punaarmee osade vastu. Ainult punaarmeelaste äärmise valvsuse ja ametiühingulaste leidlikkuse tõttu pääsesid need eesti töölised — rahu eest võitlejad — vabale Nõukogude territooriumile.

Saja töölise tapmise organiseerimine oli teisele ameerika-inglise imperialistliku bloki esindajale Inglise konsulihärrale Bosanquet'le liiga väike ettevõte. Kongressi eelõhtul tegi ta Eestimaa Ametiühingute Kesknõukogule provokatsioonilise ettepaneku kasutada ametiühingute kongressi kodanliku Eesti valitsuse kukutamiseks, mida Inglise valitsus toetaks.

Inglise konsulile oli vaja kongressi poolt kodanliku valitsuse kukutamise otsust selleks, et põhjendada töörahva aktiivsema osa füüsilist hävitamist ja Eesti kodanliku valitsuse asendamist protektoraadi kuberneriga. Ainult eesti tööliste ettenägelik valvsus hoidis ära selle suureulatusliku tapatalgu.

Saatnud Baltimaadele suurel arvul sõjamaterjali, oma sõjalaevastiku, formeerinud von der Goltzi ja landesveeri väed, allutanud endale Eesti ja Läti kodanlikud armeed ja valgekaartliku sõjaväe, asusid ameerika-inglise intervendid 1919. aasta mais organiseerima pealetungi Nõukogude Lätile ülesandega vallutada Riia.

Pealetung Riiale ja Riia vallutamine toimus ameerika imperialistide otsesel käsul ja nende juhtimisel. Von der Goltzile alluva «rauddiviisi» komandör kirjutab ise, et 1919. aasta «aprillis nõudis Ameerika sõjaline missioon minult, et «rauddiviis» peab Riia vallutama». Ka teine ameerika imperialistide palgasõdurite komandör kirjutab oma mälestustes, et Ameerika Ühendriikide sõjalise missiooni ülem Greene ja selle asetäitja Dawley nõudsid Riia vallutamist. Von der Goltz oma mälestustes nimelt jutustab, et 11. aprillil 1919 olevat tema juurde ilmunud inglise kontradmiral ja pakkunud oma abi Riia vallutamiseks, missuguse ettepaneku Goltz muidugi vastu võttis.

Riia vallutamise küsimust arutati ja otsustati Entente'i välisministrite koosolekul Pariisis 9. mail 1919, kus Inglise välisminister Balfour ütles, et selle operatsiooni teostamisest võtab osa küll Inglise sõjalaevastik, kuid Briti admiraliteedi arvates sellest jõust üksi ei jätku. «On vaja arutada, milline teine jõud on käepärast linnas korra hoidmiseks.» Koosoleku protokoll märgib Ameerika Ühendriikide esindaja kohta: «Mister Hoover ütles, et humaanne poliitika lubab teha sakslastel seda tööd maal kooskõlas merel tegutseva Briti sõjalaevastikuga.» Ka Ameerika Ühendriikide riigisekretär (välisminister) R. Lansing rõhutab teravalt vajadust Saksa vägede abil Riia vallutada.

Ta märgib, et kui Briti admiraliteet koostööst sakslastega keelduks, siis kannaks ta täielikku vastutust selle hukatuslike tagajärgede eest. Koosoleku protokollis märgitakse Lansingu sõnavõtu kohta järgmist: «Ameerika võimud on järele uurinud süüdistusi sakslaste vastu ja nad leidsid, et sakslased on käitunud palju paremini kui nende kohta teatati. Kindral von der Goltz on ennast märkimisväärselt hästi ülal pidanud, piirates ennast üksnes sõjaliste küsimustega... Tema arvates ei ole olemas hädaohtu sakslaste halva käitumise kohta.»

Et Greene saksa okupantide ja balti parunite hea käitumise all mõtles Baltimaade töörahva halastamatut veristamist nende poolt, seda näitavad edasised sündmused.

Saanud ameerika imperialistidelt käsu, alustasid Riiale pealetungi lõunast balti parunite landesveeri väeosad koos von der Goltzi palgasõdurite üksustega ja valgekaartlastega, põhjast aga kodanliku Eesti väeosad. Merelt toetasid operatsiooni Inglise sõjalaevad. Nõukogude Läti tõmmati poolrõngasse. Samal ajal tungis Judenitši armee Petrogradi lähistele. Kõigil frontidel raskeid võitlusi pidav Nõukogude Armee ei saanud saata uusi vägesid raskestikaitstavasse mereäärsesse Läti frondiossa, kuhu imperialistidel oli kõige kergem oma sõjavägesid, eriti sõjalaevastikku, saata ja neid varustada. Nõukogude Armee osad olid sellepärast strateegilistel põhjustel sunnitud Riia maha jätma. 22. mail 1919 kl. 15.00 tungisid Riiga ameerika-inglise interventide käsilase — mõisnike landesveeri üksused parun Manteuffeli juhtimisel ja läti kodanlike natsionalistide üksused polkovnik Balodise juhtimisel.

Ameerika sõjalise missiooni ülem Greene juhtis Riia vallutamise operatsioone ja seega olid tal kõik andmed nende operatsioonide läbiviimise kohta. Juba Riia vallutamise päeval teatab ta oma ülemusele, et nii, nagu tema oma varemas telegrammis ette oli näinud, teostub praegu üldine pealetung Riiale, kus toimuvad juba tänavavõitlused. Greene teatab, et juba päev enne Riia vallutamist on sõitnud välja rong, mis viinud sinna Ameerika Ühendriikide missiooni Balti provintsides, nn. Ameerika abistamisorganisatsiooni ohvitserid ühes varustusega.

Ajaleht kirjutas, et «niipea, kui eeslinnad võetud olid, hakkas laialdane elanikkude mahalaskmine peale, nõnda et surnutega täidetud uulitsate ja kraavide arvu raske lugeda oli».

Järgmisel päeval julgesid Riiga sisse sõita ka parunite ja kodanlike natsionalistide peremehed ja käsutajad — Ameerika Ühendriikide valitsuse ametlik esindus, sõjaline missioon Balti provintsides. Samal päeval jõudis kohale ka esimene Ameerika laev, mis tõi parunitest ja läti kodanlikest natsionalistidest timukaile ja nende peremeestele Ameerika Ühendriikide sõjaliselt missioonilt varustust. Liepajasse saabus juba 20. mail Prantsuse sõjaline missioon, et õigel ajal Riiga jõuda.

Juba samal päeval, kui jõudsid Riiga ameerika intervendid — parunite ja läti kodanlike natsionalistide ülemused, — algas Riia rahuliku töötava elanikkonna süstemaatiline tapmine. Ajalehed märgivad: «Et Riia linna enamlastest puhastada, on ta kolme ossa jaotatud. Üks neist on oberst Balodis (hilisem Läti kodanliku armee ülemjuhataja — *P. V.*), teine Balti maakaitseväe (landesveeri — *P. V.*) ja kolmas «rauddiviisi» käes... Maakaitseväe juhataja on seintele valjud kuulutused lüüa lasknud, kus järjest surmanuhtlusega karistada ähvardatakse.»

Edasi teatavad ajalehed: «23. mai hommikul kell 4 jõudis automobiilidel 21 juba enne selleks määratud mitmesugusest rahvusest s a l a p o l i t s e i n i k k u pärale, kõige rohkem parunisi, kes kornet Truherti juhatusel otsekohe õige laialdasel määral oma tegevust alustasid... igal pool mahalaskmisi toimetasid. Terve päev oli ainult paukusid kuulda ja s u r n u i d oli k õ i k k o h a d t ä i s.»

23. mai verisest terrorist jutustab üks teine ajaleht, et sel päeval «tuletasid linna uulitsad võitlusvälja meelde: kõigil peauulitsatel lamasid tapetute kehad, 2—3 keha kõrvuti. Kuigi uulitsavõitlusi enamlaste lahkumisel peaaegu ette ei tulnudki, siiski võis surnukehasid näha igal pool. Surnukehadel olid saapad jalast võetud ja nende riiete taskud pahupidi pööratud. Mahalastute keskel oli ka noorte tütarlaste surnukehasid. (Esplanaadi platsil lamasid kaks hästi riides noore naisterahva surnukeha. Eeslinna osades võidi surnukehasid näha kümnete kaupa üheskoos, nagu oleksid siin olnud lahinguväljad peale lõppenud taplust.)... Nii lamas Suvorovi ja Gertrudi uulitsate nurgal kellegi 70-aastase vanamehe surnukeha soldatisinelis... Mahalastute surnukehad lamasid 4—5 päeva linna uulitsatel, alles siis viidi nad Madise kiriku surnuaia välisele platsile, kuhu nad lamama jäid. Mõne aja pärast, kui ajalehed ilmuma hakkasid ja ära näitasid, et matmata

surnukehad linnas halba õhku laiali laotavad, maeti surnukehad kõik ühte auku maha».

Samal päeval (23. mail) teatas Ameerika Ühendriikide esindaja H. Hoover Entente'i välisministrite koosolekul suure heameelega, et Riia on vallutatud. Samal koosolekul ütles ta, et sakslasi (saksa palgasõdureid) ei saa Baltimaadelt eemaldada.

24. mai kohta tuuakse ajalehtedes andmeid, et Riias «läbi otsiti kõik majad ja ühe päeva jooksul tuubiti kõik Riia vangimajad täis. Kinnivõetud asetati selle järel eramajadesse. Sakslased (parunid — *P. V.*) asutasid siis nõndanimetatud «Standrechti» ehk «kaelakohtu», mille asukoht oli Suvorovi uul. nr. 13. Kaks päeva järgemööda (3. ja 4. päeval pärast sakslaste (parunite — *P. V.*) sissetungimist) lasti nimetatud maja hoovis inimesi täiesti ilma kohtuta maha. Uulitsal käijad kuulasid hirmuga järjest kestvaid püssipaukusid ja meeleheitlikke karjatusi selle maja hoovist. Järjest viidi inimesi selle maja hoovi ja kõik teadsid, et sealt enam elavalt tagasi ei tule».

Et ameerika-inglise interventide käsilased — balti parunid — maal samasugust terrorit läbi viisid, seda tunnistab ajaleheteade: «Iseäranis m a a l läks Saksa (parunite — *P. V.*) terror määratu suureks, kus sagedasti ilma armuta ja lähema uurimiseta igaüks maha lasti, kes kas või sunnitult enamlastega ühenduses oli seisnud. Üldiselt jääb niisugune mulje, et kavakindlalt kohalikke lätlasi hävitada püütakse. On juhtumeid olnud, kus täiesti süüta inimesed maha lasti ja nende varandus ära võeti.»

Ühe teise ajalehe teatel «Tukumi ja teistes maakondades vangistatakse ja lastakse maha parunitevastaseid inimesi. Kinnivõtmine sünnib kokkuseatud nimekirjade alusel». Päeva kohta enne Riia vallutamist kirjutati: «Landeswehr rekvireerib kõik maal ära, ei jäta isegi külvi jaoks midagi. «Punane aasta» (1905. aastale järgnev valge terror — *P. V.*) tuleb jälle tagasi. Tukumis lastakse iga päev 10—12 inimest maha... Igal pool kaevatakse vangivõtmiste ja peksu üle, mis iga päevaga rohkem maad võtab. Niisugustel kordadel on Landeswehr päevakangelane.» Enne seda olid landesveeri võimud maalt relvad ära korjanud, kuna «Inglise saatkond oli varemalt lätlastele teatanud, et kui krahv Goltz käsib sõjariistad sakslastele üle anda, siis seda teha tuleb, mida nüüd ka täideti».

Kõik need veretööd toimusid ameerika interventide korraldusel. Ameerika Ühendriikide valitsuse esindaja Pariisi rahukonverentsi Balti komisjonis dr. S. Morrison tunnistab, et «tuhanded mehed, naised ja lapsed olid hukatud mitte halvema üleastumise eest kui see, et nad olid jäänud Riiga, ja olid sunnitud jääma bolševike valitsuse alla», ja et «valge terror... kindlasti tuleb esile Petrogradis ja Moskvas, kui need bolševikevastaste armeede poolt vallutatakse».

Tahtes ennast neist koletuslikest veretöödest puhtaks pesta, püüdsid nende organiseerijad paljasõnaliselt tagantjärele väita, et nad on selle vastu protesteerinud. See on alatu vale. See «protest» mõeldi välja kaks kuud hiljem, kui teated sellest kohutavast massimõrvast olid jõudnud Lääne-Euroopasse. Näiteks kanti Saksa rahvuskogu istungil 4. juulil 1919 ette, et «Riias üksi on 7000 inimest maha lastud ettekäände all, need olla enamlased».

Kui ameeriklased oleksid tõepoolest protestinud, siis oleksid kodanlike natsionalistide ajalehed, mis parunite veretöid võrdlemisi üksikasjaliselt kirjeldasid, selle oma peremeeste — ameerika imperialistide huvides kindlasti ära märkinud. Ajalehed tõid üksikuid teateid ainult selle kohta, et Riia arstid olevat palunud ilma kohtuotsuseta tapmised lõpetada, kuna «tapmine läks juba nõnda kohutavaks». Samuti märgitakse, et Riia elanike komitee olevat juuni keskel Entente'i esindajate poole pööranud palvega, mille «lõpus palutakse liitriikisid tapmiste lõpetamiseks rutulisi samme astuda ja komisjon asutada, kes kinnivõetute asja erapooletult läbi vaataks». Ameerika interventide protestimisest aga keegi midagi ei tea. Protestimise fakti mõtles tapatalgu tegelik organiseerija Greene tagantjärele ise välja. Greene ei protestinud Riia tapatalgu vastu, vaid kiitis selle täielikult heaks.

Kuuendal päeval pärast Riia vallutamist teatab Riia vallutamise peaorganisaator Greene oma valitsusele, et tema on «viimase kolme päeva jooksul Riia ja selle ümbrusega ligemalt tutvunud». Metsiku valge terrori, tuhandete inimeste tapmise olukorda Riias hindab Greene sõnadega: «Täielik rahu ja kord on nüüd linnas, mida valitsetakse tugeva käega... Major Fletcher on alustanud julgejoonelisi operatsioone, mis lõpetatakse kolme kuni kuue päeva jooksul, mil laevad võivad sisse sõita.» Need «julgejoonelised operatsioonid» — massilised rahuliku elanikkonna

tapmised — ei lõppenud aga ka pärast kuuepäevast tähtaega, mille ameerika ülemus oma parunitest timukaile andis, vaid jätkusid ka pärast Ameerika laevade sissesõitmist Riiga. Nähtavasti olid Fletcheri salgad ameerika interventide arvates liiga vähe inimesi tapnud, mispärast tapatalgut tuli jätkata.

3. juunil teatab Greene, et ta on viibinud kuus päeva Riias. Fletcheri üksuste poolt läbi viidud tapmiste kohta esitab Greene Fletcheri seisukoha, et Riias on vaja «anarhia»-ohu pärast valjud abinõud tarvitusele võtta. Valge terrori läbiviimise kohta arvavad nii Greene kui ka Fletcher, et edaspidi tuleb hukkamisi vaid selles osas muuta, et need toimuksid pastori ja arsti juuresolekul. Oma ligema käsilase landesveeri komandöri Fletcheri kohta jagab ta ülemus Greene ainult kiitust, öeldes, et tema teeneks on Riias korra taastamine.

Ameerika imperialistid käskisid oma käsikutel tapatalgut jätkata. Ameerika Ühendriikide valitsuse esindajate aruanne, mis saadeti senatile juuni lõpul, s. o. pärast Riia veretöid, kiidab täielikult heaks oma kohapealsete esindajate ja nende agentide — balti parunite kogu tegevuse, järelikult ka nende kohutavad veretööd. Kartes, et osa von der Goltzi palgasõduritest võiks tapmistest loobuda ja Saksamaale minna, nagu enamus saksa sõdureid seda tegi, võtsid Ameerika Ühendriikide, Inglise ja Prantsuse valitsused 24. mail vastu otsuse, et «Saksa valitsus peab andma kõigile Saksa vägedele Lätis ja Leedus käsu oma kohale jäämiseks ja peab kindlustama, et need käsud täide viidaks». Entente'i imperialistid keelasid seega nii 24. mail kui ka 30. mail ja edaspidigi Saksa vägede evakueerimise ja nõudsid neilt töörahva veristamise jätkamist.

Juuni algul teatasid ajalehed, et «hävitamine kestab endist viisi edasi». «Linna servades hoovides lasti ikka veel kümnete kaupa inimesi maha.» Areteeritud töölishulkade kohta märgitakse: «iseäralise käsu põhjal eraldati nende seast Läti töölised ära ja lasti maha».

«27. mail oli teada, et Riia võtmisest saadik linnas juba umbes 5000 inimest kinni on võetud, muu seas 25 eestlast.»

Tapmiste suure ulatuse tõttu hakkasid nende organiseerijad ja teostajad kartma töörahva ülestõusu. Seepärast võtavad nad rõõmuhõisetega vastu 1. juunil Riiga jõudnud Ameerika sõjalaeva — ristleja «Wancorer» ja kaubaauriku

«Lake Mary» sõjavarustuse koormaga. Ameerika ristleja suurtükkide kaitse all võidi nüüd julgemalt tapmisi jätkata.

Ajalehed teatasid, et Riia vangimajad on «täis nälgivaid mehi ja naisi, kellele saksa vangihoidjad ainult nii palju süüa andsid, et elu alles hoida. Noori, meeldivaid naisterahvaid peetakse ilma naisvalvuriteta ohvitseride hoole all. Vangisid piinatakse ja tapetakse iga päev. Oberst Carlson teatas nendest hirmutegudest, kuid major Fletcher ei olnud nõus seisukorda oluliselt muutma, öeldes, et valjuse pehmendamise tagajärjel võib enamlus korduda». Ameerika Ühendriikide sanitaarkorpuse polkovnik tunnistas, et sel viisil «tahetakse hävitada neid, kes enamlase nime kannavad», samuti seda, et balti parunid «tahavad kõik need maha tappa, kes maajaotuse poolt on».

Pühapäeval, 8. juunil ehk «Esimesel nelipühi päeval», teatab ajaleht, «käis keskvangla hoovis Inglise saatkonna liige (Kennan) kinnipanduid vaatamas. Vangimajas viibides selgus temale, et 99% kinnivõetutest lätlased olid ja et esimese püha hommikul 48 meest ja 16 naist maha oli lastud». Sama ajaleht märgib edasi, et «maha on lastud isegi alaealisi lapsi». Inglise ja Ameerika Ühendriikide esindajad olid kõike oma silmaga näinud ja oma teenrite tegudega rahule jäänud. Ajaleht toob ära üksikasju Riia sündmustest pärast vangla ülevaatamist «kõrgete külaliste» poolt, öeldes: «Kättemaksmise tuhinas lasti maha ka neid, keda selleks heaks arvati. Sel viisil lasti vabastatud Riias ilma üle kuulamata, ilma kohtuta maha umbes 2000 inimest. Viimasel ajal lasti keskvanglas iga päev 60—80 inimest maha. Õnnetuile lasti enamasti «dum-dum» kuulidega pähe. Need purustasid nende pead nõnda ära, et mõnda õnnetut ainult riiete järgi veel ära võis tunda.»

Nii nägi välja Riia vallutamine, mida Ameerika Ühendriikide hilisema presidendi H. Hooveri ja selleaegse riigisekretäri (välisministri) R. Lansingi ütluse kohaselt ellu oli vaja viia «humaansetel kaalutlustel».

Ajaleht, mis on dateeritud 16. juunist, teatab landesveeri kohta, et see on Võnnus 24 kooliõpilast maha lasknud.

Kuivõrd rahul olid ameerika intervendid Riia veretööga, näitab see fakt, et 10. juunil 1919 kirjutas Greene kodanliku Eesti armee ülemjuhatajale ette, et see peab loovutama parunite landesveerile Põhja-Lätimaa, et seal võiks korraldada samasuguseid veretöid nagu Riiaski.

Von der Goltzil oli kavas ka Eestimaa vallutamine ja Baltimaade rahvaste aktiivsema osa füüsiline hävitamine samasuguste tapatalgute kaudu, nagu see Riiaski toimus. Kodanliku Eesti välisminister teatas 20. juunil Pariisist, et Ameerika Ühendriikide sõjalise missiooni ülem Balti provintsides on landesveeri laialisaatmise vastu.

Riia linna komandandiks oli algul landesveeri ülem Fletcher. Tegelikult ja juriidiliselt käsutas 1918. a. 11. novembri vaherahu kokkuleppe kohaselt Riias von der Goltzi ja landesveeri üksusi Ameerika Ühendriikide sõjaline missioon. 1919. aasta juuli algul võtsid ameerika intervendid aga juba ametlikult valitsusvõimu enda kätte.

3. juulil avaldati teade, et ameerika kolonelleitnant Dawley määrati Entente'i sõjalise missiooni ülema poolt Riia sõjakuberneriks, kuna inglise obersti Tallentsi kätte on antud Riia tsiviilvalitsus.

Ameerika Ühendriikide sõjalise missiooni ülema kohustetäitja Balti provintsides kolonelleitnant Dawley, olles määratud Riia sõjakuberneriks, ei hakanud muidugi vastutusele võtma landesveeri paruneid, kes tema enda käsul, õhutusel ja heakskiitmisel olid Riias tapnud tuhandeid inimesi. Nüüd hakkas Dawley surmaotsuseid vormistama juba oma nimel.

Kui Pariisi jõudsid teated Riias toimuvatest massilistest mõrvadest, tahtsid ameerika imperialistid oma käed puhtaks pesta ja andsid 15. juulil 1919 instruktsiooni, et Ameerika esindaja peab ametlikult Riia sõjakuberneri ametikoha maha panema. Nad pidasid paremaks toimepandavaid tapmisi vormistada kohalike natsionalistide nimel.

Kuigi ameeriklane ega inglane hiljem formaalselt enam Riia kuberneriks ei jäänud, nende koostöö landesveeri parunitega siiski aina süvenes. 1919. a. juulis määrati isegi landesveeri vägede juhatajaks inglise kolonel Alexander, kes koos parun Taubega kui Riia veretöö ühe peamise läbiviijaga hakkas paruneid juhtima.

Mis aga von der Goltzi vägedesse, tema «rauddiviisi» palgasõduritesse puutub, siis vormistati need parun Lieveni ja Bermondt-Avalovi valgekaartlikuks väeks, kes allus samuti Ameerika-Inglise ülemjuhatusele.

Ameerika Ühendriikide sõjaline missioon, avaldades von der Goltzile südamlikku tänu, võttis nähtavasti eriti seda arvesse, et Goltz oli Soomes lasknud tappa mõniküm-

mend tuhat kaitsetut proletaarlast ja Riias ameerika interventide käsul mõni tuhat rahulikku elanikku.

Olgu lõpuks märgitud, et Riia veretööde eest ei kanna vastutust mitte ainult ameerika intervendid kui Riia vallutamise organiseerijad ja nende käsilased balti parunid ning läti kodanlikud natsionalistid kui veretööde teostajad, vaid ka kodanlik Eesti valitsus, kes saatis oma väed Läti Nõukogude Vabariigile põhjast pealetungile, soodustades seega Riia vallutamist.

Kaasajal ameerika imperialistid, kes teevad ettevalmistusi uue maailmasõja vallapäästmiseks, kasutavad oma agentidena saksa paruneid, hitlerlikke sõjaroimareid — preisi junkrutest ja balti parunitest SS-lasi — uue maailmasõja ettevalmistamiseks, igasugusteks avantüürideks, saksa töörahva veriseks mahasurumiseks ja timukatena koloniaalmaades.

Eespool toodud faktid moodustavad ainult väikese osa ameerika-inglise interventide ja nende käsilaste poolt läbi viidud valgest terrorist Baltimaadel. Aga isegi need faktid näitavad küllalt selgesti, et ameerika imperialistid olid 1919. aastal Baltimaadel massiliste veretööde organiseerijateks ja õhutajateks. Need faktid tõendavad ilmekalt V. I. Lenini sõnu, et «kui inglise ja ameerika kodanluse esindajad ilmusid Soomesse, Eestisse, hakkasid nad kägistama veel suurema ülbusega kui vene imperialistid, suuremaga sellepärast, et vene imperialistid olid vana aja esindajad ega osanud õieti kägistadagi, need inimesed aga oskavad kägistada ning kägistavad lõpuni»[25]; et Ameerika Ühendriigid, see «Wilsoni idealiseeritud demokraatlik vabariik *osutus* tegelikult kõige pöörasema imperialismi vormiks, nõrkade ja väikeste rahvaste kõige häbituma rõhumise ja kägistamise vormiks»[26].

Ameerika imperialistid teevad praegu ettevalmistusi veel suuremate tapatalgute — uue maailmasõja vallapäästmiseks. Selle rahvavaenuliku ülesande läbiviimiseks organiseerivad nad peale sõjamaterjali tootmise, sõjaliste baaside rajamise, sõjavägede organiseerimise ja mitmesuguste sõjaliste blokkide kokkuklopsimise kõrval ka diversantide ja mõrvarite ettevalmistamist.

Käesoleval ajal värbavad ameerika imperialistid oma

[25] V. I. Lenin, Teosed, 30. kd., lk. 192.
[26] В. И. Ленин, Соч., т. 28, стр. 169.

teenistusse peale parunite ka välismaadel viibivaid Baltimaade kodanlikke natsionaliste. Selleks otstarbeks on Ameerika Ühendriikide riigiorganid määranud sadu tuhandeid dollareid. Nende summade arvel valmistatakse kodanlikest natsionalistidest palgaliste bandiitide kaadrit, keda saadetakse Nõukogude riigi territooriumile salakuulamise ja diversiooni läbiviimiseks. Nendele ameerika imperialistide agentidele on ülesandeks tehtud nõukogude inimeste füüsiline hävitamine. Sõja puhkemise korral kavatsevad ameerika imperialistid kodanlike natsionalistide kaasabil organiseerida miljonite progressiivsete inimeste füüsilist hävitamist, et sundida ülejäänuid orjama ameerika imperialiste. Seesugust rahvaste orjastamise poliitikat ei suuda aga ameerika imperialistid kunagi teostada. Maailma rahvad, olles ajaloo ja kaasaja tegelikkuse põhjal ameerika imperialismi kiskjalikku iseloomu tundma õppinud, ei lase ennast orjastada, vaid asuvad aktiivselt võitlusse rahu eest.

Seltsimees G. Malenkov märgib rahvaste ülesannete kohta, et «asi seisab nüüd selles, et tõsta veel kõrgemale rahvahulkade aktiivsus, paremini organiseerida rahupooldajaid, väsimatult paljastada sõjaõhutajaid ja neid mitte lasta rahvaid valedesse mässida. Ohjeldada ja isoleerida imperialistlike agressorite leeri kuuluvaid avantüriste, kes oma kasumite huvides püüavad rahvaid kiskuda verisesse tapatalgusse, — niisugune on kogu progressiivse ja rahuarmastava inimkonna peamine ülesanne»[27].

---

[27] G. Malenkov, Aruandekõne ÜK(b)P Keskkomitee tööst partei XIX kongressile, lk. 24.

SISUKORD

J. Krastin — Ameerika-Inglise interventsioon Lätis aastail 1918—1920 5

R. Šarmaitis — Ameerika-inglise imperialistide interventsioon Leedus aastail 1918—1920 37

P. Vihalem — Ameerika-inglise imperialistide interventsioon Eestis aastail 1918—1920 67

Toimetaja E. Sõrmus.

Tehniline toimetaja A. Ruutsoo.

Korrektorid A. Tihane ja
E. Toots.

Ladumisele antud 20. IX 1954. Trükkimisele antud 25. X 1954. Paber 54×84, 1/16. Trükiarv 5000. Trükipoognaid 8,0. Formaadile 60×92 kohaldatud trükipoognaid 6,56. Arvutuspoognaid 7,14. MB-17965. Trükikoda «Kommunist», Tallinn, Pikk t. 2. Tellimise nr. 5283.

На эстонском языке.

Я. Крастынь, Р. Шармайтис,
П. Вихалем.

Американо-английская интервенция в Прибалтике в 1918—1920 гг.

Hind rbl. 2.65.

1—9

Rbl. 2.65

A-20233
I

20233

TÜ RAAMATUKOGU
1 0300 00347496 4